

ISO 14000 ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİ STANDARTLARI İLE
AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE ETİKETİ VE
ARALARINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR

Hazırlayan
Aysun ÇAÇA

İşletme Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZ

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ISO 14000 ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİ STANDARTLARI İLE
AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE ETİKETİ VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ:
TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR

Hazırlayan
Aysun ÇAÇA

İşletme Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZ

KARAMAN – 2016

**ISO 14000 ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİ STANDARTLARI İLE AVRUPA
BİRLİĞİ ÇEVRE ETİKETİ VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ:
TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR**

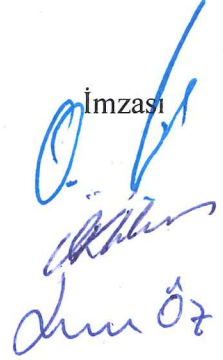
Tezin Kabul Ediliş Tarihi:01.02.2016

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan: Prof. Dr. Osman ÇEVİK

Üye: Doç. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI

Üye: Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZ

İmza

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 14.01.2016 tarihli ve 2016/01-08 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü :Doç. Dr. İdris Nebi UYSAL

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde tecrübelerinden yararlandığım, önerileriyle ve yaptığı yorumlarla yolumu aydınlatan, tezimin oluşmasında yardımcı olan danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZ'e,

Yüksek lisans eğitimimle beraber bütün eğitim hayatım boyunca bana verdikleri bilgiler için tüm hocalarıma,

Bugüne kadarki yaşantımda olduğu gibi uzun tez çalışmam süresince de bana maddi ve manevi her türlü desteği veren canım aileme,

Gösterdiği anlayış için nişanlıma,

Saygılar sunar, teşekkürü bir borç bilirim.

Aysun ÇAÇA

ÖZET

Son yirmi yıldır daha çok gündeme gelen küresel ısınma ve beraberinde getirdiği çevresel felaketler günümüz tüketicilerinin ve üreticilerinin tüketim ve üretim faaliyetlerini sorgulamalarına neden olmuştur. Bu noktada sürdürülebilir tüketimin ve üretimin teminine yönelik çalışmalar başlatılmış, ürün ve üretim standartları oluşturulmuştur. Kuruluş amaçları kâr elde etmek olan işletmeler için günümüzde “çevre” artık bir dış faktör olmaktan çıkmış stratejik bir önem arz eder hale gelmiştir. Özellikle gelişmiş ülke tüketicilerinin satın alma davranışlarını etkileyen çevresel standartlar ve sertifikalar bu pazarda faaliyette bulunan ya da bulunmak isteyen işletmeler için rekabet unsurlarından biri haline gelmiştir.

Bu çalışmada dünyada, üyesi olmak istediğimiz Avrupa Birliği’nde ve ülkemizde sürdürülebilirlik adına atılan önemli adımlara ilişkin tarihsel süreç ortaya konulmuş, sürdürülebilir tüketim için oluşturulmuş ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemleri ve Eko Etiketleme sertifikaları hakkında bilgi verilmiş olup, ülkemizde AB Eko Etiketini kullanma hakkını elde etmiş firmaların, bu sertifikaya sahip olma süreçleri irdelenmiştir. Çalışmayla, özellikle gelişmiş ülke pazarlarında faaliyet göstermek isteyen işletmelerin, bu pazardaki tüketicilerin satın alma faaliyetlerini etkileyen AB Eko Etiketiyle ilgili literatüre katkı sağlama, hem üreticiler hem de tüketiciler için farkındalık oluşturma amacı güdülmüştür.

Çalışmada, Türkiye’de AB Eko Etiketi’ne sahip olmuş firmaların mevcut durumu değerlendirilmektedir. Bu amaçla önceden bu etikete sahip olmuş, ancak şuanda kullanım hakkını kaybetmiş ve hâlihazırda bu etiketi kullanım hakkını elinde bulunduran firma yetkilileriyle telefon ve e-posta marifetiyle görüşülmüş, araştırmalar kapsamında

sorular yöneltmiştir. Ne amaçla AB Eko Etiketli sertifikasına sahip olunmak istendiği, sertifikaya sahip olmanın avantaj ve dezavantajları, belgenin alınma süreci ve sonucu, karşılaşılan sorunlar, sürecin işleminde firma çalışanlarıyla mı danışmanlarla mı çalışıldığı, ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemine sahip olmanın bu süreci nasıl etkilediği ve bu sertifikaya sahip olmanın firmaların pazar rekabetinde elini güçlendirip güçlendirmediği konuları irdelenmiştir.

Çalışma sonucunda, bu sertifikaya ilginin Türkiye’de yeterli düzeyde olmadığı, ancak global firmaların bu konuyu tüm faaliyetlerinde bir kültür olarak yerleştirdikleri görülmüştür. Türkiye’de AB pazarında aktif olarak faaliyet gösteren ya da yurtiçinde yabancı müşterilere hitap eden firmalar açısından bu sertifikanın rekabet avantajı sağladığı hususunun idrak edilerek ilginin artacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: ISO 14001, Eko Etiketleme, AB Eko Etiketli

ABSTRACT

Global Warming that is discussed more in the last twenty years and environmental disasters has led today's consumers and producers to question their consumption and production activities. At this point, the works for the supply of sustainable consumption and production has been started and product and production standarts were established. For organizations whose purpose is to earn profit, today the environment turned out not to be an external factor which has become a strategic importance. Especially; environmental standards and certifications that affect consumers of developed countries buying behaviors has become one of the competitive elements for businesses which is in the market or want to be in the market.

In this study, important steps taken for sustainability being introduced in the name of an historical process in the world, European Union that we want to be a member and in our country. Information is given about ISO 14000 environmental management systems that is created for sustainable consumption and eco-labelling certificates. Some firms obtained the right of using European Union Eco-Labelling in our country. In the study, those firms' processes of obtaining that certificate were explicated. In this study, it is aimed to decrease the literature deficit reduction about European Union Eco-Labelling which affects businesses that want to operate in the markets of developed countries and the purchasing activities of the consumers in this market. The purpose of creating awereness was aimed for both producers and consumers.

In the study, the current situation of companies which has EU Eco Label in Turkey was assessed. For this purpose, companies' officials which used to have this label but lost the right of using this label and some companies' officials which is still owning the

right of using this label, were contacted by phone and via e-mail. Some issues were researched like: for what purpose, companies want to acquire EU Eco Label Certification, the advantages and disadvantages of having it, the process of acquiring the certificate and some possible problems, with whom to work to run the process company workers or consultants, how having ISO 14001 environmental management system affects this process and if having this certificate strengthens company's hands in the competition for the market.

At the end of the study, it is seen that the level of interest to this certificate were not enough in Turkey. However; it was observed that global companies planted this issue to all the activities as a culture. As this certificate gives an advantage to companies which is active in EU market or appeals foreign customers in Turkey, it's believed that the level of interest to this certificate will increase.

Keywords: ISO 14001, Eco Labeling, EU Eco Label

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XV
TABLOLAR LİSTESİ	XVI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. ISO 14000 ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİ VE EKO-ETİKETLEMENİN TEMELİNİ OLUŞTURAN ETKENLERİN GELİŞİMİ	4
1.1. Küresel Gelişmeler.....	4
1.1.1. Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı.....	17
1.1.2. Brundtland Raporu.....	20
1.1.3. Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı.....	23
1.1.3.1. Rio Bildirgesi.....	24
1.1.3.2. Gündem 21.....	25
1.1.3.3. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi.....	26
1.1.3.4. Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi.....	27
1.1.3.5. Orman Varlıklarının Korunmasına İlişkin Bildiri.....	28
1.1.4. Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi.....	28
1.1.5. Kyoto Protokolü.....	30
1.1.6. Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı.....	33
1.2. Avrupa Birliği Çevre Politikaları.....	34

1.2.1. Çevre Eylem Programları.....	40
1.2.1.1. Birinci Çevre Eylem Programı.....	43
1.2.1.2. İkinci Çevre Eylem Programı.....	44
1.2.1.3. Üçüncü Çevre Eylem Programı.....	45
1.2.1.4. Dördüncü Çevre Eylem Programı.....	46
1.2.1.5. Beşinci Çevre Eylem Programı.....	47
1.2.1.6. Altıncı Çevre Eylem Programı.....	48
1.2.1.7. Yedinci Çevre Eylem Programı.....	54
1.2.2. AB Çevre Politikasının Uygulama Araçları.....	56
1.3. Türkiye’deki Gelişmeler.....	59
1.3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	60
1.3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	61
1.3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	61
1.3.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	62
1.3.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	63
1.3.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	64
1.3.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	66
1.3.7.1. Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı.....	67
1.3.7.2. Ulusal Gündem 21.....	69
1.3.7.3. Yerel Gündem 21.....	71
1.3.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.....	75
1.3.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı.....	76
1.3.10. Onuncu Kalkınma Planı.....	78

İKİNCİ BÖLÜM	84
2. ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ VE ULUSLARARASI STANDARDİZASYON ÖRGÜTÜ (ISO)	84
2.1. Çevre Yönetim Sistemlerinin Tarihçesi.....	88
2.2. Çevre Yönetim Sistemi İle İlgili Temel Kavramlar.....	90
2.3. Çevre Yönetim Sistemine Olan İhtiyacın Sebepleri.....	92
2.4. Çevre Yönetim Sisteminin Yapısı.....	95
2.5. Çevre Yönetim Sistemi Standartları.....	95
2.5.1. BS 7750 (British Standard 7750) Çevre Yönetim Standardı.....	96
2.5.2. Eko Yönetim ve Denetim Sistemi (EMAS).....	98
2.5.3. ISO 14001, EMAS ve BS 7750'nin Karşılaştırması.....	100
2.6. ISO 14000 Serisi Standartlar ve ISO 14001	101
2.6.1. ISO 14000 ÇYS Standartlarının Genel Özellikleri.....	104
2.6.2. ISO 14001 Çevre Yönetim Standardı.....	106
2.6.2.1. ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Kurma Aşamaları.....	108
2.6.2.1.1. Genel Şartlar.....	109
2.6.2.1.2. Çevre Politikası.....	110
2.6.2.1.3. Planlama.....	111
2.6.2.1.3.1. Çevre Boyutları.....	112
2.6.2.1.3.2. Kanuni ve Diğer Şartlar.....	113
2.6.2.1.3.3. Amaç ve Hedefler.....	115
2.6.2.1.3.4. Çevre Yönetim Programı.....	116
2.6.2.1.4. Uygulama ve Faaliyetler.....	117
2.6.2.1.4.1. Kaynaklar, Görevler, Sorumluluk ve Yetki.....	117
2.6.2.1.4.2. Uzmanlık, Eğitim ve Farkında Olma.....	118
2.6.2.1.4.3. İletişim.....	119

2.6.2.1.4.4. Dokümantasyon.....	120
2.6.2.1.4.5. Dokümanların Kontrolü.....	122
2.6.2.1.4.6. Faaliyetlerin Kontrolü.....	123
2.7.2.1.4.7. Acil Duruma Hazır Olma ve Müdahale.....	124
2.6.2.1.5. Kontrol ve Düzeltici Faaliyetler.....	125
2.6.2.1.5.1. İzleme ve Ölçme.....	125
2.6.2.1.5.2. Uygunluğun Değerlendirilmesi.....	126
2.6.2.1.5.3. Uygunsuzluk, Düzeltici-Önleyici Faaliyetler.....	126
2.6.2.1.5.4. Kayıtların Kontrolü.....	127
2.6.2.1.5.5. İç Tetkik.....	128
2.6.2.1.6. Yönetimin Gözden Geçirmesi.....	128
2.6.2.1.7. Sistemin Belgelendirilmesi.....	130
2.7. Çevre Yönetim Sisteminin Yararları.....	132
2.8. Çevre Yönetim Sisteminde Karşılaşılan Sorunlar.....	135
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	138
3. EKO ETİKETLER VE AB EKO ETİKETİ.....	138
3.1. Eko Etiket Türleri.....	147
3.2. AB Ülkeleri'nde ve Dünya'daki Eko Etiket Uygulamaları.....	151
3.3. Eko Etiketlemenin Amaçları.....	157
3.4. Eko Etiketlemenin İlkeleri.....	158
3.4.1. Gönüllü Katılım.....	158
3.4.2. Çevresel ve İlgili Diğer Yasalarla Uyumlu Olmak.....	158
3.4.3. Ürünün “Amaca Uygunluğu” ve “Genel Performansı”.....	158
3.4.4. Kriterlerin Bilimsel Temele Dayanması.....	159
3.4.5. Kriterlerin Ürün Kategorisinin Belirleyici Özelliklerini İçermesi.....	159

3.4.6. Kriterlerin Güvenilir, İlgili, Ulaşılabilir, Ölçülebilir ve Doğrulanabilir Olması.....	157
3.4.7. Tarafsızlık.....	160
3.4.8. Açık ve Hesap Verebilir Olması.....	160
3.4.9. Esneklik.....	160
3.4.10. ISO 14020 ve 14024’te Belirtilen İlkelere Uyum (Tavsiye Niteliğinde).....	161
3.4.11. Ana Katılımcılar.....	161
3.5. Avrupa Birliği Eko Etiketinde Kriterlerin Belirlenmesi.....	163
3.6. Avrupa Birliği Eko Etiket Başvurusu, Alma Süreci ve Kullanım Süresi.....	163
3.7. Avrupa Birliği Eko Etiket Edinme Maliyeti.....	165
3.7.1. Başvuru Ücreti.....	166
3.7.2. Yıllık Ücret.....	166
3.7.3. Test, Beyanname ve Diğer Ücretler.....	167
3.8. Avrupa Birliği Eko Etiket Verilen Ürün Grupları ve İstatistikler.....	167
3.9. Eko Etiketlemenin Yararları.....	169
3.10. Eko Etiketlemenin Dezavantajları.....	175
3.11. ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi ve Avrupa Birliği Çevre Etiket Arasındaki İlişki.....	178
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	182
4. TÜRKİYE’DE AB EKO ETİKETİNE SAHİP OLMUŞ İŞLETMELERİN SERTİFİKA ALMA SÜRECİ VE SÜREÇ SONRASINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA.....	182
4.1. Araştırmanın Metodolojisi.....	182
4.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	182
4.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	184
4.1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	185
4.1.4. Araştırmanın Kısıtları.....	186

4.2. Bulgular.....	187
4.2.1. UPM-Kymmene Corporation.....	187
4.2.2. Vitra (Eczacıbaşı Yapı Ürünleri Grubu).....	189
4.2.3. Hürsan Havlu Tekstil A.Ş.....	192
4.2.4. Barut Hotels.....	194
4.2.5. Uniteks Gıda Tekstil Motorlu Araçlar San. Tic. A.Ş.	197
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	202
KAYNAKÇA.....	209

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği – European Union

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AEA: Avrupa Ekonomik Alanı – European Economic Area

Ar-Ge: Araştırma – Geliştirme

AT: Avrupa Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

BS 7750: British Standard 7750 – İngiliz Standardı 7750

BSCI: İşletme Sosyal Uyumluluk İnsiyatifi – The Business Social Compliance Initiative

BSI: Ulusal Standartlar Enstitüsü – British Standards Institute

CDP: Carbon Disclosure Project - Karbon Saydamlık Projesi

CFC: Chloreflorocarbon - Kloroflüorokarbon

CO₂: Karbondioksit

COP: Taraflar Konferansı (Party Conference)

ÇED: Çevresel Etki Değerlendirmesi

ÇEP: Çevre Eylem Programı

ÇYS: Çevresel Yönetim Sistemi

DJIS: Dow Jones Avrupa ve Dünya Sürdürülebilirlik Endeksi - World and European Dow

Jones Sustainability Index

DPT: Devlet Planlama Teşkilâtı

EC: Avrupa Konseyi - Council of Europe

EEC-EMAS: Çevre Denetleme ve Yönetim Planı – Eco Management and Audit Scheme

EPD: Çevresel Ürün Beyanı – Environmental Product Declanations

EUEB: Avrupa Birliği Çevre Etiketleri Kurulu – European Union Eco-Labeling Board

FEDER: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu - European Regional Development Fund

FEOGA: Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu - European Agricultural Guidance and Guarantee Fund

FSE: Avrupa Sosyal Fonu - The European Social Fund

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması - General Agreement on Tariffs and Trade

GEF: Küresel Çevre Fonu - Global Environment Fund

GEN: Küresel Etiketleme Ağı - Global Eco-Labeling Network

GPP: Çevreci Kamu İhaleleri - Green Public Procurement

HBD: Hayat Boyu Değerlendirme

IPP: Entegre Edilmiş Ürün Politikası - Integrated Product Policy

IS: Uluslararası Standart - International Standard

ISO: Uluslararası Standartlar Teşkilatı – International Organization for Standardization

İTKİB: İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

LLP: Hayat Boyu Öğrenme Programı – Lifelong Learning Programme

MSC: Deniz İdaresi Konseyi - Marine Stewardship Council

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü - Organisation for Economic Cooperation and Development

OSA: Onaylı Salınım Azaltımları

SAGE: Çevre Stratejik Danışma Grubu – Strategic Advisory Group

SKD: İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TBA: Türkiye Bilimler Akademisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBT: Ticarete Teknik Engeller

TC 207: Teknik Komite 207

TGT: Temiz Gelişim Tekniği

TS EN: Türk Standartları Avrupa Standartları (European Norm)

TSE: Türk Standartları Enstitüsü

UCLG-MEWA: Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Birliği – Ortadoğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı / United Cities and Local Governments Middle East and West Asia Section

UÇEP: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı

UNCED: Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı - United Nations Conference on Environment and Development

UNCHE: Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı - United Nations Conference on the Human Environment

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı - United Nations Development Programme

UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı – United Nations Environment Programme

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

UNFCCC: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi - United Nations Framework Convention on Climate Change

UNWTO: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü – United Nations World Tourism Organization

WCED: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu - World Commission on Environment and Development

WTO: Dünya Ticaret Örgütü – World Trade Organization

YG : Yerel Gündem

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. BS 7750 ÇYS Standardı.....	97
Şekil 2.2. EMAS'ın Logosu.....	98
Şekil 2.3. EMAS'ın Yapısı.....	100
Şekil 2.4. ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Belgelendirmesi.....	131
Şekil 3.1. AB Eko Etiketinin Logosu.....	143
Şekil 3.2. Blue Angel Eko Etiketinin Logosu.....	152
Şekil 3.3. Ecomark Eko Etiketinin Logosu.....	152
Şekil 3.4. Green Seal Eko Etiketinin Logosu.....	153
Şekil 3.5. Swan Label Eko Etiketinin Logosu.....	154
Şekil 3.6. Environmental Choice Eko Etiketinin Logosu.....	154
Şekil 3.7. Milieukeur Eko Etiketinin Logosu.....	155
Şekil 3.8. 2015/Mart Dönemine Kadar Alınan AB Eko Etiket Lisanslarının Ülkelere Göre Dağılımı.....	169
Şekil 3.9. 2015/Mart Dönemine Kadar Alınan Eko Etiketli Tüm Ürünlerin/Hizmetlerin Ülkelere Göre Dağılımı	170

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Ek I ve Ek II Ülke Listeleri.....	15
Tablo 1.2. Avrupa Birliği Çevre Politikası Kronolojisi.....	41
Tablo 2.1. Çevre Yönetim Standartlarının Tarihsel Gelişimi.....	89
Tablo 2.2. ISO 14000 Seri Standartları.....	103
Tablo 3.1. AB Eko Etiket Programının Uygulandığı Ürün Grupları.....	168
Tablo 4.1. AB Eko Etiketine Sahip Firmaların Çalışma Kapsamında Yöneltilen Sorulara Verdikleri Cevaplar.....	200

GİRİŞ

İngiltere’de başlayan sanayi devriminden bu yana insanoğlu tarafından doğal kaynakların hunharca kullanılması ve bu sırada çevreye verilen zararlar karşılıksız kalmamış, doğa insandan felaketlerle intikamını almıştır. Küresel ısınma, biyolojik çeşitliliklerin azalması, sınırlar ötesi çevre kirliliği, su kaynaklarının tükenmesi, çölleşme, ormanların yok olması gibi ülke sınırı tanımayan çevresel sorunlar konuyla ilgili alınacak önlemleri yerel olmaktan çıkararak uluslararası boyuta taşımıştır. Böylece kalkınma politikaları belirlenirken “ne olursa olsun kalkınma” anlayışından uzaklaşmış, sürdürülebilir ve çevreye duyarlı gelişim anlayışı önem kazanmıştır.

Kuruluş amacı kâr elde etmek olan işletmeler, değişen tüketici davranışlarıyla birlikte içinde yaşadıkları çevreye duyarlı, sosyal sorumluluk bilinciyle hareket eden kimi çevresel konularda lokomotiflik vazifesine talepkâr olan anlayışı benimsemeye başlamışlardır. Üretirken tüketmeye karşı çıkan “sürdürülebilirlik” ilkesi baz alınarak oluşturulan çevre merkezli üretim ve yönetim faaliyetlerinin benimsenmesiyle birlikte işletmelerde, çevreye en az zarar verecek ürünler üretilmekte, üretim ve hizmet faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Zaman içerisinde, işletmelerin üretim faaliyetlerinde anlayış değişikliğine neden olan tüketicilerin talepleri farklılaşmış, ihtiyaçlarını karşıladıkları ürünlerin kendilerini tatmin etmesinin yanında, bu ürünlerin ve üretim süreçlerinin yaşamsal kaynakları olan çevreye zarar verip vermediğini sorgular hâle gelmişlerdir. Günümüzde pek çok ülkede, özellikle gelişmiş ülkelerde tüketiciler için çevreci özellik, en az kalite ve sağlık kadar önem arz etmektedir. Tüketicilerin, sivil toplum kuruluşlarının, devletlerin bu

konudaki duyarlılıkları artmış ve bunun sonucunda yeni düzenlemeler, yasalar, zorunlu ve gönüllü uygulamalar düzenlenmiştir.

Gönüllü uygulamalar, gelişmiş ülke pazarlarında faaliyette bulunacak işletmeler için isteğe bağlı görünmekle beraber rekabet avantajı sağladığından, zorunlu uygulamalarla beraber yasaların uygulanmasına da yardımcı artı bir değer olduğundan ve firmalara prestij kazandırdığından aslında bir gerekliliktir.

Günümüzde işletmeler, hangi sektörde faaliyette bulunursa bulunsun, çevresel sorunlara duyarlı olmadan varlıklarını sürdürmelerinin zor olduğunu anlamışlardır. Bu nedenle işletmeler yapacakları her türlü faaliyetin çevre boyutunu da planlarına dahil etmek zorundadırlar. Bu noktada ISO 14001 ve AB Eko Etiketleri uluslararası arenada çevre politikalarını uygulamak için geliştirilmiş iki önemli araçtır. Bu araçlar işletme içinde bilinçlenmeyi, tüketicilerin itici gücünü kullanarak çevresel bozulmaların engellenmesini, işletmelerin ulusal çevre mevzuatlarına uymasında destekleyici birer unsur olmakla birlikte, yine firmaların rekabet güçlerini artıran pazarlama araçlarıdır. Özellikle eko etiketleme konusunun oldukça önemli ve güncellik arz eden bir konu olması ve Türkiye'deki işletmeler için, AB Eko Etiketleri uygulamalarıyla ilgili yeterli çalışmanın olmaması sebebiyle özellikle AB ülkelerine ihracat yapmakta olan ihracatçılar için araştırmanın yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle farklı işletmelerin AB Eko Etiketleri sertifikası alma süreci ve sonrası analiz edilerek, bu sertifikaya sahip olmanın işletmelere rekabet avantajı kazandırıp kazandırmadığı hususunda çıkarımda bulunmaya çalışılacaktır.

Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi ve Eko Etiketlemenin temelini oluşturan etkenlerin gelişimi "Küresel Gelişmeler",

“Avrupa Birliği Çevre Politikaları” ve “Türkiye’deki Gelişmeler” olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, çevre yönetim sistemleri ve ISO 14001 Çevre Yönetim Standardı’nın kurulma aşamaları, yararları ve karşılaşılan sorunlar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde öncelikle, genel olarak eko etiketler hakkında bilgi verilirken devamında AB Eko Etiketinde kriterlerin belirlenmesi, etiket için başvuru, alma ve kullanım süreci, etiketin edinme maliyeti, ürün grupları, yararları ve dezavantajları üzerinde durulmuştur. Bölümün sonunda ise ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi ve Avrupa Birliği Çevre Etiketi arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise AB Eko Etiketi’ne sahip olmuş firmalara hipotez kapsamında sorular yöneltilmiş, bu sertifikaya sahip olmanın firmalara kazandırdıkları ve pazarda rekabet avantajı sağlayıp sağlamadığı irdelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ISO 14000 ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİ VE EKO ETİKETLEMENİN TEMELİNİ OLUŞTURAN ETKENLERİN GELİŞİMİ

Bu bölümde ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi ve Eko Etiketlemenin temelini oluşturan etkenlerin gelişimi küresel bazda irdelenmiş, Avrupa Birliği'ndeki ve Türkiye'deki gelişmeler de ortaya konulmuştur.

1.1. Küresel Gelişmeler

Çevre; canlıların yaşamı boyunca ilişkilerini sürdürdüğü dış ortamdır (Büyükgüngör, 2006:9). 6 Haziran 2002 tarihinde 2477 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Çevresel Etki Değerleme Yönetmeliği'ne göre çevre; canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam şeklinde tanımlanmıştır. İşletme yönetiminde çevre ise, organizasyonun sınırları dışında kalan her şey olarak tanımlanmaktadır (Koçel, 1998:167). İşletme yönetiminde yapılan eksik çevre tanımları, çevre sorunlarının 1990'lı yıllara kadar ihmal edilmesinin nedenlerinden birini oluşturmuştur (Akatay ve Aslan, 2008:316). Bu bağlamda işletme çevresi tanımında; ekonomik, sosyal, politik ve teknolojik unsurlar ele alınmış, ancak doğa faktörü göz ardı edilmiştir (Nemli, Ekim 2000-Mart 2001:212).

Çevre sorunlarının insanları rahatsız edecek boyutlara varması ve bu konuda önlemler alınmaya başlanması için uzun bir zaman geçmesi gerekmiştir. Yirminci yüzyıl öncesinde de çevre sorunları ve buna ilişkin alınmış önlemler bulunmasına rağmen

özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve binlerce insanın yaşamına mal olan çevre sorunları, çevre konusundaki bilinçlenmenin ve önlem alma gereksiniminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin, 1306 yılında kömürün açık ocaklarda yakılması sonucu ciddi hava kirliliği yaşanması sonucu İngiliz Kralı, kömürün açık ocaklarda yakılmasını yasaklamıştır (Ar, 2009:3). Osmanlı döneminde de Sarıyer Ormanları'ndan İstanbul'a su taşıyan isale hattının ekseninden itibaren iki taraftaki 27m'lik mesafede bina, mandıra, ahır yapımı ve gübre yığılmasının bir fermanla yasaklanmış olması bizlere ilk çağlardan beri ortaya çıkan çevre problemlerine çözümler üretilmeye çalışıldığını göstermektedir (Karabiber, 2010:19).

İkinci dünya savaşından sonra hızlanan sanayileşme ile birlikte sağlanan üretim artışı, beraberinde hammadde ihtiyacını arttırmıştır. Sanayileşmede yaşanan bu gelişim ve dönüşüm sürecinde çevreye bırakılan kirleticiler ve kaynakların aşırı kullanımı, çevreyi daha önce hiç olmadığı kadar tahrip etmiştir (Sipahi, 2010:33). Bu dönemde dünya üretimi yüzyılın başlarına göre birkaç kat artmıştır. Doğal kaynakların kendini yenileme kapasitesinin üstünde yok olmasının, yoksulluğun yaygınlaşmasının, ormanların tahrip edilmesinin, biyo çeşitliliğin azalmasının ve iklimlerin değişmeye başlamasının bu sürece eşlik ettiği görülmektedir. Dolayısıyla insan ve doğa arasındaki ilişkide, dengeler giderek doğa aleyhine bozulmaya başlamış ve doğanın kendi kendini yenileme kabiliyeti gün geçtikçe azalmıştır (Tıraş, 2012:62). Bu duruma büyük çaplı ve insan kaynaklı endüstriyel vb. olaylar eklenmesi ve çevre sorunlarına yerel ya da bölgesel çözümler bulmanın yetersiz oluşu, devlet adamlarını, sivil toplum kuruluşlarını ve işadamlarını bu konuda eyleme geçmeleri yönünde tetikleyici olmuştur. Süreci hızlandıran olaylardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür (<http://tseizmir.8m.com>, 03.04.2015):

- Hindistan'da (Bhopal) pestisit fabrikasında kaçak (2000 ölü, 20000 âmâ ve engelli)
- Meksika'da Mexico City'de sıvı gaz tankı patlaması (1000 ölü, binlerce evsiz)
- Çernobil nükleer santralinde patlama (<http://arsivbelge.com>, 03.04.2015)
- İsviçre'de zirai kimyasal madde deposu yangını (Ren Nehri'ne boşalma sonucu milyonlarca balık ölümü, Almanya ve Hollanda'da içme suyuna karışma tehlikesi)
- İçme suyu ve beslenmeden dolayı, çoğu çocuk olmak üzere 60 milyon kişinin ölmesi
- Afrika'da beslenme krizinin en üst noktaya çıkması ile 1 milyon kişinin ölmesi ve 35 milyon kişinin hayatının riskte bulunması,
- Ozon tabakasının incilmesi (Baykal, 2010).

Sanayileşmenin hız kazanmasıyla kalkınma ve çevre arasındaki ilişkide hep dışlanan çevre boyutu ancak 1970'li yıllarda gündeme gelmeye başlamıştır. Bu farkındalığın sebebi ise çevresel sorunların artık yerel boyuttan çıkıp, bölgesel hatta küresel boyutta hissedilmeye başlamasıyla olmuştur (Tıraş, 2012:62). Aşırı kaynak tüketimi ve çevre kirliliğinin yaşamı nasıl tehdit etmekte olduğu, çevre sorunlarının daha fazla göz ardı edilemeyeceği ve çözümün ertelenemeyeceği bu süreçte açıkça görülmeye başlanmıştır (Kaypak, 2011:23).

Roma Kulübü¹ tarafından 1972 yılında dönemin ileri gelen entelektüellerine hazırlatılan “Büyümenin Sınırları” başlıklı raporda ekonomi ile doğal çevre arasındaki ilişkide karşılıklı bağımlılığa vurgu yapılmakta, kalkınmanın doğal çevrede ciddi tahribatlara yol açacağına dikkat çekilmektedir. Bu rapor kalkınma ve çevre sorunsalı üzerine atılan ilk önemli adım olmuştur. Aynı yıl Haziran 1972’de İsveç’in Stockholm kentinde Birleşmiş Milletler tarafından “Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı” düzenlenmiştir. Açıkça ifade edilmese de sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk uluslararası karşılığını burada bulmuştur. Konferans sonunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuş, 5 Haziran Birleşmiş Milletler Çevre Günü olarak kabul edilmiş ve bir bildirge yayınlanmıştır. Bildirgede çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çekilmiş, kaynak kullanımında kuşaklar arası hakkaniyeti gözeterek ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan ilkeler ortaya koyulmuştur (Beyhan, 2008:14).

Avrupa Birliği de bu gelişmelerin ardından kendi bünyesinde çalışmalarına 1973 yılında 1. Çevre Eylem Planı’nı hazırlayarak başlamıştır. Bu planın en önemli sonuçları da (Karabiber, 2010:20);

- Kirleten öder prensibinin,
- Kaynakların sonsuz olmadığı, ürün ve faaliyetlerin çevre etkisinin yerel ve bölgesel kalmayıp küresel olduğunun kabul edilmesidir.

¹ Roma Kulübü: Bilim insanları, iktisatçılar, işadamları ve dünya politikası üzerinde etkili olan kurumların yüksek düzeydeki bürokratları ile ülkelerin mevcut ve geçmiş devlet başkanlarını bir araya getirerek dünyada temel küresel sorun olarak kabul edilen konularda uzun dönem bakış açısıyla çözüm üretmek, öneriler getirmek ve bunların gerçekleşmemesi durumunda yaşanabilecek sorunlar hakkında senaryolar üretmek amaçlarıyla 1968 tarihinde Aurelio Peccei ve Alexander King tarafından kurulan ve kâr amacı taşımayan, bağımsız düşünce kuruluşu (<http://ne-demek.net>, 18.03.2015)

Birinci eylem planından sonra her beş yılda bir uygulamalar gözden geçirilmiştir. 1977’de ikinci, 1982’de üçüncü ve 1987 yılında ise Dördüncü Eylem Planı uygulamaya konmuştur. Her bir eylem planında çevre kirliliğini kontrol altına alabilmek için, yeni yasal yükümlülükler getirilmiş ve bu yükümlülüklerin ifa edilip edilmeyeceğine dair kontrollerin daha sıkı yapılması için tedbirler alınmıştır (Karabiber, 2010:20).

1980’lere gelindiğinde artan küresel çevre sorunları karşısında, Birleşmiş Milletler 1983 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nu kurmuş; kalkınma ve çevre konuları birlikte anılmaya başlanmıştır. 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sunulan “Ortak Geleceğimiz” diğer adıyla Brundtland Raporu 1960’ların kalkınmacı yaklaşımı ile 1970’lerin çevreci yaklaşımlarını sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla uzlaştırmaya çalışmıştır. Raporda giderek ağırlaşan çevresel sorunlar karşısında, çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki hayati köprünün kurulması ve gelişmenin “sürdürülebilir” olması insanlığın tek kurtuluş yolu olarak kabul edilmiştir. Rapor doğrultusunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun aldığı kararlara bakıldığında, çevre ve kalkınma politikalarının sürdürülebilir kalkınma ekseninde şekillenmesi için altı temel önceliğin kapsanması gerektiği görülmektedir (Yıkılmaz, 2011:17,18);

- Dünya barışının sürdürülmesi,
- Büyümenin gözden geçirilmesi,
- Yoksulluk problemlerine ve insan ihtiyaçlarının karşılanmasına çözüm aranması,
- Kaynakların korunması ve zenginleştirilmesi, nüfus artış problemlerinin çözülmesi,
- Teknolojiye yön verilmesi,

- Çevre ve iktisadın birleştirilerek karar alma süreçlerine entegrasyonu.

1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCED), sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkeleri belirlenmiştir. Konferans sonucunda iki temel belge ortaya konmuştur. Bunlar Rio Deklarasyonu (UNCED 1992a) ve Gündem 21(UNCED 1992b)'dir. Rio Deklarasyonu, çevre ve kalkınma konusunda ülkelerin hak ve yükümlülüklerini kapsayan, hukuki olarak bağlayıcı olmamakla birlikte, hükümetlere politik bir sorumluluk getiren bir ilkeler dizisidir. İnsanı sürdürülebilir kalkınmanın merkezine alan Deklarasyonda, çevrenin korunması, nesiller arası hakkaniyetin sağlanması, yoksulluğun azaltılması, uygun üretim ve tüketim yöntemlerinin tercih edilmesi, bilim ve teknolojinin geliştirilip yaygınlaştırılması gibi sürdürülebilir kalkınmanın 27 önemli ilkesi yer almaktadır. Gündem 21'de ise "sosyal ve ekonomik boyutlar", "kalkınma için gereken kaynakların korunması ve yönetilmesi", "konu ile ilgili başlıca grupların rollerinin güçlendirilmesi" ve "uygulama araçları" bölümlerinden oluşan ve sürdürülebilir kalkınmanın her aşamasına ilişkin amaç, hedef ve stratejileri ortaya koyan bir eylem planıdır. Rio Konferansı sonucunda doğal sermayeye dayalı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ile beşeri sermayenin oluşturulmasını prensip edinen bir yaklaşım seçilmiştir (Yıkılmaz, 2011:18,19).

Konferanstan bir yıl sonra kurulan Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunun kuruluş amacı, Rio'da kabul edilen ilke ve hükümlerin uygulamaya konmasının etkin bir biçimde izlenmesini sağlamak, uluslararası işbirliğini güçlendirmek, çevre ve gelişme konularının bütünleştirilmesine yönelik hükümetler arası karar verme kapasitesini geliştirmek ve Gündem 21'in ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde uygulanmasına

yönelik faaliyetleri ve bunların sonuçlarını takip etmek olarak belirlenmiştir (Bozlağan, 2007:1021).

Mezkur küresel gelişmeler olurken Avrupa Birliği ülkeleri de faaliyetlerine devam etmişlerdir. 1993 yılında 5. Çevre Eylem Planı'nda, ürün ve faaliyetlerin çevre etkilerinin yasal uygulamalardan ziyade, piyasa kuvvetleri tarafından kontrol edilmesini sağlayacak olan Çevre Denetleme ve Yönetim Planı (EEC-EMAS) uygulamasını yürürlüğe koymuştur. Ortaya çıkan bu yeni anlayış gereğince, sanayileşmiş ülkeler mal ve hizmet alımlarında ulusal ve bölgesel şartlarına göre farklı kanuni gereklilikleri ve çevre standartlarını uygulamaya koymuşlardır. Avrupa Topluluğu, ABD ve Kanada gibi ülkelerde çevre etiketi ile ilgili 10'dan fazla farklı program uygulamaya konulmuş, bu durum ticari engeller meydana getirmiştir (Karabiber, 2010:21).

Avrupa Birliği ülkelerinde çeşitli çevre etiketlerinin hazırlanması ve uygulanması üzerine, bütün üye ülkeler için geçerli olacak AB Çevre Etiketi geliştirilmesi çalışmaları başlatılmış; bunun sonucunda Bakanlar Konseyi'nin 23 Mart 1992 tarihli 880 sayılı Tüzüğü ile çevre etiket sistemi kurulmuştur. Bir çiçek amblemi ile simgelenen bu etiket, üretim ve tüketim araçlarının çevreye saygılı olduğunu göstermektedir. Etiketi, bağımsız bir organ olan Avrupa Birliği Eko-Etiket Kurulu ekolojik kriterleri ve üretimin tüm aşamalarını inceleyerek vermektedir (<http://www.cevreonline.com>, 01.02.2014).

Çevre etiketleme zorunluluğu politikası sonucu, Avrupa Birliği ülkeleri, ABD ve Kanada gibi güçlü finansal yapıya sahip olan ülkeler, hem artan rekabete karşı sanayicilerini korumuş, hem de işsizlik ve üretim sorunlarını çözmüş olmakla beraber, vatandaşlarının temiz bir çevrede yaşamlarını idame ettirebilmelerini sağlamışlardır (Karabiber, 2010:21).

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak; Rio de Janeiro’da 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, toplumun ana sektörleri ve halk arasında yeni bir işbirliğinin oluşmasına olanak sağlayıp dünya ölçeğinde yeni ve adil ortaklıklar kurarak, dünya çevre ve kalkınma sistemini oluşturmayı amaçlayan beyannameyi yayınlamıştır. Bunun üzerine ISO (International Organization for Standardization - Uluslararası Standartlar Teşkilâtı) tarafından 1993’te “Çevre Yönetimi” konusunda çalışacak olan bir teknik komite (TC 207) kurularak, ISO 14000 Çevre Yönetimi Standartları hazırlanmaya başlanmıştır. Eylül 1996’da, çevre boyutlarının kontrolü ve zararlı çevresel etkilerin bertarafı konularında şartlar içeren ve özellikle kalkınmakta olan ülkelere uygun ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemleri Standartlarını yayınlamışlardır. Uygulamaları hızla yayılan ve kabul gören ISO 14001 standardı, çevre politikası, çevre amaçları/hedefleri ve çevre programları doğrultusunda çevre boyutlarının kontrolü ve çevresel etkilerin bertarafına yönelik şartları içermektedir (Büyükgüngör, 2006:12).

Rio’dan 10 yıl sonra 26 Ağustos – 4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg’da Birleşmiş Milletler tarafından Rio+10 olarak da bilinen Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi düzenlenmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde iki temel uluslararası belge kabul edilmiştir. Bunlar, “Johannesburg Uygulama Planı (UNCED, 2002a)” ve “Johannesburg Bildirgesi (UNCED, 2002b)”dir. Bunların yanı sıra, hükümetlerin özel sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütleri ile imzaladığı “ortak girişim” metinlerinden de söz edilebilir. Johannesburg’da alınan kararlar şöyle özetlenebilir (Bozlağan, 2007:1025):

- Ülkelerin ulusal sürdürülebilir gelişme stratejilerinin oluşturularak uygulamanın 2005 yılı itibariyle başlanması,
- Kamu, sivil toplum ve özel sektörde kurumsal sorumluluk ve duyarlılığın artırılması,
- Uluslararası anlaşma hükümlerinin uygulanmasının sağlanması,
- Yoksulluğun önüne geçilmesi için Dünya Dayanışma Fonunun kurulması ve açlık sınıfında yaşayan nüfusun yarı yarıya azaltılması,
- Enerji sunumunda fosil kaynaklara olan bağımlılığın azaltılarak alternatif çevreci enerji kaynaklarının temin edilmesi,
- Enerji kullanımının küresel ölçekte daha adil ve dengeli bir biçimde dağılımının sağlanması,
- Biyolojik çeşitliliğin korunmasıyla biyolojik çeşitlilikteki azalmanın önlenmesi.

Zirve sonucunda kabul edilen Uygulama Planını izlemek amacıyla, 2003-2017 yıllarını kapsayan ve ikişer yıllık dönemler itibariyle konulara ayrıştırılmış bir çalışma takvimi benimsenmiştir. Bu ikişer yıllık dönemlerin ilk yıllarında belirlenen konularda ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin uygulanmasında hangi aşamada oldukları ve karşılaştıkları zorluklar değerlendirilmekte, ikinci yılda ise bu zorlukların aşılması ve uygulamanın hızlandırılması için tedbirler geliştirilmektedir. Çalışma takviminde belirlenen konulara dair ülkelerce hazırlanan raporlar Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunca yıllık toplantılarla değerlendirilip analiz edilmekte, sorunlara ilişkin ortak çözüm önerileri geliştirilmektedir (Yıkılmaz, 2011:20).

Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg kentinde yapılan Birleşmiş Milletler Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nden beş yıl önce imzalanan (11 Aralık 1997), ancak imzalandıktan sekiz yıl sonra yürürlüğe girebilen -Kyoto Protokolü- sürdürülebilir kalkınma adına gösterilen çabaların en önemli ayağını oluşturmaktadır.

Kyoto Protokolü küresel ısınma ve iklim değişikliği konularında mücadeleyi sağlamaya yönelik olarak hazırlanmış tek çerçeve programdır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında imzalanmıştır. Bu protokolü imzalayan ülkeler, karbondioksit gibi sera etkisine sebep olan beş temel gazın salınımını azaltmaya ve bunu yapamıyorlarsa karbon ticareti yolu ile bu yükümlülüklerini yerine getirmeyi kabul etmiş bulunurlar (Kıran, 2009:44).

Protokole göre ülkelerin atmosfere saldıkları sera gazı miktarını 1990 yılındaki salınım değerlerine düşürmeleri gerekmektedir. Protokolün yürürlüğe girebilmesi için, protokolü imzalayan ülkelerin 1990 yılındaki emisyonlarının toplamının yeryüzündeki toplam emisyonun %55'ini bulması gerektiğinden, ancak 8 yıl sonra (2005 yılında) Rusya'nın da katılımı ile bu orana ulaşılmıştır (Kıran, 2009:44).

Kyoto Protokolü şu prensipleri temel alır (<http://unfccc.int>, 02.02.2014):

- Kyoto Protokolü devletler tarafından desteklenir ve BM çatısı altında küresel kurallar ile belirlenir.
- Devletler iki genel gruba ayrılmıştır: gelişmiş ülkeler, bu ülkeler Ek 1 ülkeleri olarak anılacaktır; ve gelişmekte olan ülkeler, bu ülkeler Ek 1'de yer almayan ülkeler olarak anılacaklardır. Ek 1 ülkeleri sera gazı salınımlarını azaltmayı kabul etmişlerdir. Ek 2 ise Ek 1'in alt kümesidir. Ek 2 ülkeler Ek 1'de yer almayan (gelişmekte olan) ülkelerin masraflarını ödemekle mükelleftirler.

Ek 2'de yer almayan Ek 1 ülkeleri 1992'de geçiş ülkesi olarak tanımlanan ülkelerdir. Ek 1'de yer almayan ülkelerin ise sera gazı sorumlulukları yoktur ve her yıl sera gazı envanteri raporu vermelidirler.

- Kyoto Protokolündeki hedeflerine uymayan herhangi bir Ek 1 ülkesi bir sonraki dönem azaltma hedeflerinin %30 daha azaltılması ile cezalandırılacaktır.
- 2008 ile 2012 arasında, Ek 1 ülkeleri sera gazı salınımlarını 1990 yılındaki seviyeden ortalama %5 aşağıya çekmek zorundadırlar (birçok AB üyesi ülke için bu 2008 için beklenen sera gazı salınımlarının %15 aşağısına denk gelmektedir). Ortalama salınım azalmasının %5 olarak belirlenmesine rağmen AB üyesi ülkelerin salınım hedefleri %8 azaltma ile İzlanda tarafından hedeflenen %10 artırıma kadar değişmektedir. Bu azaltma hedefleri 2013 yılına kadar belirlenmiştir.
- Kyoto Protokolü, Ek 1 ülkelerinin sera gazı salınımı hedeflerine ulaşmak için başka ülkelere salınım azaltması satın alabilmeleri esnekliğine olanak tanımıştır. Bu, çeşitli borsalardan (AB Salınım Ticaret Borsası gibi) veya Ek 1'de yer almayan ülkelerin salınımlarını azaltan Temiz Gelişim Tekniği (TGT) projeleri ile veya diğer Ek 1 ülkelerinden satın alınabilir.
- Sadece TGT Yönetim Kurulu'nca onaylanmış Onaylı Salınım Azaltımları (OSA) alınıp satılabilir. BM çatısı altında, Kyoto Protokolü Bonn merkezli Temiz Gelişim Tekniği Yönetim Kurulu'nu Ek 1'de yer almayan ülkelerde gerçekleştirilen TGT projelerini değerlendirip onaylaması için kurmuştur. Bu projeler onaylandıktan sonra OSA verilir.

Pratikte bu kurallar Ek 1'de yer almayan ülkelerin sera gazı sınırlamalarına tabi olmadıklarını ama sera gazını azaltan bir projenin bu ülkelerde faaliyete geçirilmesi durumunda elde edilen Karbon Kredisinin Ek 1 ülkelerine satılabileceğini anlatır. Bu mekanizma şu iki ana nedenle koyulmuştur (<http://unfccc.int>, 02.02.2014):

- Kyoto Protokolüne uymak bazı Ek 1 ülkeleri için oldukça sınırlayıcıdır (özellikle Japonya ve Hollanda gibi zaten az salınım yapan ve çevre standartlarına saygılı ülkeler için). Protokol böylece bu ülkelerin kendi sera gazı salınımlarını azaltmak yerine Karbon Kredisi almalarını sağlar;
- Bu şekilde Ek 1'de yer almayan ülkeler sera gazı salınımlarını azaltmak için teşvik edilmiş olurlar, çünkü Karbon Kredisi satarak bu projeler için kaynak temin edebilirler.

Tablo 1.1: Ek I ve Ek II Ülke Listeleri

EK-I Ülkeleri (40+AB) Sanayileşmiş Ülkeler (26+AB)+PEGSÜ (14)	Ek-II Ülkeleri (23+AB)
<p><u>Sanayileşmiş Ülkeler:</u> Almanya, ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İrlanda, İspanya, Norveç, Portekiz, Yeni Zeland, Yunanistan. Türkiye, Lichtenstein, Monaco.</p> <p><u>Pazar Ekonomisine Geçiş Sürecinde Olan Ülkeler (PEGSÜ):</u> Beyaz Rusya, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Hırvatistan</p>	<p><u>Sanayileşmiş Ülkeler:</u> Almanya, ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İrlanda, İspanya, Norveç, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Lüksemburg, Kanada, Portekiz, Yeni Zeland, Yunanistan.</p>

Kaynak: <http://www.dsi.gov.tr/>, 14.01.2016

Tüm Ek 1 ülkeleri Kyoto Protokolü içinde sera gazı salınım değerlerini gözetim altında tutmak için ulusal daireler kurmuşlardır. Japonya, Kanada, İtalya, Hollanda, Almanya ve daha birçok ülke devletleri karbon kredisi için bütçeden pay ayırmışlardır. Bu ülkeler kendi büyük enerji, petrol, doğalgaz holdingleri ile birlikte çalışarak mümkün olan en fazla sayıda Karbon Kredisini en ucuza almaya çalışmaktadırlar. Hemen hemen Ek 1'de yer almayan tüm ülkeler de kendi Kyoto Protokolü süreçlerini takip edebilmek ve özellikle TGT Yönetim Kuruluna destek için sunacakları projeleri belirlemek amacıyla yönetim birimleri kurmuşlardır. Bu iki ülke grubunun çıkarları birbirine terstir, Ek 1 ülkeleri mümkün olan en ucuza Karbon Kredisi almak isterlerken Ek 1'de yer almayan ülkeler ise kendi TGT projelerinden elde ettikleri Karbon Kredisinden en fazla değeri sağlamanın peşindedir (<http://unfccc.int>, 02.02.2014):

Avrupa Birliği bu gelişmelerden ve Çevre Yönetim Sistemi Standartlarının oluşumundan sonra 2001-2010 yıllarını kapsayacak şekilde 6. Çevre Eylem Planı'nı yürürlüğe geçirmiştir.

Programın amacı “2010 yılına kadar Topluluk Çevre Politikasının hedef ve önceliklerini, Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir gelişme stratejisinin uygulanması için alınması gereken önlemleri ortaya koymak” olarak belirtilmiştir. Programın belirlediği öncelikli hususlar arasında EMAS'ın (Eco Management and Audit Scheme=Çevre Yönetim ve Denetim Planı) yaygınlaştırılması, şirket çevre performans ödüllendirme sistemlerinin kurulması, eko etiketleme sistemlerinin kullanılması ve çevresel zorunluluk mevzuatının kabul edilmesi de yer almakta olup “iklim değişikliği”, “doğa ve biyolojik çeşitlilik”, “çevre ve sağlık”, “doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetimi” başlıkları altında dört hareket alanı belirlenmiştir (Karabiber, 2010:23).

Altıncı Çevre Eylem Programı'nın süresi 2012 yılı Temmuz ayında bitmiştir (<http://www.ab.gov.tr>, 03.02.2014). 2013 yılında yürürlüğe giren 7. Çevre Eylem Planı, Avrupa'nın çevre politikasının 2020'ye kadar öncelikli hedeflerini özetlemekte ve 2050 yılı için esas sorunlara yönelik uzun vadeli bir görüş sunmaktadır. Bir dizi AB Mevzuatı, Doğal Ortamlar Direktifi ve Kuşlar Direktifi, Deniz Stratejisi, Çevre Direktifi, Hava Kalitesi Direktifi, Su Çerçeve Direktifi ve iklim değişikliği, kimyasallar, atık yönetimi vb. ile baş edebilmek amacıyla diğer önlemleri ihtiva eden 7. Çevre Eylem Planı'nda belirtilen öncelikli hedefleri gerçekleştirmek üzere hâlihazırda yürürlüktedir (Bruyninckx, 2013).

BM öncülüğünde yapılan son toplantı “Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı” diğer adıyla “Rio+20” 20-22 Haziran 2012 tarihlerinde Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde yapılmıştır. Konferans sonunda “İstedığımız Gelecek” adlı sonuç bildirgesi yayınlanmıştır. Bildirgede daha önceki konferanslarda alınan kararların uygulanacağını taahhüdü yinelenmiş, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için ekonomik, sosyal ve çevresel etkenlerin uyumunun sağlanması ve toplumun tüm kesimlerinin sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde sorumluluk alması gerektiği ikazında bulunulmuştur.

1.1.1. Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı

5-16 Haziran 1972 tarihinde, İsveç'in Stockholm kentinde ilk “Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı (UNCHE)” 113 ülkenin katılımıyla yapılmıştır (Demirkan, 2002:36).

Bu konferansta farklı ekonomik, sosyal, kültürel, ideolojik yapılara karşın tüm dünya çevre sorunlarına ve çözüm yollarına aynı pencereden bakmak için bir araya

gelmiştir. Bu konferans bir anlamda, farklılıklara rağmen tüm dünyayı ortak bir amaç için ilk kez bir araya getiren en önemli platform olma özelliğini taşımaktadır (Aksu, 2011:12).

UNCHE Genel Sekreteri Maurice Strong, başlangıçta, UNCHE Hazırlık Komitesi'ne, Stockholm Konferansı'nın, insan çevresinin korunması ve geliştirilmesini göz önünde bulundurarak, yurttaşlarla devletlerin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen bir bildirme benimsenmesi önerisinde bulunmuştur. Ancak konferansın hazırlık aşamasında pek çok devletin, söz konusu bildirgenin bakış açısı ve hukuksal konumu yönünden öneriye sıcak bakmadığı anlaşılmış olup kimi devletler, “çevre açısından hakları ve devletlerin ödevlerini ortaya koyan genel ilkeleri” içeren bir bildirme yayınlamayı tasarımlarına karşın, kendilerini hukuksal açıdan bağlayacak bir belge hazırlamayı uygun bulmamışlardır. Bildirgenin, doğasından ötürü, özellikle devletlerle bireyler ve bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerle ilgili bağlayıcı hükümlere sahip olmaması gerektiğini belirtmişlerdir (Pallemaerts, 1993:614).

Konferansta ülkeler kendi içlerinde az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler olarak ayrıma gitmişler, az gelişmiş ülkeler çevre sorunlarının sorumlusu olarak gelişmiş ülkeleri işaret ederek çözümün de onlar tarafından bulunması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak kendi içlerinde yaşadıkları ekonomik ve toplumsal az gelişmişliğin de çevresel sorunlara neden olduğu konusunu kabullenmişlerdir (Aksu, 2011:13). Bu konferansa katılan tüm ülkeler, insanın yeryüzündeki varlığını sürdürebilmesi için çevreye karşı sorumluluğun tüm dünya ülkelerince paylaşılması gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır (Yüksel, 2009:106). Konferansta (Aksu, 2011:13);

- Yerleşim alanlarında çevre planlaması ve çevre yönetimi
- Doğal kaynaklar ve deniz kirliliği

- Uluslararası boyutta çevreye zararlı maddelerin tanımlanması ve denetimi
- Çevre sorunları ile ilgili eğitim, bilgi, sosyal ve kültürel politikalar
- Çevre eylemlerinde ulusal örgütlerin varlığı

konuları tartışmalara neden olmuştur.

Çevre sorunlarının küresel oluşu ve sorumluluğun daima ortak olduğu fikrinin benimsendiği konferansta ayrıca ülkelerin gelişmişliklerinin artırılmasında kalkınmanın rolü ve çevreyi koruma faaliyetlerinin kalkınmaya engel teşkil etmediği üzerinde durulmuştur (Aksu, 2011:13).

Konferans sonucunda, sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturan ve 26 ilkeden meydana gelen Stockholm Bildirgesi kabul edilmiştir. Bu ilkelerin bazıları şunlardır (<http://did.cevreorman.gov.tr>, 03.02.2014):

- Şimdiki zamanda yaşayanların ve gelecek nesillerin çıkarları (İlke 1),
- Yenilenemez kaynaklara karşı yenilenebilir kaynaklar (İlke 2-5),
- Ekosistemler (İlke 2 ve 6),
- Ciddi ve dönüşümü olmayan zarar (İlke 6),
- Ekonomik ve sosyal gelişme (İlke 8),
- Gelişmekte olan ülkelere finansal ve teknolojik yardım yapılması(İlke 9,12),
- Kalkınmanın çevreye entegre edilmesi (İlke 13 ve 14),
- Uluslararası işbirliği ihtiyacı (İlke 24 ve 25).

Stockholm Konferansı'nda kabul edilen bildirinin ilk maddesinde “İnsan, onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları temel hakkına sahiptir.” ilkesi yer almıştır. Bu ilkeyi önemli hale

getiren, ilk kez bir bildiride insanın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının ifade edilmesidir (Yüksel, 2009:107).

Stockholm Konferansı'nda ilk kez kabul edilen "çevre hakkı" çevrenin "herkesin ortak varlığı" olduğu temeline dayalı, "eşitlik ilkesinde yükselen bir haktır. Bu hakla varılmaya çalışılan nokta doğayı sömürü değil, uyum temelinde bugünkü ve gelecek kuşaklar için yaşamaya elverişli kılarak herkesin ondan eşit yararlanması hedefidir. Çevre hakkı ile diğer haklar arasında görülen çatışmalar, çevre hakkının, yani insanın var olma ve yaşamını idame ettirme hakkının yararına dengelenmelidir (Yüksel, 2009:107).

Stockholm Çevre ve İnsan Konferansı çevreye ilişkin konuların siyaset ve ideoloji ile ilgili olduklarını gösteren önemli bir aşamadır. Bu açıdan, teknolojik çözümlerle sorunların çözüme kavuşturulacağı yaklaşımı ile sonuçlanmasının eleştirilerle karşılanmasına karşın konferans, gerek uluslararası gerekse bölgesel örgütlenmelerin gerçekleştirilmesi bakımından pek çok gelişmeyi hazırlamıştır (Yüksel, 2009:107,108). BM Genel Kurulu'nun 2997 sayılı ve 15 Aralık 1972 sayılı kararıyla, Birleşmiş Milletler'de çevre konusunun eşgüdümünü, çevrenin durumunun küresel düzeyde sürekli ele alınıp irdelenmesini ve uluslararası ve ulusal çevre politikasının ve hukukunun gelişiminin sağlanması amaçlarını taşıyacak Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur (<http://www.mfa.gov.tr>, 04.02.2014).

1.1.2. Brundtland Raporu

1983 yılında dönemin Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) kurulmuştur. Komisyonun kurulmasında salt kalkınma uğruna çevreden özveride bulunulması yönündeki endişe temel alınmış, çevre ve kalkınma arasındaki bağın anlaşılmasını sağlamak amaçlanmıştır (Aksu,

2011:13,14). Komisyonda Sudan, İtalya, Suudi Arabistan, Zimbabve, Fildişi Sahili, Federal Almanya, Macaristan, Çin Halk Cumhuriyeti, Kolombiya, Hindistan, Brezilya, Japonya, Guyana, İngiltere, Cezayir, Endonezya, Nijerya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Kanada devlet başkanları hazır bulunmuştur. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından “Ortak Geleceğimiz” (Our Common Future, Brundtland Raporu) isimli bir rapor tanzim edilmiştir (Yüksel, 2009:109).

Ortak Geleceğimiz Raporu’nda çevrenin korunmasıyla kalkınma arasındaki bağlantıya dikkat çekilmekte, uluslararası düzeydeki çevresel sorunların önemi farklı açılardan değerlendirilmektedir. Değişimin ve yeni bir küresel etik anlayışının yalnızca gerekli değil; günün insan kaynağı, teknolojisi, kaynakları ile aynı zamanda mümkün olduğu belirtilmiştir. Raporda belirtilen temel olgu çevre ile ekonomik sorunlar birbiriyle ilintilidir ve insanların ihtiyaçlarının karşılanmasında doğal kaynakların korunması elzemdir. Bu noktada sürdürülebilir kalkınma stratejisi ortaya konulmuştur (Aksu, 2011:14).

Çevresel ve sosyal problemlerin çözümünün ertelenemez hale gelmesiyle birlikte, ekonomik kalkınma yanında sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik unsurlarını da kapsayan sürdürülebilir kalkınma konusu, 1972 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı’nda ilk kez gündeme gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ise ilk kez 1987 yılında yayımlanan Birleşmiş Milletler’in Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu raporunda yer almıştır (Yalçınkaya, Durmaz ve Adiller, 2011:3321,3322). Söz konusu raporda sürdürülebilir kalkınma, bugünün ihtiyaçlarının, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarından ödün verilmeksizin karşılanabilmesi süreci olarak ifade bulmuştur (WCED, 1987:43). Sürdürülebilir kalkınma

tanımında üç önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ihtiyaçların sadece ekonomik ihtiyaçlarla sınırlı tutulması, ikincisi kuşaklar arası eşitliğin gözetiliyor olması ve sonuncusu ise hem ülkeler arasında hem de bir ülke içerisinde kuşaklararası eşitliğin de göz önünde bulunduruluyor olmasıdır (Yalçinkaya, Durmaz ve Adiller, 2011:3322).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının farklı tanımları bulunmasına rağmen, Brundtland Raporu'nda yapılan tanım, bilimsel çevrelerde kabul görmüştür. Raporda geçen sürdürülebilir kalkınma tanımı kısa olmakla birlikte, ekolojik, sosyal ve ekonomik yaşamın tüm alanlarını içine alan geniş bir tanımdır (Bozlağan, 2004:2,3).

Raporun üzerinde durduğu ana konu günümüz kuşaklarının gereksinimlerinin birbirini olumsuz etkilemeyecek şekilde karşılanmasıdır. Raporda kullanılan “gereksinim” sözcüğü soysa-ekonomik yaşamın tüm alanlarını ihtiva ettiğinden, geniş kapsamlı bir sözcüktür. Diğer bir ifadeyle “gereksinim” ile kastedilen bireyin ve toplumun sosyal, ekonomik, ekolojik vb. ihtiyaçları ve bunların karşılanması için zorunlu tüm canlı ve cansız varlıkların ihtiyaçlarıdır. Dolayısıyla raporun sürdürülebilir kalkınmayı bütüncül düşünce ve yaşama biçimi olarak ele alıp kabul ettiği söylenebilir (Bozlağan, 2004:3).

Brundtland Raporu'nda yapılan tanımlama, temelinde iki anahtar düşünce üzerinde durmaktadır (Bozlağan, 2004:3);

- İnsanların temel gereksinimleri güvenli ve uygun bir biçimde karşılanmalıdır (Bunun için kullanılan yol ve yöntemler güvenli ve uygun olmalıdır).
- Gelişmenin mutlak sınırları yok ise de, gelişme potansiyeli, mevcut teknoloji durumu ve toplumsal örgütlenme ile bunların çevre kaynakları üzerindeki baskıların etkisi altındadır.

Kısacası bu raporun tüm dünya ülkeleri için öngördüğü kalkınma modeli, doğa ve kalkınma arasındaki dengeyi kuran bir ekonomiyi ve doğanın devamlılığı gözardı edilmeden doğayı kullanan, tüketmeden kullanan uygulamalara dayanan, dolayısıyla uzun vadede sürdürülebilir bir ekonomik gelişmeyi savunmaktadır (Sencar, 2007:95,96).

1.1.3. Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı

Stockholm Konferansı'nda ve Ortak Geleceğimiz Raporu'nda (Brundtland Raporu) uygulamaya dair çalışmalar çok sınırlı ve teorik olmasına rağmen, 3-14 Haziran 1992'de Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'na (UNCED) temel oluşturmuştur. 178 ülkenin katılım sağladığı konferans uluslararası alanda en fazla katılımın sağlandığı Dünya Zirvesi olarak anılmaktadır (Aksu, 2011:14).

Konferansta, iklim değişiklikleri, ormansızlaşma, denizlerin korunması, biyolojik çeşitliliğin korunması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi vb. acil ekonomik ve sosyal sorunlara karşı alınacak önlemler ve takip edilmesi gereken politikalar yanında, çevre üzerinde baskı oluşturan kalkınma biçimleri ile gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk, gelişmişlik düzeyleri, üretim ve tüketim şekilleri, demografik baskılar ve uluslararası ekonominin etkileri gibi konular da ele alınmıştır (Sencar, 2007:96).

Konferansta BM'nin çevre sorunları dahilinde tek küresel yetkili kurum olduğu kabul edilmiş, sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın temini amacıyla BM İktisadi ve Sosyal Konseyi (ECOSOS) oluşturulmuş, BM Çevre Programı (UNEP) ve BM Kalkınma Programı (UNDP) gibi kuruluşların çalışmalarının BM bölgesel ekonomik konseylerinin yardımlarıyla desteklenmesi gereği ortaya konulmuştur (Aksu, 2011:14).

Konferansın bitiminde, dünya çapında sürdürülebilir kalkınma üzerine iki uluslararası anlaşma, iki bildirme ve bir ana eylem gündeminden oluşan beş belge şunlardır (Yüksel, 2009:110);

- Rio Bildirgesi
- Gündem 21
- İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
- Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi
- Orman Varlığının Korunmasına Dair Bildirme

1.1.3.1. Rio Bildirgesi

Rio Bildirgesi'nin başlangıç hükümlerinde, Stockholm Konferansı'nın ilkelerine bağlı kalındığı ve bunları hayata geçirmek için devletler, toplumlar ve insanlar arasında olmak üzere her düzeyde işbirliği kurmak amacı güdüldüğü, insanların tek yuvası olan dünyayı ve herkesin ortak çıkarlarını koruyacak bir çevre-kalkınma sistemleri hazırlanmasının gerekliliği vurgulanmasına karşın, sürdürülebilir kalkınma kavramına dair bir tanımlamaya rastlanmamaktadır. Çevre ve kalkınma konularında 27 temel ilkeyi barındıran bildirme, yasal olarak bağlayıcı olmamakla birlikte, hükümetlere politik bir yükümlülük getirmektedir (Sencar, 2007:97).

Rio Bildirgesi çerçevesinde (<http://did.cevreorman.gov.tr>, 03.02.2014):

- Ortak fakat farklılaştırılmamış yükümlülükler (İlke 7),
- Kamuoyu bilgilendirilmesi ve katılımı (İlke 10),

- İhtiyatlılık prensibi (İlke 15),
 - Kirleten öder ilkesi (İlke 16),
 - Çevresel etki değerlendirmesi (İlke 17),
 - Devletlerin sürdürülebilir kalkınması için uluslararası hukukun geliştirilmesi (İlke 27),
- konularında işbirliği yapılması öngörülmüştür.

1.1.3.2. Gündem 21

Rio Konferansı'nda sürdürülebilir kalkınma tüm insanlığın 21. Yüzyıldaki ortak hedefi olarak benimsenmiştir. "İnsanlık tarihi bir dönüm noktasındadır." ifadesiyle başlayan Gündem 21 (Agenda 21) 1990'lı yıllardan başlayarak 2000'li yıllar süresince çevre ve kalkınma sorunlarıyla baş edebilmek ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmak amacıyla belirlenen ilke ve eylemleri ortaya koymuştur (Aksu, 2011:15).

Gündem 21 temelde dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal ve ekonomik boyutu ele alınmıştır. Bu bölümde uluslararası işbirliği, sürdürülebilir kalkınmanın hızlandırılması, açlıkla mücadele, tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi, nüfus ve sürdürülebilirlik, insan sağlığının korunması, sürdürülebilir insan yerleşimleri, karar verme düzeyinde çevre ve ekonominin entegrasyonu konuları ele alınırken, ikinci bölümde kaynakların korunması ve yönetimi başlığı altında atmosferin korunması, arazi ile ilgili faaliyetlerde sürdürülebilirliğin sağlanması, çölleşme, kuraklık ve erozyonla mücadele, doğal kaynakların korunması, biyolojik çeşitliliğin devamlılığının sağlanması, biyoteknoloji ve atık yönetimi gibi çok sayıda konuya değinilmiştir. Üçüncü bölümde etkin grupların rolünün güçlendirilmesi başlığı altında kadınlar, çocuklar ve gençler, yerli halklar, sivil toplum kuruluşları, yerel otoriteler, iş çevreleri, ticari birlikler, bilimsel ve

teknolojik topluluklar gibi grupların faaliyetlerinin artırılması konuları irdelenmiştir. Son olarak dördüncü bölümdeyse uygulama mekanizmaları başlığı altında finansman, teknoloji transferi, bilim, bilinçlendirme, organizasyon, uluslararası işbirliği, kurumsal düzenlemeler, hukuki araç ve mekanizmalar ile enformasyon konuları ile ilgili incelemeler ortaya konulmuştur (Aksu, 2011:15).

1.1.3.3. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Zirvesi'nde ortaya çıkmaları nedeniyle "Rio Sözleşmeleri" olarak adlandırılan Biyolojik Çeşitlilik ve Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi ile beraber, sürdürülebilir kalkınmanın kurumsal çerçevesini oluşturan en önemli vesikaları arasında yer alır. (<http://iklim.cob.gov.tr>, 04.02.2014)

Sözleşmenin temel amacı karbondioksit ve diğer sera gazı emisyonlarının azaltılması, atmosferdeki sera gazı birikimlerini iklim sistemi üzerindeki tehlikeli, insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde tutulması, az gelişmiş ülkelere bu yönde kaynak teknoloji transferi sağlanmasıdır. Sözleşme kapsamında gelişmiş ülkeler (Ek-I Ülkeleri) için 2000 yılına kadar sera gazı salınımlarını 1990 yılı düzeyine indirilmesi hedeflenmiştir. Ancak bu hedef daha çok iyi niyet düzeyinde olup yatırım gücü oldukça zayıftır. Fakat iklim değişikliği sürecinin temel metnini oluşturması hasebiyle büyük önem arz etmektedir. Sözleşme çerçevesindeki en üst karar organı "Taraflar Konferansı (COP)" dır. Konferans her yıl toplanmakta, sözleşmenin uygulanması konusunda değerlendirmeler yapılmakta, sözleşmeyi daha ileriye taşıyacak kararlar üzerinde tartışılmaktadır (Aksu, 2011:15,16).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ise sözleşmenin 3/4. ilkesinde “Ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı desteklemeye hakları vardır ve desteklemeleri de gerekmektedir.” ifadesi ile sadece bir yerde kullanıldığı görülmektedir (Sencar, 2007:98).

1.1.3.4. Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi

Rio’da 157 ülkenin imzaladığı Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Aralık 1993’de yürürlüğe girmiştir (Topçu, 2012,67). 2010 yılının Ekim ayında Japonya’nın Nagoya kentinde gerçekleştirilen BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi 10. Taraflar Konferansı’nda 2011-2020 yıllarını kapsayan dönemin Uluslararası Biyolojik Çeşitlilik On Yılı olarak ilan edilmesine karar verilmiştir. 10. Taraflar Toplantısı’nda 2020 yılına kadar dünyadaki biyolojik çeşitlilik kaybının durdurulması temel amacıyla Biyoçeşitlilik Stratejik Planı ve kısaca Aichi Hedefleri olarak anılan 2020 Biyoçeşitlilik Hedefleri kabul edilmiştir. 2015 yılı itibariyle sözleşmenin 193 tarafı vardır. (<http://www.milliparklar.gov.tr>, 19.03.2015)

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi 42 Madde ve iki Ek’ten (Ek-I: Belirleme ve İzleme; Ek-II: Hakemlik ve Uzlaşma) meydana gelmektedir. Sözleşmenin temel amaçları şunlardır (Madde 1): (a) Biyolojik çeşitliliğin korunması; (b) Biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımı; (c) Genetik kaynakların kullanımından kaynaklanan faydaların adilane ve hakkaniyete uygun paylaşımı (Topçu, 2012,67).

Küresel bir araç olan Sözleşme, biyolojik çeşitliliğin korunması ve biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımı konularındaki çabaların yeterliliğini değerlendirmek; konuyla ilgili aksaklıkları ve yapılması gerekenleri saptamak ve fırsatların nasıl oluşturulabileceğini belirlemek amacıyla taraf ülkelere rehberlik etmektedir. Türkiye bu Sözleşme’yi 1992’de imzalamış, 1996’da onaylamış ve Sözleşme 14 Mayıs 1997 yılında ülkemizde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, bir Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem

Planı geliştirmek de dahil olmak üzere, Sözleşme şartlarına uymakla yükümlüdür (<http://www.bcs.gov.tr/>, 05.02.2014).

1.1.3.5. Orman Varlıklarının Korunmasına İlişkin Bildiri

Bildirinin amacı gerek doğal gerekse sonradan meydana getirilen ve tüm coğrafi bölgelerdeki ve iklim kuşaklarındaki orman varlıklarının korunması ve yönetimidir. Bildiri ilkelerine göre tüm ülkeler ağaçlandırma ve var olanları korumayla dünyanın yeşillendirilmesi çabalarına katılım sağlamalı, orman işletmelerini gelecek nesillerin de ihtiyacını karşılayacak biçimde yönetmeli, ormanların ülke içi ve ülke dışı güçler tarafından istismar edilmesine engel olmak için gerekli tedbirleri almalı, ticari, teknik ve ekonomik önlemlerle ormanların zarar görmesini engellemeli, asit yağmurları gibi ormanlara zarar veren kirleticiler için gerekli tedbirleri almalıdır (Aksu, 2011:17).

1.1.4. Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

BM 2002 yılında Johannesburg'ta "BM Çevre ve Kalkınma Konferansı kararlarında 10 Yıllık İlerleme ve Gelişme" konulu Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'ni gerçekleştirmiştir. Zirve Rio Konferansı'ndan 10 yıl sonra gerçekleştirilmesi nedeniyle "Rio+10" olarak da anılmaktadır. Zirveye 104 devlet ve hükümet başkanının yanında heyetler ve sivil toplum kuruluşlarından geniş bir katılım olmuştur (Aksu, 2011:19). Zirve'de öncelikle ülkelerin Gündem 21'i hayata geçirmek için neler yaptıkları, Ulusal Sürdürülebilir Gelişme Stratejilerini hazırlayıp hazırlamadıkları, varsa bu konudaki çalışma deneyimleri ve karşılaştıkları engeller gibi konulara odaklanılmıştır (Yüksel, 2009:111). Zirvenin sonunda "Sürdürülebilir Kalkınma İçin Johannesburg Bildirgesi" ve "Johannesburg Uygulama Planı" olmak üzere iki önemli belge ortaya çıkmıştır (Sencar, 2007:103).

Deklarasyonda yerel, bölgesel ve küresel anlamda sürdürülebilir kalkınma için ülkelerin ortak sorumlulukları olduğu belirtilmekte, çevrenin korunması ve sürdürülebilirliği için yükümlülüklerine vurgu yapılmaktadır. Deklarasyonda ekonomik kalkınmayla çevresel sürdürülebilirliğin eşgüdümlü gerçekleşmesinin önemi ve bu bağlamda küresel iş birlikleri üzerinde durulmaktadır. Çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı, küresel ısınma, doğal afetlerdeki artış, hava, su ve deniz kirliliğinin devam etmesi deklarasyonda yer alan temel çevresel sorunlardandır (Aksu, 2011:19).

Johannesburg Uygulama Planı; giriş, yoksullukla mücadele, sürdürülemez nitelikteki üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi, ekonomik ve sosyal gelişmenin doğal kaynak temelini korunması ve yönetilmesi, sürdürülebilir kalkınma ve küreselleşen dünya, sürdürülebilir kalkınma ve sağlık, gelişmekte olan küçük ada devletlerinde sürdürülebilir kalkınma, Afrika için sürdürülebilir kalkınma, diğer bölgesel girişimler, uygulama araçları ve sürdürülebilir kalkınma için kurumsal çerçeve başlıklarını ihtiva eden 11 bölümden oluşmaktadır (Sencar, 2007:104).

Yukarıdaki başlıklar kapsamında Uygulama Planı hedefleri arasında yer alan maddeler şunlardır (Ağça, 2002:32):

- 2015 yılına kadar temiz su ve atık su hizmetlerine sahip olmayan kişi sayısının yarıya indirilmesi,
- 2010 yılına kadar biyolojik çeşitlilik kaybının azaltılması,
- 2015 yılına kadar balıkçılık alanlarında en yüksek verime ulaşılması,
- 2020 yılına kadar insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik önlemler alınması,

- Halen enerjiye erişimi olmayan insanlara enerji temin edilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payının arttırılması,
- 2020 yılına kadar kimyasalların kullanımında ve üretiminde insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması,
- Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi için Küresel Çevre Fonu (GEF)'nun ana kaynak olarak belirlenmesi,
- Uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyde hava kirliliğinin azaltılması için işbirliğinin geliştirilmesi, ülkelerin Kyoto Protokolü'nü onaylamaya teşvik edilmesi,
- Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında tüm ülkelerin yararına yönelik açık, hakkaniyetli ve adil olan çok taraflı ticari ve finansal sistemlerin kurulması,
- Gelişmekte olan ülkelerin borç sorunlarına geniş kapsamlı olarak hitap edebilmek bakımından yenilik getiren mekanizmaların desteklenmesi,
- İyi yönetim konusunda ortaklık anlayışının belli başlı grupları kapsayacak şekilde ve her düzeyde geliştirilmesi gibi konular yer almaktadır.

1.1.5. Kyoto Protokolü

Rio Konferansı'nda hazırlanan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde sera gazı emisyonlarının azaltılması için ülkelerin tedbirler alması gerektiği ortaya çıkmıştır. Ancak bu sözleşmenin herhangi bir bağlayıcı yanı yoktur. Tahmin edildiği gibi bu sözleşme sonrasında da sera gazı emisyonlarında kayda değer bir düşüş gözlenmemiştir.

Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden 3 yıl sonra 11 Aralık 1997 tarihinde BM'nin, Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlediği toplantıda BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi içerisinde katılımcı hükümetler tarafından "Kyoto Protokolü" imzalanmıştır (Aksu, 2011:16). Bu protokolün, 1997'de imzalanmasına rağmen 2005'te yürürlüğe girmesinin nedeni, protokole onay veren ülkelerin, bu protokolün yürürlüğe girebilmesi için, 1990'daki emisyonlarının yeryüzündeki toplam emisyonun %55'ini bulması zorunluluğudur ve bu orana ancak 8 yılın sonunda Rusya'nın katılımıyla ulaşılmıştır (http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php, 07.03.2014).

Protokol şimdiye kadar imzalanmış en geniş kapsamlı çevre işbirliği anlaşmasıdır (Aksu, 2011:16). Aralık 2006'da toplam 169 ülke ve devlete bağlı örgütler anlaşmayı imzalamışlardır (Ar, 2009:18). Bu anlaşmaya göre ülkeler iki gruba ayrılmıştır: Gelişmiş ülkeler (Ek-I ülkeleri) ve gelişmekte olan ülkeler (Ek-I'de yer almayan ülkeler). Gelişmiş ülkeler (Ek-I ülkeleri) sera gazı emisyonlarını 2008-2012 yılları arasında 1990 seviyesinden %5,2 aşağıya çekmekle yükümlüdürler (Aksu, 2011:16,17).

Sözleşmeye göre (Ar, 2009:17,18);

- Atmosfere salınan sera gazı miktarı %5,2'ye çekilecek,
- Endüstriden, motorlu taşıtlardan, ısıtmadan kaynaklanan sera gazı miktarını azaltmaya yönelik mevzuat yeniden düzenlenecek,
- Daha az enerji ile ısınma, daha az enerji tüketen araçların kullanılması, daha az enerji tüketen teknoloji sistemlerini endüstriye yerleştirme sağlanacak, ulaşımda, çöp depolamada çevrecilik temel ilke olacak,
- Atmosfere bırakılan metan ve karbondioksit oranının düşürülmesi için alternatif enerji kaynaklarına yönelim sağlanacak,

- Fosil yakıtlar yerine bio-dizel yakıt kullanılacak,
- Çimento, demir-çelik ve kireç fabrikaları gibi yüksek enerji tüketen işletmelerde atık minimizasyonu sağlanacak,
- Termik santrallerde daha az karbon çıkartan sistemler ve teknolojiler faaliyete geçirilecek,
- Güneş enerjisinin önü açılacak, nükleer enerjide karbon sıfır olduğu için dünyada bu enerji ön plana çıkarılacak,
- Fazla yakıt tüketen ve fazla karbon üreten daha fazla vergi alınacak hükümler getirilmiştir.

Protokol çerçevesinde gelişmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltabilmeleri için uygulayacakları ulusal politikalar dışında “esneklik mekanizmaları” adı verilen üç ayrı mekanizma ile de belirlenen hedeflere ulaşabilecekleri belirtilmiştir. Bu mekanizmalardan ilki Ortak Yürütme Mekanizması (Joint Implementation) ile emisyon hedefi belirlenmiş olan bir ülke yine emisyon hedefi belirlenmiş olan bir başka ülkede emisyon azaltıcı proje yatırımı yaptığı takdirde Emisyon Azaltma Kredisi (Emission Reduction Unit) kazanabilecek, kazandığı kredi de toplam hedefinden düşülecektir. Temiz Kalkınma Mekanizması (Clean Development Mechanism) ile emisyon hedefi belirlenmiş olan bir ülke emisyon hedefi belirlenmemiş olan az gelişmiş bir ülke ile işbirliği içerisinde o ülkenin sera gazı emisyonlarını azaltıcı projeler gerçekleştirirse Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltma Kredisi (Certified Emission Reduction Credit) kazanılacaktır ve yine toplam hedefinden düşülecektir. Üçüncü mekanizma ise emisyon ticaretidir. Emisyon hedefi belirlenmiş ülkeler taahhüt ettikleri hedefi tutturabilmek adına kendi aralarında yapacakları emisyon ticaretine olanak sağlayan bu mekanizmada, sera gazı emisyonunu

belirlenen hedeften daha aşağıda tutmayı başaran bir ülke, yapmış olduğu bu indirimi başka bir taraf ülkeye satabilmektedir (Aksu, 2011:17).

Protokole imza atmayan önemli ülkeler arasında ABD (Tüm dünya emisyonunun %24'ünü tek başına gerçekleştiriyor.) ve Avustralya gibi gelişmiş ülkeler dışında 5 Şubat 2009'a kadar Türkiye'de yer almaktaydı (Ar, 2009:18). Türkiye'nin, Kyoto Protokolü'ne katılmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısı, 05.02.2009 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilerek yasalaşmıştır (<http://www.cevreonline.com>, 12.04.2014). Diğer taraftan Çin ve Hindistan gibi bazı ülkeler ise anlaşmaya imza atsalar bile karbon salınımlarını azaltmak zorunda değillerdir. Diğer bir deyişle, Çin, Hindistan ve diğer gelişmekte olan ülkeler anlaşma gereklerinden muafırlar, çünkü şuan ki iklim değişikliklerine sebep olan salınımların ana sorumlusu değildirlere.

1.1.6. Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı

Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde yapılan 1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCED) 20. yıldönümü ve 2002'de Johannesburg'da yapılan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin (WSSD) 10. yıl dönümünde 20-22 Haziran 2012'de yine Rio de Janeiro kentinde yapılmıştır (<http://www.cevko.org.tr>, 15.05.2014).

Konferansa sürdürülebilir kalkınma konusunda mutabakatı yinelemek; ekonomik, sosyal ve çevresel olarak sürdürülebilir geleceği, dünyamız, şimdiki ve gelecek nesiller için desteklemek amacıyla devlet başkanları, hükümet temsilcileri gibi en üst düzeyde katılım sağlanmış ve konferans bitiminde "İstedığımız Gelecek" başlıklı sonuç bildirgesi kabul edilmiştir. İyi arazi yönetiminin ekonomik ve sosyal tarafının, özellikle ekonomik büyümeye, sürdürülebilir tarım ve gıda güvenliğine, yoksulluğun ortadan

kaldırılmasına, kadınların güçlendirilmesine ve iklim değişimine sağladığı katkının farkına varıldığı bildirgede arazi deformasyonunu tersine çevirmek için acil eylem haline ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (<http://www.cem.gov.tr>,16.05.2014). Bildirgede ayrıca toplumun her kesiminin sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde etkin rol alması gerektiği (Tıraş, 2012:64) belirtilirken, zirve öncesi Rio+20 Konferansı Genel Sekreteri Sha Zukang'ın “Sürdürülebilir kalkınma bir seçenek değildir! İnsanlığın bu tek gezegen üzerinde iyi bir hayat paylaşabilmesine izin veren tek yoldur. Rio+20, jenerasyonumuza bu yolu seçme olanağı vermektir.” (<http://www.sesric.org>, 16.05.2014) diyerek dünya liderlerini uyarması aslında iyi niyet taşımaya karşın, somut adım atılması konusunda pek de dikkate alınmış görünmemektedir.

1.2. Avrupa Birliği Çevre Politikaları

Çevre ve doğal kaynakların korunması konusundaki AB politikalarının öneminin kavranması 1980'lerden bu yana artmıştır. 1980'li yıllarda, çevreye zararlı tehditlerin ve çevredeki bozulmanın kontrol altına alınmaktan çok uzak olduğu anlaşılmıştır. Vatandaşlar, karar-alıcılar, işadamları zamanla gizli tehlikelerin farkına daha çok varmaya başlamış ve çevrenin korunması için ulusal ve özellikle de Avrupa düzeyinde daha güçlü eylemleri talep etmeye başlamışlardır (Sarıkaya, 2004:1).

Çevrenin korunması günümüzde, özellikle gelişmiş ülkelerin siyasi gündeminin kilit konusu haline gelmiş ve kurulan çevreci partilerin seçimlerde aldıkları oy oranları da sürekli artış göstermiştir. Özellikle çevre kirliliğinin sınır tanımaz yönü, siyasi politikaların artık ülke bazlı planlanmasından ziyade uluslararası platformda ele alınması gerekliliğinin kabul edilmesini sağlamıştır. Çevreye ilişkin Avrupa Topluluğu mevzuatı, 1970'lerden bu yana zorunlu ya da gönüllü bir takım uygulamalarla gelişme göstermiştir.

Tarihsel olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurucu anlaşması olan 1957 tarihli "Roma Anlaşması"nda doğrudan çevre ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte çevreyle doğrudan ilgili maddelerin yer aldığı kurucu anlaşmanın tamamlayıcısı hükmündeki "Avrupa Tek Senedi"nin 1987'de yürürlüğe girmesine kadar Topluluk karar organları Roma Anlaşmasının 100. ve 235. maddelerine dayanarak çevre konusundaki faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Çünkü Topluluk karar organlarına kurucu anlaşmanın 100. maddesiyle "ortak pazarın işlemlerini doğrudan etkileyecek ülke yasaları arasında uyum sağlama yetkisi" ve 235. maddesi ile de Topluluk hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla Anlaşma'da düzenleme olmayan konularda gerekli düzenlemeleri yapma yetkisi verilmiştir (Sarıkaya, 2004:1).

Avrupa Topluluğu, çevre alanında ilk kez Avrupa Tek Senedi ile yetki kazanmış, ilgili hükümler kurucu anlaşmalara dâhil edilmiş ve çevre mevzuatı, hukuksal temele oturtulmuştur (<http://www.tepav.org.tr>, 17.04.2014). Tek Senet'in VII. Başlığı altında, çevre alanındaki Topluluk faaliyetlerinin esasları anlatılmıştır (Sarıkaya, 2004:1). 130/r, 130/s ve 130/t maddelerinden oluşan VII. başlık altında, çevre kalitesinin iyileştirilmesi ve iyileştirildikten sonra muhafaza edilmesinden, insan sağlığının korunmasından, doğal kaynakların doğru kullanımından, önleyici eylem ilkesinden, çevresel tahribatın kaynağında önlenmesinden, kirleten öder ilkesinden ve çevre koruma gereklerinin Topluluğun diğer politikalarının bir parçası olma gereğinden söz edilmektedir (Duru, 2007:3). Tek Senet ile amaçlanan esas itibarıyla, çevre konusunda bir Topluluk politikasının oluşturulması ve uygulanmasını temin etmektir. Tek Senetle beraber bir çevre politikasının oluşturulmasının ana nedeni ortak pazarın işleyişinin Birlik üyelerinde uygulanan farklı çevresel düzenlemeler ve standartlar nedeniyle bozulmasının önüne geçmektir. Böylece maliyetleri etkileyen önemli bir faktör olan çevre alanında Birlik

genelinde standartlar oluşturulmuş ve tek pazarın işleyişini güvence altına almıştır. Tek Senet ile çevre politikasında, çevrenin korunması, insanların sağlığı ve doğal kaynakların sürdürülebilir ve akılcı bir biçimde kullanımı şeklinde üç hedef belirlenmiştir (<http://www.tepav.org.tr>, 17.04.2014).

Tek Senet'in ortak çevre politikası için önemli bir hükmü 100/a maddesinde yer almaktadır. Buna göre, ortak pazara varma amacıyla Konsey, çevre koruma konusunda oybirliği yerine nitelikli çoğunlukla karar alabilecektir. Buna ek olarak aynı maddede, Komisyon'un sağlık, güvenlik, çevre koruma ve tüketiciyi koruma alanlarında yüksek düzeyde bir korumayı baz alacağı da belirtilmiştir. Tek Senet'te ayrıca, üye ülkelerin ve Topluluğun çevre sorunları ile savaşın üçüncü ülkelerle ve ilgili uluslararası örgütlerle işbirliğine gidileceği ifade edilmekte; üye ülkelerin, Senet'le getirilen kurallara aykırı düşmemek koşuluyla, daha sıkı koruma önlemleri alabileceğinden söz edilmektedir (Duru, 2007:3).

Roma Antlaşması'nı yeniden düzenleyen ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne geçişi simgeleyen belge olan 1992 Maastricht Antlaşması ile Birliğin çevre politikasının daha hacimli bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Çevreyle ilgili 130/r, 130/s ve 130/t maddelerini yeniden düzenleyen Antlaşmanın 3/k maddesi, ortak bir çevre politikası oluşturulacağından söz etmektedir. Antlaşma, ortak çevre politikasında kökten değişiklikler getirmemiş, yalnızca kimi konuları daha ayrıntılı biçimde düzenlemiş ya da yeni eklemeler yapmıştır (Duru, 2007:3). Aynı kurucu Antlaşmada AB Hukukunda "sürdürülebilir kalkınma" kavramı resmen oluşturulmuştur (<http://www.tepav.org.tr>, 17.04.2014). Çevre politikaları oluşturulurken değişik bölgelerdeki çevre koşullarının ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının göz

önünde bulundurulması, getirilen yeni hükümlerendir. Maastricht Antlaşması, Birliğin politikalarının oluşturulma sürecinde çevresel değerlerin dikkate alınmasını daha güçlü biçimde vurgulamaktadır. Buna göre, ticaret, endüstri, enerji, tarım, ulaşım ve turizm dahil Birliğin diğer tüm ekonomik ve sosyal politikalarının belirlenmesinde çevresel kaygıların ön planda tutulması amaçlanmıştır (Duru, 2007:3).

Çevre alanındaki Topluluk eylemleri, Avrupa Birliği Anlaşması, ona bir “politika” statüsü verinceye kadar, yıllarca gelişimini sürdürmüştür. (Kurucu Antlaşmalar: 7 Şubat 1992’de imzalanıp 1 Kasım 1993’de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile “Avrupa Ekonomik Topluluğu”nun adı “Avrupa Birliği”ne dönüşmüştü. Kurucu antlaşma, 1 Temmuz 1987’de yürürlüğe giren Tek Senet, 2 Ekim 1997’de imzalanarak 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ve 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanıp 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe giren Nice Antlaşması ile son şeklini almıştır.) 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ise sürdürülebilir gelişmeyi Avrupa Topluluğu (AT) amaçlarından biri haline getirerek konuyu bir adım daha ileriye taşımıştır. Anlaşmanın 2. maddesiyle, tek pazar ve para birliğine dair önlemler alınırken, “yüksek düzeyli çevre koruma ve çevre kalitesinin iyileştirilmesi” hususunun dikkate alınması gerektiği ifade edilmekte, 6 maddesi ise çevre koruma gereksinimlerinin, özellikle de sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi amacıyla, Topluluk politika ve tedbirlerinin tanımlanması ve uygulanmasına entegre edilmesi gereği vurgulanmaktadır (Sarıkaya, 2004:1,2).

Avrupa Birliği Antlaşması’nın 19. başlığı (Çevre) 174-176’ncı maddeler arasında Topluluğun çevre politikalarının genel hatlarını ortaya koymaktadır. Bu maddeler

ile eylem programlarında dile getirilen temel ilkeler şöyle özetlenmektedir (Budak ve Yıldırım, 2005: 187,188):

- 1) Çevre politikasının uygulanmasında takip edilecek en iyi yol olumsuz etkileri gidermeye yönelik çabalar yerine, kaynağa inerek çözüm aranmasıdır.
- 2) Uygulanmaya başlanan tüm teknik planlar ve karar alma yöntemleri için olabildiğince erken aşamada çevre korunması faktörü ve çevre üzerindeki etkileri takip edilmelidir.
- 3) Çevre politikası ekonomik ve sosyal kalkınma ile birlikte değerlendirilmelidir.
- 4) Bilimsel standartlar ve veri oluşturma çalışmaları yoğunlaştırılmalı, söz konusu araştırma faaliyetlerinde kirlilik ve gürültü unsurları da değerlendirmeye alınmalıdır.
- 5) Çevre politikasına, temel mali kaynak olarak kirleten öder ilkesi esas alınmalıdır.
- 6) Bölgesel düzeyle beraber dünya çapında da çevre problemleri ile ilgili uluslararası düzeyde tedbirler alınmalıdır.

Antlaşmada belirtilen hedefler ekseninde Avrupa Komisyonu, üçüncü ülkeler ve yetkili uluslararası örgütlerle işbirliği yapabilmektedir. Günümüzde Topluluk 30'u aşkın sözleşmeye ve anlaşmaya taraftır. Topluluğun çevre alanındaki mevzuatı ise çevrenin korunması için yapılmış Eylem Programları ve Antlaşmalar yoluyla oluşturulan çeşitli ilkelere dayanmaktadır. Özellikle Amsterdam Antlaşması'nın 174 (2). maddesi, Avrupa çevre politikasının dayanacağı, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin somut yükümlülüklerine

uyumlaştırılması gereken ve gelecekte oluşacak mevzuatın yorumlanmasında yol gösterici bir araç olarak hizmet edebilecek ilkeleri barındırmaktadır. Bu ilkeler tüm karar alıcı organlar için kılavuz niteliğindedir (Sarıkaya, 2004:2,3):

Bütünleyicilik İlkesi: Çevre korumanın Birlik politikalarının içine entegre edilmesi ilkesi, Topluluk tarafından girişilecek aktivitelerin temellerinden birini oluşturmaktadır. Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın (Amsterdam Antlaşması) 6. maddesi, çevre korunmasının gereklerinin sürdürülebilir gelişmenin teşvik edilebilmesi için diğer Topluluk politika ve faaliyetlerine entegre edilmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Yüksek Seviyede Koruma İlkesi: Bu ilke doğrultusunda, yasama yetkileri kapsamında tüm Avrupa Topluluğu kurumlarının, Topluluğun farklı bölgelerindeki çeşitli durumları da dikkate alarak yüksek düzeyde çevre korumayı amaç edinmeleri gerekmektedir.

İhtiyat İlkesi: Bu ilke ilk kez Maastricht Antlaşması'na dâhil edilmiştir. Belli bir hareketin çevre açısından negatif sonuçlar doğuracağı hakkında ciddi (güçlü) bir şüphe mevcutsa, bilimsel kanıtın ortaya çıkmasını beklemeden, yani çok geç olmadan önlem alınması anlamına gelmektedir.

Önleme İlkesi: Önleme ilkesi, zararın tam olarak ortaya çıkmasından önce, gerekli önleme çalışmalarının yapılmasının uyarısında bulunmaktadır. Bu ilkenin uygulanabilmesi için aşağıdaki koşulların karşılanması gerekir:

- Bilgi ve verilerin tüm karar-vericiler için kullanılabilir (mevcut) olması
- Var olan gerçeklerin karar-alma süreçlerinden önce değerlendirilmesi

-Topluluk tarafından kabul edilmiş olan tedbirlerin üye ülkelerin iç hukuklarına aktarılıp aktarılmadığının takip edilmesi ki bu, yeni durumlar ortaya çıktığında o tespit edilen tedbirlerin doğru bir şekilde uygulanmaları için gereklidir.

Kaynakta Önleme İlkesi: Topluluk çevre politikası çevresel zararın, öncelikle kaynağında önlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Topluluk mevzuatı, bu ilkeyi özellikle su ve atık sektöründe uygulamaktadır. Atıkların mümkün olabildiğince üretim yerine yakın bir yerde bertaraf edilmesi de bu ilke dâhilindedir.

Kirleten Öder İlkesi: Bu ilke, Topluluk çevre politikasının temel taşıdır. Kirletenlere, neden oldukları kirlilik ile mücadelenin bedelinin ödettirilmesi, onları kirliliği azaltmaya ve daha az kirleten ürünler ve teknolojiler bulmaya teşvik etmektedir.

1.2.1. Çevre Eylem Programları

AB Çevre Eylem Programları, çevre politikasının inşa edilmesinde önemli katkıları olan, politika açısından belirli niyetleri ortaya koyan çalışmalardır ve hukuksal açıdan bağlayıcı değildir. Avrupa Komisyonu tarafından ortaya konulur ve Konsey ve Parlamento'da onaylanırlar (<http://www.tepav.org.tr>, 17.04.2014).

Uzunca bir süre Topluluk çevre politikası, Topluluk içindeki problemlerin çözümüne odaklanmıştır. Ancak son zamanlarda hem kirliliğin küresel olma özelliğinin hem de bölgesel ve uluslararası düzeyde birlikte ve uyumlu bir şekilde hareket etme gereğinin farkına varılmıştır (Sarıkaya, 2004:3).

Her program kirlilik ile mücadeleyi, çevreye ilişkin konuların tüm Topluluk aktiviteleriyle uyumlu hale getirilmesini ve kamunun resmi çevre bilgilerine erişiminin artırılmasını amaçlamaktadır. Eylem programları her ne kadar bağlayıcı değilse de, istenen

eylem genellikle hukuki kuralların hazırlanmasını gerekli kıldığından, bu programlar da bu konudaki mevzuatların gelişimine yardımcı olmaktadır. Çevre Eylem Programları, AB'nin çevre politikalarının hedeflerini belirlemekle kalmayıp, bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için stratejik araçlar saptayarak çözüm önerileri sunmaktadır. Çevre Eylem Programları (ÇEP), sınırlı bir zaman dilimi boyunca eylem önceliklerini belirleyip, seçilen hedeflenmiş grupları yanıtlamak, onları donanımlı hale getirmek ve belirlenmiş olan politik amaç ve hedefleri hayata geçirmek üzere geniş bir araçlar yelpazesi sunmaktadır (Sarıkaya, 2004:3).

2011-2020 yıllarını kapsayan 7. programın yürürlükte olduğu bugüne değin kabul edilen çevre eylem programları şunlardır:

- Birinci Çevre Eylem Programı (1973-1976)
- İkinci Çevre Eylem Programı (1977-1981)
- Üçüncü Çevre Eylem Programı (1982-1986)
- Dördüncü Çevre Eylem Programı (1987-1992)
- Beşinci Çevre Eylem Programı (1993-2000)
- Altıncı Çevre Eylem Programı (2001-2010)

Tablo 1.2. Avrupa Birliği Çevre Politikası Kronolojisi

1957	AVRUPA TOPLULUĞU ANTLAŞMASI (ROMA)
1957-1972	Çevrenin korunmasına özel bir önem atfedilmemiştir. Alınan tedbirler bozulan rekabetin yeniden tesis edilmesine ve iç pazarın kesintisiz işleyişini sağlama amacını güder. Topluluğa yetki veren Anlaşma maddeleri 2, 36, 100 ve 235'tir.
1972	PARİS ZİRVESİ ve DEKLARASYONU Zirve bölgesine göre ekonomik büyüme Topluluk için tek başına bir amaç değildir. Topluluk tarafından oluşturulan ve sürdürülen ekonomik gelişme, vatandaşların yaşam standartlarındaki gelişmeden, yaşam kalitesinden ve çevrenin ve doğal kaynakların korunmasından ayrı düşünülemez. Çevre koruma ve ekonomik büyüme kavramları ilk kez bir arada anılmıştır. Burada çevrenin korunması, insanların yaşam çevresi ve kalitesi ile ilişkilendirilmiştir. Yani insan merkezli çevre koruma anlayışını yansıtmaktadır. Deklarasyon ulusal politikaların uyumlu hale getirilmesine, çevre koruma ilkelerinin geliştirilmesine ve çevre eylem programlarının (ÇEP) hazırlanmasına kaynak niteliği taşımaktadır. İlk Çevre Eylem Programını altı program daha takip etmiştir. Bu gün yedinci program yürürlüktedir.

1973-1976	1. ÇEP	Çevre politikasının ilke ve hedeflerini ayrıntılı olarak tanımlamakta, eyleme geçmek için gerekli ölçme ve analiz metodları ile doğal kaynak yönetimi konularında yol göstermektedir. Eylemin düzeyini çevresel yüklerin tipine en uygun yani yöresel, bölgesel, ulusal, Topluluk düzeyinde ve uluslararası olmak üzere sınıflandırmaktadır.
1977-1981	2. ÇEP	Birinci programın devamı ve genişletilmiş şeklidir. Programda Topluluk, önlemek tedavi etmekten daha iyidir (protection better than cure) ilkesine, ilkinden daha fazla önem verdiğini beyan etmektedir. Topluluğun uluslararası düzeydeki faaliyetlerine daha fazla vurgu yapılmıştır. Önemli bir değişiklik getirmemektedir.
1982-1986	3. ÇEP	Daha önceki programlardan kısadır. Genel politika doğrultusunun ne olacağından bahseder. Diğer programlardan farkı Topluluk çevre politikasının diğer ortak politika alanlarının bütünleyicisi olduğunun vurgulanmasıdır.
1987	TEK AVRUPA SENEDİ	
	Tek Senet ile yapılan bir değişiklik, çevre korumanın Roma Antlaşması içerisinde (Madde 130R, 130S ve 130T) resmi politika alanı olarak yer almasını sağlamıştır. İlgili maddeler çevrenin korunmasına ilk kez uluslar üstü bir statü kazandırmıştır.	
1987-1992	4. ÇEP	Program, Tek Senet ile belirtilmiş temel hedefleri gerçekleştirme amacına yönelir. Tek Senet ile getirilen resmi çerçeve çevre korumanın daha geniş bir bakış açısı ile ele alınması sağlanmıştır. Bundan böyle çevre korumayı sosyal ve ekonomik kalkınmanın sac ayaklarından biri olarak görmek gerekir. Bundan yola çıkarak çevre vergileri, çevresel sübvansiyonlar gibi mali araçlar oluşturulmuştur.
1993	AVRUPA BİRLİĞİ ANTLAŞMASI (MAASTRICHT)	
	Roma Antlaşması başlangıç hükümleri arasına (Madde 2) sürdürülebilir ve çevreyi hesaba katan kalkınma kavramını yerleştirir. Bu sınırsız ve umursamaz büyüme anlayışını ve buna hizmet eden ekonomi politikalarını terk etmeye bir çağrıdır. Ayrıca çevre korumanın gereklerinin Topluluğun diğer politikalarının ve önlemlerinin tespit edilmesi ve uygulamaya konulması aşamasında özellikle sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi adına göz önünde bulundurulması gereğine işaret edilmektedir.	
1993-2000	5. ÇEP	Maastricht Antlaşması değişikliklerinin izlerini taşır. Diğer dört eylem programından farklı bir söylem geliştirir. Sürdürülebilirlik ve çevreyi hesaba katan kalkınma anlayışı, programın temel felsefesini oluşturmaktadır. Çevre sorunları alanında ortak sorumluluk ilkesinin önemini vurgular. Bu yeni bir yaklaşımdır. Programın yeni stratejisi çevre korumada toplumun kendi otokontrolünü yapmasını sağlamaktır. Ek olarak Topluluk, program kapsamında emirler ve yasaklar çerçevesinde gelişen hukuki araçlar yanında pazara yönelik mali araçlar ile bireylerin çevre bilinçlerinin artmasına ve idari kararlarının alınmasına katılmalarına yardımcı olacak destek araçları da devreye sokmuştur.
1999	AMSTERDAM ANTLAŞMASI	
	Topluluğun tüm politika alanları için çevre korumanın şimdiye değin çoktan tespit edilmiş yönlerini sıkılaştırmıştır. Başlangıç hükümlerini değiştirmiş ve 2. maddeye yüksek düzeyli çevre koruma ve çevre kalitesini yükseltme ilkesini, 3. maddeye çevre korumanın bir gereklilik olduğunu, bu alanda ortak bir politika oluşturulması gereğini ilave etmiştir.	
2000	NICE ANTLAŞMASI	
	Büyük değişiklikler getirmemiştir. Yalnızca Antlaşma hükümlerine su kaynaklarının niceliksel yönetimini etkileyen ve doğrudan ya da dolaylı olarak bu kaynakların arzı ile ilgili olan önlemlerin Konsey tarafından 251. maddeden saparak oybirliği ile karara bağlanmasını istemektedir. Bu, su kaynakları yönetiminin gelecekte Avrupa Birliği üye devletlerini çok yakından ilgilendirdiği, bu konuda Avrupa Parlamentosu'nu doğrudan karar alma sürecine katmak istemedikleri anlamına gelmekte, su kaynaklarını diğer doğal kaynaklar arasında ilk sıralara taşımakta ve üye devletlere pazarlık yapmak açısından hareket olanağı sağlamaktadır.	
2001- 2012	6. ÇEP	Avrupa Birliği'nin geleceğinin bu günden yapılacak olan tercihlerde yattığı başlığını taşıyan program, ağırlıklı olarak bireysel tercihlere ve çevre bilincinin önemine vurgu yapmaktadır.
2012-2020	7. ÇEP	Rio+20 Zirvesi'ndeki "küresel vizyon" eksikliği vurgusu, çevre koruma konusunda lider olmaya namzet AB'nin bu programı hazırlarken en önemli düsturu olmuştur. Doğal ve ekolojik hayatın korunması, çevresel etkilerin azaltılması ve insan sağlığının korunması programın hedefleri arasındadır.

Kaynak: Yıldırım ve Budak, 2005: 487,488' den adapte edilmiştir.

1.2.1.1. Birinci Çevre Eylem Programı (1973-1976)

İlk çevre eylem programının hazırlanmasında 1972 yılında Stockholm'de gerçekleştirilen İnsan ve Çevre Konferansı'nın payı büyüktür. Topluluğun çevre politikalarının asıl amacının, bireylerin yaşam kalitesini, yaşadıkları çevreyi ve yaşam koşullarını geliştirmek olarak belirleyen Programın Stockholm Konferansı'nda kabul edilen ilkeler doğrultusunda belirlendiği anlaşılmaktadır (Duru, 2007:6). Eylem Programında yer alan ilkeler (Çokgezen, 2007:93,94):

- Kirliliğin kaynaktan önlenmesi,
- Çevrenin bütün planlama ve karar alma süreçlerinin bir parçası haline getirilmesi,
- Kirleten öder ilkesi,
- Toplum politikasının gelişmekte olan ülkelere olan etkisinin göz önüne alınması,
- Milletlerarası işbirliğinin teşvik edilmesi,
- Amaca uygun aktivitelerin belirlenmesi,
- Çevre bilincinin geliştirilmesi için eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi,
- Milli Programların uyumlaştırılması ve koordinasyonu.

Belirlenen hedefler doğrultusunda gürültü ve diğer çevre kirliliğine sebep olan faktörlerin minimize edilmesi ve bu hedefe dönük uluslararası örgütlerle işbirliği içerisinde bulunulması AB'nin faaliyet alanını oluşturmaktadır (Çokgezen, 2007:94).

1.2.1.2. İkinci Çevre Eylem Programı (1977-1981)

Bu program 1. Eylem Programının devamı niteliğindedir ve birincide uygulamaya geçirilemeyen maddelere bu programda tekrar yer verilmiştir (Çokgezen, 2007:94). Program'da çevre sorunlarının çözümü için getirilen politika önerileri beş başlık altında toplanmıştır:

- Topluluğun çevre politikası ve hedefleri,
- Kirliliğin ve gürültünün azaltılması,
- Toprağın, çevrenin ve doğal kaynakların zarar vermeden kullanımı ve akılcı yönetimi,
- Çevreyi korumak ve geliştirmek için harekete geçilmesi,
- Uluslararası alanda Topluluğun rolü.

Ortak çevre politikasının dayandığı ilkeler ise şöyle belirlenmiştir:

- Kirliliğin kaynağında önlenmesi,
- Planlama ve karar verme süreçlerinde çevre boyutunun en erken aşamada dikkate alınması,
- Doğal kaynakların akılcı yönetimi,
- Bilimsel ve teknolojik araştırmaların desteklenmesi,
- Kirleten öder ilkesinin sürdürülmesi,

- Devletlerin etkinliklerinin başka bir devletin çevresine zarar vermesinin engellenmesi,
- Gelişmekte olan ülkelerin durumlarının gözardı edilmemesi,
- Uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi,
- Çevre bilincinin yaygınlaştırılması.

Program yayımlandığı dönemin çevre sorunlarını yansıtır biçimde kirliliğin azaltılması ve önlenmesine, özellikle de içme suyu, deniz ve hava kirliliğine odaklanmaktadır. Benimsenen ilkelerden de anlaşılacağı gibi yeni program öncekinin dayandığı temeller üzerine inşa edilmiştir; bu açıdan yeni bir yaklaşım getirilmediği, yalnızca geçen süre içerisindeki gelişmelerin değerlendirmeye alındığı gözlenmektedir (Duru, 2007:6,7).

1.2.1.3. Üçüncü Çevre Eylem Programı (1982-1986)

Çevre politikaları; sanayi, enerji, ulaştırma ve tarım politikaları uygulanırken dikkate alınması gereken bir unsur olarak ele alınmıştır. 3. programla birlikte çevre kirliliğine geçici önlemler alınmasından vazgeçilmiş, daha etkin politikalar yürürlüğe konulmuştur (Çokgezen, 2007:94).

Ortak çevre politikasının, ilk iki programa göre daha ayrıntılı ve kapsamlı biçimde belirlenmesi, çevre sorunlarının geçen 10 yıl içinde nicelik ve nitelik açısından geçirdiği değişimle ilgilidir. Üçüncü programın ilk ikisine göre farklı biçimde tasarlandığı, kimi spesifik konulara odaklanmak yerine ağırlığın daha çok genel politikalara verildiği görülmektedir. Bunlar içinde de ilk başta, çevresel önceliklerin diğer politika alanlarına

entegre edilmesi gerekmektedir. Bir anlamda çevre, bir politika yapma alanı olarak belirlenmektedir. Bu nedenle, üye ülkeleri yalnızca çevreye ilişkin yasal düzenlemeye gitmekle yetinmemiş, bunları uygulamaya geçirmeleri de zorunlu hale gelmiştir. Üçüncü programda ilk kez Topluluğun çevre konularına uluslararası alanda üye devletleri temsil yetkisinden söz edildiğini de belirtmek gerekir (Budak, 2000:241).

1.2.1.4. Dördüncü Çevre Eylem Programı (1987-1992)

Bu program Avrupa Topluluğu tarihinin dönüm noktalarından biri olan Tek Senet'in hazırlanmasından sonraki ilk çevre programıdır. Çevrenin korunmasının sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel unsuru olarak ele alındığı görülmektedir. Programda özellikle tarım sektöründeki faaliyetlerin çevreye verdiği olumsuz etkilerin engellenmesi konusunda ciddi bir denge arayışına girilmiştir. Bunun yanı sıra, bu program kirliliğin, başlangıç seviyesinde önlenmesine yönelik tedbirlerin alındığı ve maliyet açısından bu tedbirlerin ileride sağlayacağı fayda ile birlikte düşünüldüğü bir programdır (Budak, 2000:231).

Önceki programların ilkeleri üzerine kurulmuş olan bu programda, su kalitesi, kimyasal maddelerin denetimi, gürültünün önlenmesi ve doğa koruma alanlarında özel önlemler alınması gerekliliğinin önemi vurgulanmıştır. Programda, biyoteknolojinin olası potansiyel zararlarının göz önünde bulundurulması, Çernobil'deki kazanın gündeme getirdiği nükleer güvenlik gibi bir takım sorun alanlarına ilişkin düzenlemeler de yer almaktadır. Dördüncü program dönemindeki en önemli gelişmelerden birinin çevre konusundaki yönergelerin uygulanması ve izlenmesine verilen önem olduğu söylenebilir (Duru, 2007:7). Bu programı diğerlerinden farklı kılan en belirgin özelliği ise çevre korumasında bazı ulusal finansman kaynaklarını devreye sokmasıdır (Çokgezen, 2007:95).

Programda ayrıca, 1987'nin Avrupa Çevre Yılı olarak seçildiğini de belirtmek gerekir (Duru, 2007:8).

Ortak çevre politikasının dayanacağı ilkeler şöyle sıralanmaktadır: Kirliliğin kaynağında önlenmesi, bütün planlama ve karar alma süreçlerinde mümkün olan en erken aşamada çevrenin de hesaba katılması, doğal kaynakları tahrip edecek faaliyetlerden kaçınılması, bilimsel-teknolojik bilgi düzeyinin yükseltilmesi, kirleten öder ilkesinin sürdürülmesi, bir devletin diğerinin çevresine zarar vermesinin önlenmesi, gelişmekte olan ülkelerin özel durumunun dikkate alınması, çevre konusunda uluslararası araştırma ve işbirliğinin geliştirilmesi, çevre bilincinin geliştirilmesi, en uygun düzeyde eyleme geçilmesi (yerel, bölgesel, AT, uluslararası) ve ulusal politikaların AT politikaları ile uyumlaştırılması (Duru, 2007:7,8).

1.2.1.5. Beşinci Çevre Eylem Programı (1993-2000)

Avrupa Birliği'nin 5. Çevresel Hareket Programı, 1992 Rio Zirvesi'nin (Beyhan, 2013:16,17) ve aynı yıl kabul edilen Maastricht Antlaşması'nın izlerini barındırmaktadır (Duru, 2007:8). "Sürdürülebilirliğe Doğru" isimli 5. Hareket Programı (Beyhan, 2013:17), öncekilere nazaran daha kapsamlı ve ayrıntılı biçimde düzenlenen ve çevre sorunlarını geniş bir bakış açısıyla irdeleyen (Duru, 2007:8) bir program olup, amaçları çok daha uzun bir dönem (1993-2000) için belirlenmiştir (Sarıkaya, 2004:3).

Sürdürülebilir kalkınma, çevresel önlemlerin diğer politika alanlarıyla bütünleştirilmesi, serbest piyasa ekonomisinin araçlarından yararlanılması ve toplumdaki bütün aktörlerin katılımının sağlanması ilkeleri üzerine kurulan Program, sanayi, enerji, ulaştırma, tarım ve turizm olmak üzere beş temel sektörün çevre üzerinde oluşturduğu baskıyı ele almıştır (Duru, 2007:8). Bu sektörler, Topluluğun önemli rol oynadığı sektörler

olduklarından karşılaştığı ya da neden olduğu sorunlarla başa çıkmakta Topluluk yaklaşımının en etkili düzeyde oluşu nedeniyle seçilmiştir. Ayrıca, bu sektörlerin bütün olarak çevre üzerinde önemli etkileri olduğundan ve sürdürülebilir kalkınmanın elde edilmesinde büyük bir paya sahiplerdir (Sarıkaya, 2004:3,4).

5. ÇEP sürdürülebilir kalkınmanın aşağıda belirtilmiş olan özelliklerini kapsamaktadır (Çokgezen, 2007:95,96):

- Hayat kalitesinin sürdürülmesi
- Doğal kaynaklara erişimin devamlılığının sağlanması
- Çevreye verilecek kalıcı zararlardan kaçınılması
- Sürdürülebilir kalkınmanın bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gelecek nesillerin gereksinimlerinden feragat etmemelerini sağlayan bir kalkınma olması.

Program saptanmış hedeflere ulaşmada sınırlı başarı göstermiştir. Genel sonuç, çevre mevzuatında ilerleme kaydedildiği, ama çevre politikalarının diğer politikalara entegrasyonunda başarının kayda değer olmadığıdır (Sarıkaya, 2004:4).

1.2.1.6. Altıncı Çevre Eylem Programı (2001-2012)

22 Temmuz 2002'de yürürlüğe giren 6. Çevre Eylem Programı (Çevre 2010: Geleceğimiz, Tercihimiz) on yıl için AB'nin çevre alanında tavsiye edilmiş programıdır. Çevre mevzuatının daha etkin biçimde uygulamaya geçirilmesini, çevresel önlemlerin diğer politika alanları ile bütünleştirilmesini, piyasa ile daha yakından ilişki kurulmasını, bireylere önem verilerek pozitif yönde davranış değişikliğine gitmelerine yardımcı olunmasını ve imar planlarıyla beraber yönetim kararlarında da çevrenin göz önünde

bulundurulmasını öngören 6. Programda, “iklim değişikliği”, “doğa ve biyolojik çeşitlilik”, “çevre ve sağlık”, “doğal kaynak yönetimi” ve “atık yönetimi” öncelikle harekete geçilmesi gereken konular olarak seçilmiştir (Duru, 2007:8,9). Eyleme geçirilmesi gereken bu öncelik alanlarını şu ifadelerle detaylandırabiliriz (Sarıkaya, 2004:4):

İklim Değişikliği: Amaç, sera etkisi oluşturan gazların atmosferdeki yoğunluklarının dünyanın ikliminde doğal olmayan değişikliklere neden olmayacak seviyede tutulmasının sağlanmasıdır.

Doğa ve Biyolojik Çeşitlilik: Amaç, hâlihazırdaki doğal sistemlerin korunması ve negatif durumların düzeltilmesi ile AB içinde ve küresel olarak biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlamaktır.

Çevre ve Sağlık: Amaç, değişik türlerdeki radyasyon da dahil olmak üzere, insan kaynaklı kirleticilerin seviyesinin insan sağlığı açısından risklerinin bulunmadığı bir çevre kalitesini yakalayabilmektir.

Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atıkların yönetimi: Burada amaç, yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynakların tüketiminin, çevrenin yenilenme ya da varlığını sürdürebilme kapasitesini geçmemesinin sağlanmasıdır. Bunu elde etmek için, büyük ölçüde geliştirilmiş kaynak verimliliği yoluyla kaynak kullanımının ekonomik büyüme ile el ele gitmesinin engellenmesi, ekonominin salt kapital ve maddeci yapıdan kurtarılması ve israfın önlenmesini sağlamak gerekmektedir.

Program, çevre ile ilgili bu amaçları karşılamak üzere üstlenilecek stratejik yaklaşımı ortaya koymakta ve günümüzün çevre sorunlarıyla başa çıkabilmek için, olaya sadece yasal yaklaşım ile bakmanın yanlış olduğunu görmektedir. Üretim ve tüketim

kalıplarında gereken değişiklikleri yapabilmek için daha stratejik bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede program, belirlenmiş olan ve yukarıda anılan dört öncelik alanında gelişmeler kaydedilebilmesi için beş yaklaşım önermektedir. Bunlar (Sarıkaya, 2004:4,5,6):

1. Mevcut mevzuatın uygulanmasının geliştirilmesi: 5. Eylem Programına getirilen bir eleştiri, mevcut yasalar henüz daha tam olarak uygulanamazken, yeni mevzuat oluşturulmasına önem vermesi olmuştur. 6.Eylem Programı bu soruna çözüm getirmekte ve mevcut mevzuatın tam olarak yürütülmesi, yürürlüğe konması ve uygulanmasına çok daha fazla önem vermektedir. Mevcut mevzuatı onaylarken kabul etmiş oldukları şartlara uymalarının sağlanması amacıyla Konsey, AB'ye üye devletlere karşı ihlâl durumunda, yaptırım uygulama taahhüdünde bulunmaktadır.

Ancak yasal prosedürler, AB mevzuatına uyumda kullanılacak tek araç değildir. Çevre ile ilgili mevzuatın uygulanmasında geciken Üye Devletler ile yetkililerin ilerleme kaydetmelerinde şeffaflık en büyük teşvik unsurudur. Üye Devletlerde uygulamanın durumu ile bilgiye erişim daha da kolaylaşacaktır. Bu, yalnızca gerekli şartları yerine getirememiş olan Üye Devletlere ait bilgiyle sınırlı kalmayıp, diğer ülkelere yol gösterici olması bakımından, başarılı bir uygulama yürütmüş olan devletlerden gelecek bilgiyi de içerecektir. Çevre ile ilgili konularda bilgiye ulaşım ve karar alma sürecinde kamunun katılımı hakkındaki Aarhus Konvansiyonu(anlaşma)'nın kabulü ve uygulanması da çevre ile ilgili mevzuatın daha etkin bir biçimde uygulanması için güçlü bir araç olacaktır.

2. Çevresel kaygıların diğer politikalara entegre edilmesi: 6. Eylem Programıyla belirlenmiş olan çevresel hedeflere ulaşılması, ancak diğer sektörlerde de

değişiklik yapılmasıyla sağlanabilir. Örneğin, enerjinin sağlanması, ulaşım politikaları, yenilenebilir kaynakların kullanımı, tarım ve arazi kullanımı politikaları. Bu politika alanlarıyla birlikte, genel çevre politikalarında da değişiklikler gerekmektedir. Bunu sağlamak için, diğer çeşitli sektörlerin politika süreçlerine entegrasyonu ile birlikte, çok uzun bir zaman diliminde, değerlendirebilme ve isabetli karar verebilme becerisi de gerekmektedir.

AB, çevrenin korunmasının diğer politikalara entegrasyonunun önemini, Anlaşmanın 6. Maddesine bunu dâhil ederek göstermiştir. Cardiff’te 1998’de yapılan Avrupa Konseyi toplantısı, çeşitli Konsey kuruluşlarından kendi politika alanlarına çevre ile ilgili konuların entegre edilmesine yönelik strateji ve programların hazırlanmasını istemesiyle, bu maddeye pratik etkinlik potansiyeli katmıştır.

3. Piyasanın çevre için çalışmasını teşvik etmek: Şimdiye değin iş dünyasına olan genel yaklaşım, standartlar ile hedefler oluşturmak ve bu standartlara göre uygulamayı yürütmek olmuştur. Üye devletler bu yaklaşımı, çevre dostu ürünler, işlemler ve hizmetler yararına piyasadaki fiyat durumunu değiştirmeyi amaçlayan çevre vergilerini çeşitli ürünlere uygulamak gibi, piyasa temelli araçlar kullanarak tamamlamışlardır. Buna örnek olarak, kurşunlu ve kurşunsuz benzin için farklı vergi oranlarının uygulanması verilebilir. Çevre vergileri ayrıca, firmaların daha çevre dostu teknoloji ve ürünler veya daha az kaynak harcayan ürünler hakkında araştırma ve yatırım yapmaları için teşvik edici bir unsurdur.

Komisyon, çevre vergileri için, enerji ürünleri ile ilgili 1997’de önerilen vergi gibi, daha uyumlaştırılmış bir yaklaşım sunma amacındadır. Bu yaklaşım, hali hazırda vergilendirilen enerji ürünlerindeki (mineral yağları gibi) asgari vergi oranlarını

yükseltmeyi ve bazı veya tüm üye devletlerde bugüne kadar vergiden muaf olan enerji ürünlerini (gaz, elektrik, kömür gibi) vergilendirmeyi hedeflemektedir. Bu vergi artışı, Üye Devletlerin işgücü masrafları ile ilgili vergiler gibi başka bazı vergilerde indirim yapmalarının teşvik edilmesiyle dengelenecektir. Program aynı zamanda çevre ile ilgili yetkililer ve sanayi arasındaki işbirliğinin geliştirilmesini sağlamaktadır. Çevresel performanslarının geliştirilmesi için, sanayinin gönüllü eylemlerde bulunmasının teşvik edilmesi dışında başka alternatifler de kullanılacaktır. Komisyon ayrıca, iş dünyasının AB çevre gereklerini daha iyi anlamasına ve bu gerekleri nasıl yerine getirmesi gerektiğine yardımcı olmayı amaçlayan bir dizi araç geliştirmek için sanayiyle beraber çalışma konusunda taahhütte bulunmuştur.

Entegre Edilmiş Ürün Politikası (IPP), yaşam döngüleri süresince ürünlerin etkilerinin takip edildiği yeni bir yaklaşımdır. Komisyon 7 Şubat 2001'de, bu politikayı tartışmaya açmak üzere, IPP hakkında bir Yeşil Belge kabul etmiştir. Eko Etiket tasarıları, tüketici tercihini çevre dostu ürünlerden yana etkilemeyi başarmıştır. Komisyon söz konusu tasarımı gözden geçirerek, gerektiğinde, iyileştirmeler yapacaktır. Kamu ihaleleri, pazar talebinin yaklaşık %14'ünü oluşturmaktadır. Bu nedenle, kamu ihalelerinde, politika olarak satın alınacak ürünlere karar verilirken diğer ölçütlerin yanında çevresel performans ve çevresel etkinin de değerlendirmeye alınması, piyasanın "yeşillenmesinde" önemli bir rol oynar.

4. Vatandaşlara yetki vermek ve yaklaşımlarında değişiklik elde etmek:

Vatandaşlar çevrenin korunması konusundaki en önemli faktördür. Giderek artan oranda insanlar, geri dönüşümü önemsemekte, çevre dostu ürünler satın almakta ve çevre hakkında verilen kararların daha çok içinde olmaktadır. İnsanlar artık, yerel, bölgesel ve

ulusal düzeydeki karar mekanizmalarında daha güçlü bir biçimde rol almayı talep etmektedirler. Ancak, etkili olabilmek için, kolay anlayabilecekleri daha iyi bilgiye erişmeye ve görüşlerini bildirmek için karar vericilere uygun şekilde ulaşabilmeye gereksinimleri vardır.

Aarhus Sözleşmesi, geliştirilmiş şeffaflık, çevre ile ilgili bilgiye erişim ve çevre ile ilgili alınacak kararlara halkın katılımı konusunda bir dizi taahhüt içermektedir. 23-25 Haziran 1998 tarihleri arasında Danimarka'nın Aarhus kentinde düzenlenen "Avrupa İçin Çevre" konulu Bakanlar Konferansı sonrası imzaya sunulan bu sözleşmenin en önemli hükmü yargı yoluna başvurma maddesidir. Bu madde ile; bilgiye ulaşmak isteyen kişilerin taleplerinin yanıtlanmaması, haksız yere kısmen ya da tamamen reddedilmesi, yetersiz yanıtlanması ya da bu Sözleşme'de öngörüldüğü biçimde bir işleme tabi tutulmaması durumlarında, ilgilinin başvurusu üzerine mahkeme veya ulusal mevzuata göre oluşturulmuş tarafsız ve bağımsız bir organ önünde inceleme usulüne tabi tutulması öngörülmektedir (Yüksel, 2009:83,84).

5. Arazi kullanımının planlanması: Genel itibariyle yerel ya da bölgesel düzeyde alınmakta olan arazi kullanımı kararlarının, yaşam alanları ile arazi düzeninin bozulması, trafiğin artarak hava kirliliği ve trafik sorunlarına neden olması gibi, çevre üzerinde önemli etkileri olabilmektedir. Çevresel Etki Değerlendirmesi ile Stratejik Çevresel Değerlendirme Direktiflerinin uygulanması, çevrenin planlama kararlarıyla daha uyumlu hale getirilmesi için, planlanan proje ve planlarda çevresel unsurların önemli bir husus olarak ele alınmasını sağlayacaktır.

1.2.1.7. Yedinci Çevre Eylem Programı (2014-2020)

“Gezegenin Sınırları İçinde, Daha İyi Yaşamak” sloganıyla, 17 Ocak 2014 tarihinde yürürlüğe giren 7. Çevre Eylem Programı (20 Kasım 2013 tarihli Parlamento ve Konsey Kararı Madde 5), Temmuz 2012 tarihinde sona eren 6. ÇEP'nin yerini alıyor. Program Avrupa'nın çevre politikasının 2020'ye kadar öncelikli hedeflerini özetlemekte ve 2050 yılı için temel sorunlara yönelik uzun vadeli bir görüş sunmaktadır (Bruyninckx, 2013:1).

29 Kasım 2012 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından sunulan programın taslak metni, Danimarka Dönem Başkanlığı sürecinde (Ocak-Haziran 2012) Avrupa Parlamentosu Çevre Komitesi toplantılarında ve Çevre Konseyi'nin gündeminde görüşlere sunulmuştu. Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin onayını alarak 20 Kasım 2013 tarihinde kabul edilen yeni program, 9 tane öncelikli çalışma alanını barındırmaktadır (Madde 2) (İKV, 2014:2):

Doğal ve ekolojik hayatın korunması ve iyileştirilmesi: 2020 Biyoçeşitlilik Stratejisi ve Avrupa'nın Su Kaynaklarının İyileştirilmesi Planı'nı da kapsayan arazi kullanımının iyileştirilmesi, temiz içme suyunun, hava kalitesinin ve doğanın korunması.

Yeşil ve düşük karbonlu ekonomiye geçiş: “Doing more with less” (Daha azla daha çok iş yapma) sloganıyla, kaynak verimliliğine odaklı ekonomi modeline geçiş ve bunun için 20-20-20 iklim ve enerji hedeflerine ulaşılması.

Çevresel nedenli etkilerin azaltılmasıyla insan sağlığının korunması: Toksik (zehir) barındırmayan çevre, AB vatandaşının bilgilendirilmesi ve daha iyi uygulamalar.

AB çevre mevzuatının daha iyi uygulanması: AB ekonomisine katkı.

Daha iyi bilgi akışının sağlanması: Potansiyel çevresel risklere karşı bilincin artırılması, araştırma ve inovasyon çalışmalarına daha fazla yatırım.

İklim ve çevre çalışmalarına yatırımın artırılması: Özel ve kamu sektörünün desteği ile çevre dostu ürün ve hizmetlerin AB pazarında artırılması.

Çevresel ve iklim değişikliği düzenlemelerinin, diğer politika alanlarına tamamen entegre edilmesi: Bölgesel balıkçılık, tarım, ulaştırma, enerji gibi politika alanlarıyla paralel çalışmaların yapılması.

Sürdürülebilir şehirler: Çevre dostu şehir planlamaları.

AB'nin uluslararası ortamda etkinliğinin artırılması: Rio+20'de kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile beraber, AB'nin küresel yaklaşımlardan biri olacak "Gezegenin Sınırları İçinde, Daha İyi Yaşamak" amacının yaygınlaştırılması.

7. Çevre Eylem Planı'yla hedeflenenler (İKV, 2004:1,2,5);

- Çevre dostu üretim modellerinin yaygınlaştırılmasına öncülük eden bir iş dünyası ile bu ortamın getirisi olarak uzun vadeli yeni iş imkânlarının oluşturulması,
- İklim değişikliği, insan sağlığı, doğal kaynakların verimli kullanılması ve enerji verimliliği gibi konulara odaklanarak çevreye duyarlı bir iç pazar oluşturmak,
- Başta sosyal alanda olmak üzere, pek çok alanda yerini alan ve günümüzde giderek yaygınlaşan bir algı olarak "insan sağlığı=güvenlik" söylemi kapsamında, hava kirliliğinin sebep olduğu sağlık problemlerinin azaltılması, temiz suya erişim ve kimyasallar gibi önemli konu başlıklarının daha çok tartışılır olması,

- AB’de gelişen yeşil ekonomiye geçişi hızlandıracak çalışmalar için teşvik edici, itici bir güç olması,
- Düşük karbon ekonomisi çerçevesinde, “çevresel sorun riski en az olan üretim” modeli ile “en az tüketime yönlendirmek”, tüketimi de geri dönüşümlü olarak geri kazandırmaktır.

7. ÇEP bütünüyle üye ülkelerin, Avrupa Parlamentosu’nun, bölgesel ve yerel otoritelerin, iş dünyasının ve sivil toplum kuruluşlarının eş zamanlı ve birlikte çalışmalarını önermektedir.

1.2.2. AB Çevre Politikasının Uygulama Araçları

AB’de çevre yönetiminin asıl uygulayıcısı üye ülkeler olsa da, Birlik çeşitli araçları kullanarak, üye ülkeleri yönlendirmeye, uygulama farklılıklarını en aza indirmeye çalışmaktadır. Söz konusu araçlar arasında, tüzel düzenlemeler, örnek projeler, destek fonları ya da çeşitli düzenekler yer almaktadır (Duru, 2007:13). AB’nin kullandığı çevre politikaları, politikanın çevre kirliliğine hangi aşamada müdahale edildiğine göre değişmektedir. Bazen amaç oluşan zararın ödetilmesi iken, bazen de zararın oluşmasına engel olmaya yöneliktir (Çokgezen, 2007:103).

Çevre politikasının yönetiminde Avrupa Birliği mali ve teknik olmak üzere iki tür araç kullanır. Mali araçlar LIFE programı çerçevesinde gerçekleşmekte, teknik araçlar ise eko-etiketleme, çevre için topluluk programı ve denetleme, kamu ve özel sektör projelerinin çevreye etkilerini değerlendirme sistemleri ve üye ülkelerde çevre teftişlerinde başvurulacak kriterler şeklinde olmaktadır (Çokgezen, 2007:103). Birliğin çevre politikasını hayata geçirirken kullanılan araçlar şöyle sıralanabilir (Duru, 2007:13,14):

Çevre Kirliliği Hakkında Bilgilere Serbest Ulaşım: Çevreyle ilgili bilgilere erişimin ve bunları yaymanın hiçbir engel teşkil etmediğine yani serbest olduğuna dair bir kuraldır. Buna göre, ulusal yetkili makamların çevrenin durumu hakkında istenen bilgiler, isteyen kişiye, konuyla ilgisi ya da çıkarı olduğunu ispat etmek zorunda bırakılmadan, verilmelidir.

Çevresel Etki Değerlendirmesi: Herhangi bir projenin çevreye olası etkilerini değerlendirmek amacıyla başlatılan ve halk katılımını gerektiren bir düzenektir. Önleyicilik ilkesinin yaşama geçirilmesinde büyük bir öneme sahiptir.

Çevre Dostu Ürünler İçin Eko-Etiket (Eco-Label): Sürdürülebilir kalkınmayı sağlayarak ortak pazara varma hedefine yönelik önlemlerden biridir. 1992 Konsey kararıyla uygulamaya konan (Serdaroğlu, 2003:301) ve çevreye olumsuz etkileri giderilmiş mal ve hizmetleri vurgulama amacı güden düzenek gönüllülük esasına dayanmaktadır. Eco-labelerde çevre standardının kullanılması için dikkate alınacak kriterler AB Komitesi tarafından tanınır ve standarttan yararlanan üreticiler yıllık aidat öder. Standartlar, Komisyon'un üye devletlerin temsilcilerinden oluşan bir komiteyle ortaklaşa belirlediği esaslar ve oranlar çerçevesinde gerçekleşmektedir (Serdaroğlu, 2003:302).

LIFE Programı: Çevre alanında öncelikli projeleri maddi açıdan desteklemek amacıyla 1992 yılında kurulan program, aynı yıl kabul edilen Beşinci Eylem Programı'nın izlerini taşımaktadır. Program üç ayrı alandaki projeleri desteklemektedir: "LIFE-Nature", doğa koruma; "LIFE-Environment", çevre politikasının ve yasal düzenlemelerin uygulanması, "LIFE-Third Countries" ise Birlik dışındaki ülkelerin çevreyle ilgili projelerine katkıda bulunmak üzere oluşturulmuştur. Bu başlıkların ortak noktası ise

sadece LIFE'in değil, projeyi geliştiren birimlerin de finansmana ortak olması gereğidir (Serdaroğlu, 2003:299).

Çevreyle alakalı kullanılan fonlar irdelendiğinde 1992'ye kadar FEOGA (Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu), FSE (Avrupa Sosyal Fonu) ve FEDER (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu) fonunun kullanıldığı görülür. Daha sonra bunlara Maastrich Anlaşması ile Uyumlaştırma Fonu da eklenmiştir. Bu fonların kullanılma amaçları arasında çevre koşullarının iyileştirilmesi ilk sırayı almamakta, ancak bu fonların kullanıldığı sektörlerde kamusal bir çevre bilincinin oluşturulmasındaki rolü bu bağlantıyı gerekli kılmaktadır (Çokgezen, 2007:104).

Çevre politikası aracı olarak vergi alınması ise, bazı üretim ve tüketim davranışlarının çevreye negatif etkilerinin olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Bu gibi negatif etkiler sosyal maliyet olarak nitelendirilir ve tüketime konu olan mal ve hizmetler üzerine vergi konulması ya da sosyal maliyeti olan üretim sürecinin çeşitli aşamalarının vergilendirilmesi şeklinde içselleştirilebilir. Uygulamada çevreye zararlı atıkların vergilendirilmesiyle, mükellef üzerindeki vergi yükü, zarar verici davranışın azaltılmasını sağlamak amacıyla arttırılır. Vergi yükünün artması ile mükellefler bu uygulamadan kaçınarak kendilerine vergi avantajı sağlayacak alternatif üretim teknikleri ya da tüketim için ikame ürünleri bulmaya yönelecektir (Ferhatoğlu, 2003:2).

Çevresel Denetleme (Eco-Audit): Sanayi sektöründeki şirketlerin eko yönetim ve denetim planına gönüllü katılmasına izin veren eko-denetim tasarısı ile ilgili yönetmeliğin amacı önleyiciliktir. Bu tasarıya göre şirketler kendi üretim alanları için yönetim sistemleri kurarlar. Daha sonra bu sistemlerin etkinliğinin objektif ve periyodik

olarak değerlendirilmesi ile sisteme katılan şirketler, değerlendirme sonunda elde edilen verileri kamuoyu ile paylaşır (Moussis, 2004:344).

Çevre Yönetimi ve Denetimi Sistemi (EMAS) ise şirketler ve diğer kuruluşların çevresel performanslarını değerlendirme, raporlama ve geliştirmeleri amacını güden bir yönetim aracıdır. EMAS, 2001 yılından bu yana kamu ve özel kesimdeki tüm ekonomik sektörlerle açıktır. Gönüllü katılım esasına dayanan EMAS'a, üye ülkeler ve Avrupa Ekonomik Alanı'ndaki üç ülkeden (İzlanda, Liechtenstein ve Norveç) başvuru yapılabilmektedir.

1.3. Türkiye'deki Gelişmeler

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, uzun bir savaş sürecinden çıkan Türkiye'de çevre politikaları konusunda pek bir şey söylemek mümkün değildir. O yıllarda temel sorun, halk sağlığı olmuş ve çevre konusunda yapılan düzenlemeler halk sağlığı kaygısını yansıtmıştır (Türkiye Bilimler Akademisi [TBA], 2002:16).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişim sürecine giren Türkiye, nüfusun ve kentleşme hızının artmasıyla birlikte doğan taleplerin karşılanabilmesi için çözüm olarak planlı gelişme dönemine adım atmıştır. 1961 Anayasası ile kalkınma, sanayileşme çabaları bir plana bağlanmış ve 1962 yılından itibaren Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan kalkınma planları uygulamaya geçirilmiştir (Sencar, 2007:109).

Planlı ekonomik kalkınma dönemine girmiş olan Türkiye'de yaşanan bu hızlı değişimin en olumsuz etkileri çevre üzerinde ortaya çıkmıştır. Modern tarımda artan makineleşme sonucunda mer'alar sürülmeye, plansız kentleşme ile beraber verimli tarım toprakları yok olmaya, gelişmemiş olan deşarj sistemleri nedeniyle akarsu ve göller

kirlenmeye ve birçok büyük kentte, Ankara başta olmak üzere, tehlikeli boyutlarda hava kirliliği oluşmaya başlamıştır. (TBA, 2002:17)

Çevreye yapılan yoğun baskıların sınır tanımadığı (Kacur, 2008:6) o günlerde, Birleşmiş Milletler Çevre Teşkilatı'nca 1972 yılında Stockholm'de düzenlenen Dünya Çevre Sorunları Konferansı'ndan sonra Türkiye de çevre konusunda ulusal bir politika geliştirilmesi (Yüksel, 2009:97) konusunda harekete geçme kararı almıştır.

Türkiye'de sürdürülebilir gelişme politikalarının zaman içindeki gelişimi Devlet Planlama Teşkilatı tarafından beş yılda (Dokuzuncu Kalkınma Planı yedi yıllık bir dönemi kapsamaktadır.) bir hazırlanan kalkınma planlarından izlenebilmektedir (Yüksel, 2009:98).

İlk kalkınma planlarında “çevre” konusu Türkiye'nin kalkınmasında temel bir faktör olarak ele alınmadığı gibi, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi, içme suyu-kanalizasyon sektörlerinin altında değerlendirilmiştir (Yıkılmaz, 2011:27).

1.3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) toprak kaynaklarımızın su ve rüzgâr erozyonundan korunması bir öncelik olarak tespit edilmiş, evlerde linyit kullanımından kaynaklanan hava kirliliğinin önlenmesi amacıyla tedbirler alınması gerektiği belirtilmiş ve çevre sağlığının geliştirilmesinde belediyelerin temizlik işlerinin önemi vurgulanarak bu alanda tedbirlerin alınması öngörülmüştür (Yıkılmaz, 2011:27).

1.3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968-1972) çevre, çevre sağlığı şartlarının düzeltilmesi şeklinde "Toplumun Güvenlik İçinde Gelişmesi ve Refahı"nın bir bileşeni olan sağlık sektörünün altında yer almış, toprak ve su kaynaklarının verimli kullanılması ve erozyonun önlenmesi, içme suyu temini ve kanalizasyon imkânlarının genişletilmesi gibi hususlar ise toprak-su kaynaklarının geliştirilmesi, kamu ve belediye hizmetleri sektörlerinin içinde kendilerine yer bulmuşlardır (Yıkılmaz, 2011:28).

1.3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) oluşturulurken, küresel anlamdaki çevre koruma eğilimlerinden etkilenildiği görülmektedir (Türkiye Çevre Vakfı, 2001:99). Planda çevre sorunları açısından ayırt edici özellik, ayrı bir çevre bölümünün olmasıdır. Bu noktada, ülkenin su, hava ve kıyı gibi belli başlı sorunlarına dikkat çekilmiş ve bunların bir bütün olarak, planlama sistemi içinde ele alınması gereği vurgulanmıştır (Torunoğlu, 2013:20).

Bu döneme ait örgütsel yapılanmalar çeşitli bakanlıklarda çevre ile ilgili birimlerin kurulması şeklinde tezâhür etmiştir. Öncelikle DPT'de bakanlıklar arası eşgüdüm sağlamak görevini ve Çevre Sorunları Daimi Danışma Kurulu kurma görevini üstlenen Çevre Sorunları Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuştur (Arat, 2000:167).

1978'de çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulamaları konusunda üst düzeyde etkin bir eşgüdüm ve yönetim görevini sağlamak için Başbakanlık Çevre Örgütü kurulmuştur. Müsteşarlık ve Yüksek Çevre Kurulundan oluşan örgüt Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Programı döneminde Devlet Bakanlığı'na bağlı Mahalli Çevre Kurulları'na

doğrudan ilişkilendirilecek şekilde Çevre Genel Müdürlüğü olarak yeniden kurulmuştur (Yüksel, 2009:99,100).

1.3.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre ile ilgili üzerinde önemle durulan ilkeler üç başlıkta ele alınmıştır. Bunlar (Yüksek, 2010:83):

- Çevre, sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde önemli bir unsur ve etken olarak dikkate alınmalıdır.
- Çevre sorunları ortaya çıkmadan, gerekli önlemler alınmalıdır.
- Kirliliğin yoğun olduğu bölgelerde, çevre temizleme ve arıtma projelerine öncelik verilmelidir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde belirlenen politikalar, düzenlenen yasa ve yönetmelikler ile taraf olunan uluslararası antlaşmalar kapsamında uygulanmaya çalışılmıştır (Aksu, 2011:20).

1978 yılında Türkiye'nin ilk kamu çevre örgütü olan “Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı” kurulmuş ve çevre konuları hükümetler içinde bu sayede sahiplenilmiştir (Erim, 2000:186,187).

Türkiye 1982 yılında “Birleşmiş Milletler Dünya Doğa Şartı”nı kabul etmiştir. Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri, 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde çevre kavramının, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşın ödevidir.” hükmü ile bir anayasal norm halini almasıdır (Sencar, 2007:115).

1982 Anayasası'nın, çevre hakkı konusunu ilk kez düzenlemesinin akabinde 1983 yılında amacı "Bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların verimli bir şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak tedbirleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemek" olan "Çevre Kanunu" yürürlüğe girmiştir (<http://www.ibb.gov.tr/>, 14.01.2016).

1.3.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlandığı dönemde, çalışmalarına başlanan ve sürdürülebilir gelişme kavramının ilk kez açıkça tanımlandığı Ortak Geleceğimiz adlı raporun da etkisi ile planda çevre konusundaki temel yaklaşım; sadece var olan kirliliğin önlenmesi değil, kaynakların gelecek nesillerin de faydalanabileceği en iyi şekilde kullanılması, muhafazası ve geliştirilmesi şeklinde belirlenmiştir (DPT, 1984:171).

Bu planda ilk kez çevre konusunda çalışma yapan üniversitelerin ve kuruluşların desteklenmesiyle arazi kullanım ve yatırım kararlarında çevre sorunlarının planlama aşamasında tespitine dönük önlemler alınması konusuna da yer verilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde uluslararası gelişmelere kayıtsız kalınmamış, ulusal bir takım düzenlemeler yapılmıştır.

1984 yılında Başbakanlık Çevre Örgütü kaldırılarak Devlet Bakanlığı'na bağlı Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuş ve yerel yönetimlerin etkinliğinin artırılması amacıyla doğrudan mahalli çevre kurulları ile ilişkilendirilmiştir. Aynı sene, “Çevre Kirliliğini Önleme Fonu Yönetmeliği” ve “Kıyı Kanunu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” yürürlüğe konulmuştur. 1986 yılında “Özel Çevre Koruma Bölgeleri Kurumu Başkanlığı” kurulmuştur. Ayrıca, “Gürültü Kontrol Yönetmeliği” ve “Hava Kalitesi Koruma Yönetmeliği” yürürlüğe girmiştir (Arat, 2000:170).

1.3.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında; “İnsan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân tanıyacak biçimde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır doğal, fiziki ve sosyal bir çevre bırakmak” temel ilke olarak belirlenmiştir (DPT, 1989:312). Bu ilkeyle ilk defa, Türkiye'nin beş yıllık kalkınma planlarına ait çevre politikalarında sürdürülebilir kalkınma kavramı yer almıştır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının temel ilkesini oluşturan; çevreyi korumanın, ekonomik gelişmeden vazgeçerek değil, ekonomik gelişme ile çevre arasındaki ilişkinin iyi kurulmasıyla gerçekleştirilebileceği anlayışı ile benzerlik gösteren ifade, planın “Temel Amaç ve Politikaları”nda “Ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yürütülmesinde, beşeri ve doğal kaynakların israfının önlenmesi ve çevrenin korunması esas alınacaktır.” ilkesinde kendisine yer bulmuştur (Sencar, 2007:122).

Planın önemli özelliklerinden birisi de, çevre ve ekonomi bağlamında önemli bir ilişkilendirme olarak, çevre kirliliğini önleme konusunda yatırım yapacaklara teşvik verileceği hususunun planda yer almasıdır (Yıkılmaz, 2011:29).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ile belirlenen çevre politikalarını destekler nitelikte bazı uluslararası sözleşmeler imzalanmış ve bunların uygulanabilirliğini sağlamak amaçlı ulusal düzeyde yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1990 yılında 3621 sayılı “Kıyı Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Yine 1990 yılında, “Ozon tabakasının korunması ile ilgili Viyana Sözleşmesi” ve “Montreal Protokolü’ne” katılmamız onaylanmış; denizlerin gemiler nedeniyle kirletilmesinin önlenmesi için “MAR-POL 73 Sözleşmesi” ve “78 Protokolü”ne katılmamız doğrultusunda bakanlar kurulunca karar alınmış; “Hükümetlerarası İklim Değişikliği” çalışmalarına katılım kararlaştırılmış; “Çevre Eğitim Projesi” UNESCO’nun desteği ile faaliyete geçirilmiş, bu doğrultuda “Özel Çevre Koruma Bölgeleri” ilan edilmiş ve Devlet İstatistik Enstitüsü’nce çevre verilerinin kullanılabilir bir şekilde toplanması için çalışmalara başlanmıştır (Arat, 2000:171).

1991 yılında çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla 443 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Çevre Bakanlığı, çevre politikaları ve stratejilerini belirlemek, çevresel faaliyetlerin yerel, ulusal, uluslararası düzeylerde koordinasyonunu sağlamak, çevreyle ilgili bilgi toplamak, izinleri ve eğitim faaliyetlerini düzenlemek görevlerini ifa etmektedir (Erim, 2000:177).

Türkiye açısından sürdürülebilir kalkınma konusunda uluslararası düzeyde atılan önemli adımlardan biri 3-14 Haziran 1992 tarihinde Brezilya’nın başkenti olan Rio De Janerio’da gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı”na katılmak olmuştur. Türkiye, konferans sonrası ortaya çıkan beş belgeden “Rio Bildirgesi” ile “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi”ni imzalamış; “Gündem 21”i onaylayarak imzalamış;

“Orman Varlığının Korunmasına İlişkin Bildiri”yi de kabul etmiş, ancak “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi”ni sözleşmenin ekindeki gelişmiş ülkeler (OECD) listesine dahil edildiğinden ve buna bağlı olarak CO₂ emisyonlarını 2000 yılında 1990 yılı seviyelerine indirilmesinin beklenmesi sebebiyle imzalamamıştır (Sencar, 2007:124).

Uluslararası alanda çevreyle ilgili yaşanan gelişmeler neticesinde bu plan döneminde çevre politikalarının uygulamaya aktarılmasındaki çabaların, diğer dönemlere oranla daha kapsamlı olduğu görülmektedir (Sencar, 2007:124).

1.3.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci Kalkınma Planı'nın hazırlık çalışmaları içerisinde yer alan ve planın çevre konusundaki ilke ve politikalarının oluşturulmasında yol gösterici olması amacıyla, toplam 130 uzman tarafından beş aylık bir zaman diliminin sonunda tanzim edilen “Özel İhtisas Komisyonu Raporu” 1994 yılında yayımlanmıştır. Raporun giriş kısmında, çevre politikaları ve ayrıca tüm ekonomik sektörler ve bunlarla ilgili politikalara çevre konusunun da dâhil edilmesinin sağlanacağı, ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkardığı çevre zararlarının kaçınılmaz olduğu ve bu yüzden çevre politikalarında “sürdürülebilir kalkınma” ve “kirleten öder” ilkelerinin benimseneceği, çevresel kirlenmeyi arıtmaya yönelik pasif yaklaşımlar yerine, “emret-yaptır” politikaları ile birlikte “teşvik et-özendir-oluştur” politikalarının uygulanması önerilmiştir. Ayrıca, raporda, çevreyi negatif etkileyenlerin, bu dışsallığı “içselleştirme” süreçlerine işlerlik kazandırmaları, bu amaçla ekonomik ve mali araçlardan (vergi, teşvik, ceza vb.) faydalanılması, çevre problemlerinin çözümü için görev ve yetki dağılımının yeniden gözden geçirilmesi gereği belirtilmiş, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) uygulamasına ağırlık verilmesi ve çevre dostu

üretim araçlarının ve teknolojilerinin kullanımı, atıkların minimizasyonu ve geri kazanımı için programlar geliştirmenin elzem olduğu vurgulanmıştır (Sencar, 2007:125).

Planlı sürdürülebilir kalkınmayı, ekonomik ve toplumsal politikalarla çevre politikalarını uyumlu hale getirerek, uluslararası anlaşmalara bağlılığın sağlanması, toplumsal uzlaşma ve kitlesel katılımların teşvik edilmesi hedeflenmektedir. Toplumsal değerlerin ve eylemlerin rehabilitasyonu ile kurumsal ve hukuksal yapılarda reformlar öngörülmektedir (Özmehmet, 2012:18).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Türkiye’de, Gündem 21’in öngördüğü ilkelerin uygulanması için “Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)”, “Ulusal Gündem 21” ve “Yerel Gündem 21” adlarıyla somut uygulama araçları oluşturulmuştur (Sencar, 2007:137).

1.3.7.1. Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)

Türkiye’nin çevre politikasının ivme kazanmasında en az kalkınma planları kadar önemli olan (Yıldırım ve Budak, 2005:490) UÇEP’nin hazırlık süreci, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndaki çevre politikalarının gerçekleştirilmesi (Sencar, 2007:137) amacıyla, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) koordinatörlüğünde Çevre Bakanlığı’nın teknik ve Dünya Bankası’nın mali desteği ile 1995 yılı itibariyle başlamıştır (Aksu, 2011:20).

1998 yılında DPT Müsteşarlığı ve Çevre Bakanlığı arasında imzalanan UÇEP, dört ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, çevre koşullarını etkileyen, Türkiye’nin fiziki, beşeri ve ekonomik özellikleri; ikinci bölümde, ulusal çevre politikası ve uluslararası taahhütler, çevre yönetiminin yasal çerçevesi, kurumsal yapı, başlıca yönetsel araçlar, etkin bir yönetimin karşı karşıya olduğu kısıtlar; üçüncü bölümde,

Türkiye'nin çevre sorunları, kentsel alanlar, doğal kaynaklar, deniz ve kıyı kaynakları, kültürel ve doğal miras ve çevresel tehlikeler konularına değinilmiş ve dördüncü bölümde de, ilk üç bölümdeki saptamalarla plan oluşturulmuştur (DPT, 1998:vi).

UÇEP'le gerçekleştirilebilir ve ölçülebilir şu hedefler belirlenmiştir (DPT, 1998:55):

Kirliliğin önlenmesi ve azaltılması: UÇEP, çevre üzerindeki tahribatın minimize edildiği ya da bütünüyle ortadan kaldırıldığı bir sonuç vermelidir.

Temel çevre ve altyapı hizmetine erişimin kolaylaştırılması: UÇEP, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının daha kaliteli bir çevreye kavuşmalarını sağlamalıdır.

Kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik: UÇEP, yenilenebilir kaynakları en iyi sürdürülebilirlik düzeyinde kullanmalarında ilgili taraflara yardımcı olmalıdır.

Çevreyle ilgili sürdürülebilir uygulamaların desteklenmesi: UÇEP, çevreyi ve ekonomiyi birlikte sürdürülebilir kılacak politika, program ve proje önerileri geliştirmelidir.

Çevresel tehlikelere maruz kalmanın asgari düzeye indirilmesi: UÇEP, hem insanların hem de çevrenin, doğal ve insan eliyle olan risklere açıklığını azaltmalıdır.

UÇEP'in uygulanması için 20 yıllık bir süreç öngörülmektedir. Uygulama başlangıç, izleme ve değerlendirme ile güncelleştirme ve değiştirme gibi adımlardan oluşmaktadır. Bu planın içselleştirilmesi amacıyla başlangıç uygulaması olarak planın hükümet tarafından kabulü, DPT tarafından hazırlanan yıllık programlara entegrasyonu ve planın içerdiği eylemlerin ilgili kurum ve kuruluşların faaliyetlerine dâhil edilmesi belirlenmiştir. İzleme sürecinde planda belirlenen stratejik hedeflere ulaşıp

ulaşılmadığının belirlenmesi amacıyla tespit edilen performans göstergelerini içeren raporlar tanzim edilecek ve bu doğrultuda geri besleme yapılacaktır (Aksu, 2011:20).

Raporda yer alan hedefler ve bunları gerçekleştirmek amacıyla ortaya konulacak faaliyetler sonucunda şu faydaların sağlanacağı belirtilmektedir (DPT, 1998:63):

- Türkiye’de yaşayanların daha sağlıklı yaşam standartlarını yakalamaları,
- Ekonomik verimlilikte artış,
- Var olan kamu kesimi kaynaklarının daha etkin bir şekilde kullanımı,
- Doğal ekosistemlerin sürdürülebilirliğinin temin edilmesi ve estetik yararlar konforun artması.

1.3.7.2. Ulusal Gündem 21

Rio konferansı sonrası kabul edilen Gündem 21 Eylem Planı’nın hayata geçirilebilmesi için Türkiye’de genel bir toplumsal uzlaşma ve yerel işbirliğinin ürünü olarak ortaya konulan Ulusal Gündem-21 belgesinin ana temasını oluşturan sürdürülebilir kalkınmayla ilgili plan ve politikaların bütünleştirilmesi gerekmiştir. Belgede, çevre ve kalkınmanın bütünlüğünün sağlanması amacına ulaşabilmek için üç ayrı politika grubunun bir arada geliştirileceği ve uygulanacağı belirtilmiştir (Çevre Bakanlığı, 2000:2,3):

1. Kalkınma ve çevre arasında olumlu bağlantılar kuran politikalar seti,
2. Belirlenmiş çevre amaçlarına yönelik, başka bir deyişle her düzeydeki karar verme süreçlerinde çevre değerlerinin ön planda tutulmasını temin edecek kısıtlama ve teşvik politikaları seti,
3. Kalkınma projeleri için geniş katılımlı çevresel etki değerlendirmeli seti.

2000 yılında taslak olarak hazırlanan Ulusal Gündem 21 raporu iki noktaya vurgu yapmaktadır. Birincisi toplumun ekonomik ve sosyal yönden pozitif olarak gelişmesi ile çevrenin korunması süreçlerinin bir araya getirilmesi, ikincisi ise, Türkiye’de çevrenin korunmasının toplumun çeşitli kesimlerinin aktif katılımı ve işbirliği ile planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesi süreçlerinin kolaylaştırılması ve bu alandaki engellerin kaldırılmasıdır (Yıkılmaz, 2011:35).

Türkiye, 2002 yılındaki Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’ne Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu hazırlayarak katılmıştır. Raporda yer alan bazı temel hususlar şunlardır (Çevre Bakanlığı, 2002:197):

Ekonomik Eksen: Ekonomideki ve finans sektöründeki belirsizlik ve istikrarsızlığın giderilmesi, güven ortamının oluşturulması, adil rekabet koşullarının korunması ve geliştirilmesi, yabancı sermaye girişinin hızlanması ve Avrupa Birliği üyeliği konusunun açıklığa kavuşturulması.

Çevre Ekseni: Altyapı ve atık giderme tesisi eksikliklerinin ortadan kaldırılması, temiz üretim teknolojileri, kaynaklara zarar vermeyen ve çevre dostu olan üretim ve tüketim kalıpları ile kalite güvence sistemlerinin geliştirilmesi, ulusal enerji tasarrufunun ve talep istikrarının sağlanması.

Toplumsal Eksen: Kurumsal ve toplumsal sorumluluk girişimlerinin artırılması, yoksulluğun giderilmesi, işgücü ile genç nüfusun eğitim ve istihdam yapısının geliştirilmesi.

Ulusal Gündem-21’in hedefi, sektörlerin, toplumsal sorunların, doğal kaynakların ve katı ve tehlikeli atıkların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, bu yönetim şeklinin geniş bir katılımı gerektirmesidir (Sencar, 2007:141).

1.3.7.3. Yerel Gündem-21

Gündem 21 içerisinde, “sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklıklar oluşturulması” konusuna verilen önem ve öncelik çerçevesinde, Gündem 21’in 28. bölümü, “Gündem 21’in desteklenmesinde yerel yönetimlerin girişimleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümün temel dayanağı olarak, “Gündem 21’de belirtilen sorunların ve çözümlerin büyük bir bölümünün yerel düzeydeki faaliyetlere dayalı olması nedeniyle, belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde yerel yönetimlerin katılımı ve işbirliği, belirleyici bir etken olacaktır” görüşü dile getirilmiştir. “Yerel Gündem 21” kavramının getirildiği bu bölümde yerel yönetimlerin öncülüğünde, sivil toplumun ve tüm diğer ilgililerin birlikte kendi sorunlarını ve önceliklerini belirleyerek, kentleri için 21. Yüzyılın yerel gündemini oluşturmaları karara bağlanmaktadır (Emrealp, 2005:19).

Yerel Gündem 21’in, Gündem 21 içerisinde kendisine yer bulması kolay olmamıştır. Rio Zirvesi öncesinde Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen hazırlık toplantılarında, yerel yönetimlerin ve konuya duyarlı sivil toplum kuruluşlarının uğraşlarına rağmen, özellikle de ulusal heyetlerde bulunan merkezi yönetim kuruluşlarının temsilcileri, 28. bölümün içeriğine karşı çıkmış ve Yerel Gündem 21’in taslağa alınmasını istememişlerdir. Zirveye çok az bir süre kala Brezilya’nın bir başka kentinde, Curitiba’da toplanan yerel yönetimlerin ve bu girişimi destekleyen sivil toplum kuruluşlarının yoğun baskısı ve çabaları sonucunda Yerel Gündem 21, ancak dördüncü ve son hazırlık toplantısında, Gündem 21 taslağı artık son biçimini alırken ilave edilebilmiştir (Emrealp, 2005:19).

28. bölümün en önemli ve vazgeçilmez yönlendirmelerinden biri olarak, yerel yönetimlerden, öncülük ettikleri Yerel Gündem 21 sürecine uyum göstermeleri

beklenmekte ve “Gündem 21’in hedefleri doğrultusunda yerel yönetimlerin kendi programlarını, politikalarını ve yönetmeliklerini, benimsenen yerel programları esas alarak gözden geçirmeleri ve değiştirmeleri” gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Gündem 21’in hedeflediği sürdürülebilir kalkınmanın yerel düzeyde hayata geçirilmesini sağlayacak başlıca mekanizma olarak kabul edilen Yerel Gündem 21, insanların temel gereksinimlerinin temin edilmesi, yaşam standardının yükseltilmesi ve güvenli bir geleceğin sağlanması yönündeki öncelikleri, ekosistemlerin taşıma kapasitesinin dikkate alınması ve gelecek nesillerin haklarının korunması yönündeki küresel taahhütleri içermesi nedeniyle aslında “çevre ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi projesi”dir (Emrealp, 2005:20).

Türkiye’de Yerel Gündem 21 uygulamalarına 1997 yılı sonunda UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)’nin desteği ve UCLG-MEWA (Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Birliği-Ortadoğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı) koordinatörlüğünde yürütülen “Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Teşviki ve Geliştirilmesi Projesi” ile başlamıştır. Daha sonra bu projenin devamı gelmiş ve projeler Yerel Gündem 21 Programını oluşturmuştur. Bu program beş aşamalı bir süreçten meydana gelmektedir.

Yerel Gündem 21 Programı’nın aşamaları ve uygulama dönemleri şöyledir (Aksu, 2011:25):

- 1. Aşama:** Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin teşviki ve geliştirilmesi projesi (Kasım 1997 – Aralık 1999).
- 2. Aşama:** Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin uygulanması (Ocak 2000 – Aralık 2003).

3. Aşama: Türkiye’de Yerel Gündem 21 yönetim ağı yoluyla BM Binyıl Bildirgesi hedefleri ve Johannesburg uygulama planının yerelleştirilmesi projesi (Mayıs 2004 – Eylül 2006).

4. Aşama: Türkiye’de Yerel Gündem 21 yönetim ağı yoluyla BM Binyıl Bildirgesi hedeflerinin yerelleştirilmesi (Eylül 2006 – Haziran 2009).

5. Aşama: Kent konseylerinin güçlendirilmesi ve yerel demokratik yönetim mekanizmaları olarak işlev görmelerine yönelik eğitim ve kapasite geliştirme desteği sağlanması (Ekim 2009 – Mart 2011).

İlk proje çalışmasının iki temel hedefi bulunmaktadır; ilki ülke ölçeğinde YG-21 kavramının ve bunun “ yerel yönetim” üzerindeki etki ve sonuçlarının tanıtımı, ikincisi ise proje ortağı kentlerde, yerel ilgi gruplarının katılımını sağlayan bir planlama sürecinin geliştirilmesine yönelik mekanizmalar ve bunlara işlerlik kazandırılması olarak belirlenmiştir (Eyduran, 2004:95).

Hayata geçirilen ikinci projenin beş temel hedefi bulunmaktadır (Eyduran, 2004:95):

1. YG-21 Projesi’ne katılan yerel yönetimlerin sayılarında artış sağlanması ve yeni proje ortağı kentlerde katılımcı süreçlerin sağlanması.
2. Yeni proje ortağı kentlerde eylem planlarının hazırlanması.
3. Halkın bilgilendirilmesine ve uluslararası tanıtımına yönelik kampanyalar yapılması.
4. YG-21 sürecinin uzun dönemli sürdürülebilir destek görmesinin sağlanması.

5. Marmara depremi sonrasında yeniden yapılanma sürecinde YG-21'in önemli bir işlev görmesi.

YG-21'in beşinci aşaması ise şu üç hedefi içinde barındırır; ilk olarak kapasite geliştirme programları yoluyla, Kent Konseyleri'nin kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi ve yerel demokratik yönetim uygulamalarının içselleştirilmesi, ikinci olarak Kent Konseyleri arasındaki ve her Kent Konseyi'nin kendi içerisindeki bilgi akışı, iletişim ve işbirliğinin geliştirilmesini temin etmeye yönelik teknik desteklerin sağlanması, üçüncü olarak proje süresi içerisinde, YG-21 süreçlerinin bundan böyle Kent Konseyleri'nin bünyesinde devam etmesinin sağlanması ve ilgili çalışmaların pekiştirilmesini sağlayacak adımların atılması (Eyduvan, 2004:97).

YG-21 eylem planlaması süreci, öncelikli yerel sürdürülebilir kalkınma sorunlarının çözümüne dönük uzun dönemli, stratejik bir planın oluşturulmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir. Bu geniş kapsamlı sürecin başlıca aşamaları şunları kapsamaktadır (Emrealp, 2005:63):

- Mevcut durumun tanımlanması,
- Kentin geleceğine yönelik ortak bir vizyon geliştirilmesi,
- Hedeflerin belirlenmesi,
- Eylem planının hazırlanması,
- Öncelikli projelerin belirlenmesi,
- Eylem planının tüm ortaklarca benimsenmesi,

-Uygulama.

Türkiye’de YG-21 Programı aralarında büyükşehir belediyelerinin ve il özel idarelerinin de bulunduğu, farklı coğrafi bölgelere dağılmış 60’dan fazla yerel yönetimin ortaklığıyla sürmektedir.

1.3.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın temel amacı; Türkiye’nin dünya hâsılasından daha çok pay sahibi olmasının sağlanması, Avrupa Birliği üyeliği perspektifinde dünya ile bütünleşmenin çabuklaştırılması ve toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi şeklinde özetlenebilir. Burada esas olan plan döneminde kesintisiz bir büyüme sürecinin temin edilmesidir. Planın stratejisinde rekabetçi bir ekonomik yapının iyileştirilmesiyle beraber kalkınmanın sağlanması öncelik olarak belirlenmiştir. Planda çevreyle ilgili alınacak önlemlerin, ilk kez ekonominin rekabet gücünün artırılması ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın çevreyle ilgili bölümünde “ekonomik ve sosyal gelişmeyi gerçekleştirirken insan sağlığını, ekolojik dengeyi, tarihi ve estetik değerleri korumak” temel ilke olarak belirlenmiştir. Orta ve uzun vadede çevre sorunlarının çözümü amacıyla uygulanacak politikaların ve geliştirilecek stratejilerin, ülke gerçekleri de göz önüne alınarak, AB normları ve uluslararası standartlara paralel olmasının sağlanması gereği kabul edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin geliştirilmesi, çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla bütünleştirilmesinde ekonomik araçlardan faydalanılması ve doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması yönünde tedbirler geliştirilmiştir (Yıkılmaz, 2011:30).

1.3.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planı makro dengeleri gözeterek, sorunları kategorize eden ve bu çerçevede strateji ve hedefler belirleyen bir nitelikte hazırlanmış olup, kurumsal ve yapısal düzenlemeleri piyasaların daha etkin işleyişine olanak verecek biçimde şekillendirmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı, diğer kalkınma planlarından farklı olarak beş yıllık yerine, yedi yıllık bir dönem için hazırlanmıştır. Planın yapısı, uygulama yaklaşımı ve periyodu tespit edilirken; Türkiye'nin geleceğe yönelik kalkınma stratejisi ve politikalarının Avrupa Birliği'nin yasal, kurumsal ve daha da önemlisi mali düzenlemelerine uyumlu olması dikkate alınmıştır. Planın temelini "Doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması esastır" ilkesi oluşturmaktadır (Yıkılmaz, 2011:31).

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın kalkınma hedeflerine ulaşmada; makro politikalar, bölgesel kalkınma politikaları, sektörel programlar ve yatırımlar arasında çok yönlü ve çapraz ilişkiler kurarak temel stratejik amaçları "gelişme eksenleri" ile adlandırılması, bütünleşik bir bakış açısıyla hazırlandığını göstermektedir. Önceki kalkınma planlarında yapılan, ekonomik ve sosyal sektörlerdeki belirgin ayrımın ortadan kalkmasıyla birlikte, yıllardır çevre sorununun, kalkınma planlarında sosyal sektörler içinde yer almasının önüne geçildiği ve sürdürülebilir kalkınma prensipleri açısından da vites yükselttiği görülmektedir (Yıkılmaz, 2011:31).

Dokuzuncu Kalkınma Planında devletin tüm sektörlerinin gelişmesinin sağlanmasıyla beraber sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmek için belirlenen ilke ve politikalarından bazıları şunlardır (<http://ekutup.dpt.gov.tr>, 21.04.2014):

Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi bölümünde:

- Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözeterek, doğal kaynakları koruma ve kullanma koşulları tespit edilecek ve bu kaynaklardan herkesin adil olarak yararlanmasını sağlayan yönetim sistemleri oluşturulacaktır.
- Uluslararası yükümlülükler, sürdürülebilir kalkınma ve ortak fakat farklı sorumluluk ilkeleri çerçevesinde yerine getirilecektir.
- Tüm sektörlerde yatırım, üretim ve tüketim aşamalarında kirleten ve kullanan öder ilkelerini dikkate alan araçlar daha aktif kullanılacaktır. AB'ye uyum çerçevesinde çevre standartları ve yönetimini belirleyen hukuki düzenlemeler güncelleştirilirken ülke koşulları ve kamu yönetiminin etkinliği sağlanacaktır.
- Çevre konusundaki düzenlemelerin etkili ve aflarla kesintiye uğratılmadan uygulanması temin edilecektir.
- Çevresel altyapı yatırımlarının yapılmasında ve işletilmesinde ölçek ekonomisinin getirilerinden yararlanmak amacıyla yerel yönetimler arasındaki işbirliği ve eşgüdüm geliştirilecek, bu kapsamda mahalli idare birliklerinin kurulması desteklenecektir.
- Çevre ve kalkınma ile ilgili sağlıklı ve entegre bilgi sistemleri kurulacak, izleme, denetim ve raporlama altyapısı düzenlenecektir.
- Tarım ve turizm başta olmak üzere çevreye duyarlı sektörlerde ekolojik potansiyel etkin bir şekilde değerlendirilecek, koruma-kullanma dengesi gözetilecektir.
- Sanayide çevre dostu tekniklerin uygulanmasıyla beraber hammadde kullanımındaki etkinlik de artırılarak daha verimli üretim sağlanacak ve atıklar azaltılacaktır.

Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi bölümünde:

- Gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulacaktır.
- Balıkçılık politikalarında, AB Müktesebatıyla örtüşen, stok tespit çalışmalarının yapılarak avcılık üretiminden kaynak kullanım dengesinin sağlanması, son dönemde verilen destekler ve artan talebe paralel olarak hızla gelişen yetiştiricilik faaliyetlerinde çevresel sürdürülebilirliğin temin edilmesi ile idari yapının bu amaçlara uygun olarak düzenlenmesi esas alınacaktır.

Sanayi ve Hizmetlerde Yüksek Katma Değerli Üretim Yapısına Geçişin Sağlanması bölümünde:

- Sanayi ve çevre politikalarının, uyumun gözardı edilmeden büyümenin sürdürülebilirliği sağlanacaktır. Sanayide, insan sağlığına ve çevre kurallarına uygun üretim yapılıp sosyal sorumluluk standartlarının gözetilmesine önem verilecektir.

1.3.10. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

10. Kalkınma Planı 2 Temmuz 2013'de TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş ve 6 Temmuz 2013'de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2014-2018 yıllarını kapsayan bu plan Kalkınma Bakanlığı'nın koordinasyonunda, katılımcı bir yaklaşımla, akademisyen, kamu çalışanı, özel kesim ve sivil toplum kuruluşu temsilcisinden oluşan üç bini aşkın kişiden meydana gelen 66 adet Özel İhtisas Komisyonu

ve kalkınma ajansları aracılığı ile mahalli idarelerin ve yerel aktörlerin katılımıyla hazırlanmıştır (<http://www.kalkinma.gov.tr>, 28.06.2014).

Onuncu Kalkınma Planı; yüksek, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyümeyle beraber hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, insani gelişmişlik, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi unsurları kapsayacak biçimde ele alınmıştır (<http://www.kalkinma.gov.tr>, 28.06.2014).

Planın kapsayıcı bölümü dört ana başlıktan oluşmaktadır. “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” başlığı altında insan için ve insanla beraber kalkınma yaklaşımının hayata geçirilmesi ve gelişmişliğin toplumun farklı kesimlerine ulaştırılması amacıyla uygulanacak politikalara yer verilmektedir. “Yenilikçi Üretim, İstikrarlı Yüksek Büyüme” başlığı altında üretimde yapısal dönüşümü ve refah artışını gözetilen hedef ve politikalar ele alınmaktadır. “Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında çevreye duyarlı yaklaşımların sosyal ve ekonomik yararlarının artırılması, halkın şehirlerde ve kırsal alanlarda yaşam kalitesinin sürdürülebilir bir şekilde artırılması ile bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması yönündeki hedef ve politikalara yer verilmektedir. “Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği” başlığı altında ise kalkınmanın dış dinamikleri ile ülkemizin ikili, bölgesel ve çok taraflı ilişkilerindeki öncelikler ve politikalar birlikte değerlendirilmiştir (<http://www.kalkinma.gov.tr>, 28.06.2014).

Planın “Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre” bölümünde şimdiye kadarki kalkınma planlarından farklı olarak çevre konusunda daha detaylı çalışıldığı ve artı hedef ve politikaların belirlendiği görülecektir.

“Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik”, “Mekânsal Gelişme ve Planlama”, “Kentsel Dönüşüm ve Konut”, “Kentsel Altyapı”, “Mahalli İdareler”, “Kırsal

Kalkınma”, “Çevrenin Koruması”, “Toprak ve Su Kaynakları Yönetimi” ve “Afet Yönetimi” olmak üzere dokuz alt başlıktan oluşan Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre bölümünde yapılan şu tespitler önemlidir (<http://www.kalkinma.gov.tr>, 28.06.2014):

Yaşanabilir mekân olgusunun en önemli boyutlarından birisi de çevresel kalitenin korunması, gelecek nesillerin refah ve mutluluğunu azaltmayacak bir kalkınma ve mekânsal gelişme yaklaşımının benimsenmesidir. Ekonomik büyümenin sosyal ve çevresel unsurlarla uyumlu hale getirilmesi, büyümenin getirilerinin sosyal yapının güçlendirilmesi ve çevre üzerinde baskıların azaltılması için de kullanılması sürdürülebilir kalkınma anlayışının bir gereğidir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışının hem devlet kurumlarınca hem de halk tarafından benimsenmesi için bu alandaki politikaların uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinde ilgili kuruluşlar arasında işbirliği koordinasyon ve veri paylaşımının geliştirilmesi ve özel sektör, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının rolünün artırılması önemlidir. Ayrıca, doğal kaynakların ekonomik değerlerinin belirlenmesi, üretim ve tüketimde çevre standartlarının rekabetçilik ve yeşil büyüme anlayışıyla geliştirilmesinin beraberinde, iklim değişikliğiyle mücadelenin ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kılınmasının da gözetilmesi gereklidir.

Planın Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre bölümünün “Çevrenin Korunması” adlı alt başlığında sayısal tespitlere değinilmiş ve sağlanan olumlu gelişmelere rağmen eksikliklerin olduğu belirtilmiştir (<http://www.kalkinma.gov.tr>, 28.06.2014):

Küresel iklim değişikliğiyle mücadelede ulusal şartlar çerçevesinde alınan tedbirlerle 1990-2007 döneminde kümülatif olarak 1,4 milyar ton emisyon tasarrufu sağlanmış, 2007-2012 döneminde havadaki kükürt dioksit miktarı yüzde 50, partikül madde miktarında ise yüzde 36 oranında azalma sağlanmış ve korunan alanların ülke

yüzölçümüne oranı 2006 yılında yüzde 4,99 iken 2012 yılında yüzde 7,24'e yükselmiştir. Bu gelişmelere rağmen ekonomik büyüme, nüfus artışı, üretim ve tüketim alışkanlıklarının çevre üzerindeki baskıları devam etmektedir. Çevre ve doğal kaynak yönetiminde planlama, uygulama, izleme ve denetimin geliştirilmesi gerekmektedir. Çevre dostu teknolojilere yönelik Ar-Ge ve yeniliğin geliştirilmesi de ekonomik büyümeyi desteklemek açısından önemlidir.

Planın “Çevrenin Korunması” bölümünde; ekonomik ve sosyal gelişme sağlanırken, toplumun çevre duyarlılığı ve bilincinin artırılması, bugünün ve gelecek nesillerin kısıtlı doğal kaynaklardan yararlanabilmesini temin edecek şekilde çevrenin korunmasının temel amaç olduğu ifade edilmektedir (<http://www.kalkinma.gov.tr>, 28.06.2014).

Onuncu Kalkınma Planının önemli hedeflerinden biri enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda çevre dostu yaklaşımlar sayesinde ortaya çıkan yeni iş imkânları, gelir kaynakları, ürün ve teknolojilerin geliştirilmesine yönelik fırsatların en iyi şekilde değerlendirilip yeşil büyümenin temin edilmesidir. Bu hedefi gerçekleştirmeye yönelik şu politikalar belirlenmiştir (<http://www.kalkinma.gov.tr>, 28.06.2014):

- Çevre yönetiminde görev, yetki ve sorumluluklardaki belirsizlik ve yetersizlikler giderilecek, denetim mekanizmaları güçlendirilecek; özel sektörün, yerel yönetimlerin ve STK'ların rolü artırılabilecektir.
- Sürdürülebilir şehirler yaklaşımına uygun olarak şehirlerde atık ve emisyon azaltma, enerji, su ve kaynak verimliliğinin sağlanması, geri kazanım, gürültü

ve görüntü kirliliğinin önüne geçilmesi, çevre dostu malzeme kullanımı gibi uygulamalarla çevre duyarlılığı ve yaşam kalitesi artırılabacaktır.

- Üretim ve hizmetlerde yenilenebilir enerji, eko-verimlilik, temiz üretim teknolojileri gibi çevre dostu uygulamalar desteklenecek, çevre dostu yeni ürünlerin geliştirilmesi ve markalaşması teşvik edilecektir.
- Sürdürülebilir üretim ve tüketimi desteklemek için kamu alımlarında çevre dostu ürünlerin tercih edilmesi özendirilecektir.
- Doğal kaynakların ve ekosistem hizmetlerinin değeri ölçülerek politika oluşturma ve uygulama süreçlerinde bu değerler dikkate alınacaktır.
- Tüketim alışkanlıklarında sürdürülebilirliğin sağlanması yönünde kültürün oluşturulmasına ve doğa koruma başta olmak üzere çevre bilincinin artırılmasına dönük uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.
- Tarım, ormancılık, gıda ve ilaç sanayi açısından önem taşıyan biyolojik çeşitliliğin tespiti, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ve izlenmesi sağlanacaktır.
- İklim değişikliği ile mücadele ve uyum çalışmaları ülke gerçekleri gözetilerek “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” ilkesi doğrultusunda sürdürülecektir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; kalkınma planları içerisinde çevre konusunun önem derecesi ve öncelik sırası olumlu yönde değişmiş, çevre kavramı planlarda artan bir hızla yerini almaya başlamış olmasına rağmen daha çok ekonomik gelişme üzerinde yoğunlaşmış, sürdürülebilir kalkınma anlayışı tam olarak benimsenememiştir (Eyduran, 2014:81). Yine de son yıllarda önemli projeler için Çevresel Etki Değerlendirmelerinin yapılması, ona göre projelerin hayata geçirilmesi, enerji verimli ürünlerin kullanımı,

toplumun önemli bir kısmının geri dönüşüme önem vermesi, tasarruf yapmaya özen göstermesi ve bunu gören üreticilerin ve hizmet sunucuların “yeşil faaliyetlerde” bulunması gibi gelişmeler umut vericidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ VE ULUSLARARASI STANDARDİZASYON ÖRGÜTÜ (ISO)

Her geçen gün daha da küçülen dünyamızın kaynaklarının sonsuz olmadığı, üretilen ürünlerin ve gerçekleştirilen faaliyetlerin çevresel etkilerinin yerel ve bölgesel kalmadığı, aksine küresel etkilerinin olduğu artık tüm dünyada kabul edilmektedir. Bu durum, faaliyetlerin çevresel etkilerinin yasal uygulamalarla birlikte piyasa kuvvetleri ile kontrol edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Artık küresel pazarda var olabilmek insana ve onun çevresine verilen değer ve saygıyla da ölçülmektedir. Bugünün tüketicisi beklenti ve ihtiyaçlarının en üst düzeyde karşılanmasının yanı sıra, kendisine, yaşadığı çevreye ve dünyaya değer verilmesini, saygı gösterilmesini istemekte ve piyasada bunu sorgulamaktadır. Bu gelişmeler işletmelerin çevre ile etkileşimlerini kontrol altında tutabilmelerini ve çevresel icraatlarını, başarılarını daimi kılacak yönetim sistemlerine ihtiyaç duydukları gerçeğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. (<http://www.standartkalite.com>, 08.07.2014)

Çevreyle ilgili faaliyetlerini sistematize etmek, belirli hedefler koyup bunlara ne ölçüde ulaşıldığını tespit etmek ve düzeltici önlemler almak isteyen işletmeler çevre yönetim sistemlerini oluşturma ve belgelendirme yoluna gitmektedirler. (<http://www.standartkalite.com>, 08.07.2014)

Çevre yönetim sisteminin izah edilebilmesi amacıyla birçok tanımlama yapılmıştır. Her sistemin bir çevresi olduğunu, sistemlerin bu çevreyle karşılıklı ilişki ve etkileşim içerisinde bulunduğunu, çevre yönetim sisteminin de genel yönetim sisteminin

bir parçası olduğunu savunan tanımlarda, çevre yönetim sistemi; çevre yönetiminin uygulanması ve devamlılığı sağlamak için gerekli kuruluş yapısı, sorumluluklar, uygulamalar, usuller, işlemler ve kaynaklar bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (Göbenez, 2001:16). Benzer şekilde, çevre yönetim sistemi; işletmelerin genel yönetim sisteminin, işletme yapısının, planlama faaliyetlerinin, yükümlülüklerinin, usul ve işlemlerinin, çevre politikası oluşturulmasının, uygulanmasının, gözden geçirilmesinin ve sürdürülmesinin gerçekleştirilmesinde gerekli kaynakları içerisine alan bir yapı olarak da tanımlanmaktadır (Arıyörük, 1998:27). Bu iki tanımlamayı desteklemek amacıyla da çevre yönetim sistemi; işletmelerin iç ve dış faktörlere karşı pozisyon alabilmeleri amacıyla, işletmelerin çevreyle ilgili faaliyetlerine etkili bir şekilde yön verebilen ve sürekli olarak gözetim altında tutulması gereken bir kuruluş çerçevesi olarak da izah edilmektedir. (Gül, 2007:49).

Diğer bir ifade ile çevre yönetimi; bütün canlılar arasında yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan kaynakların, çevresel denge bozulmadan, kullanılma şeklinin karara bağlanmasından, tüketim evresine kadar geçen süreç de dahil olmak üzere meydana gelen etkilerin tespiti aşamasından giderilmesi aşamasına kadar olan faaliyetlerdir (Babacan, 2010:9).

Çevre yönetimi, merkezi insan olan ve insanın da bir ögesi olduğu bütünlüğün, canlıların zarar görmesini önlemeyi amaçlayan, tutarlı eylemlerin oluşturduğu bir etkinlik alanıdır. Çevre yönetimi çalışmalarıyla, çevrenin, insanoğlunun hangi faaliyetleriyle, hangi doğrultuda, hangi şiddette değiştirildiği ve kimler tarafından nasıl önleneceğinin belirlenmesi, çevre sorunu sayılan oluşumların engellenmesi ve çözümlenmesine yönelik amaçların, politika ve stratejilerin bu belirlenen hareketle geliştirilmesi ve çeşitli yollarla hayata geçirilmesi hedeflenmektedir (Ekici, 2010:30).

Çevreye büyük zararlar veren pek çok kaza ve felaketin nedenlerinin araştırılmasından elde edilen sonuçlar, etkin çalışan yönetim sisteminin olmadığı veya mevcut olan sistemin düzgün işlemediği şeklindedir. Dolayısıyla işletmelerde çevre yönetim sistemlerinin geliştirilmesi ve etkin işleyişinin sağlanması, çevre kirliliğinin azaltılması ve işçi sağlığı ile güvenliğinin temini çabalarında önemli bir yer tutmaktadır (Nemli, 2001:212).

Çevre Yönetim Sistemleri(ÇYS)'nin başarısı daha ziyade, durumun önemini kavramış ve sürekli destekleyen üst yönetime ve personele bağlıdır. ÇYS, bir kuruluşun sistem içinde görevli olan bütün işçilerin farkındalığına, sisteme olan güvenlerine ve sistemin sürekliliğini sağlamaya yönelik çabalarına dayanmaktadır. Kendi başlarına çalışan uzmanların çabalarından çok tüm işçilerin (veya memurların) rekabeti ve sürekli dikkatiyle güvenilirlik sağlanabilir (Ekici, 2010:31).

Çevre Yönetim Sistemlerinin varlığı çevre maliyetlerinin de işletme maliyetlerine dahil edilmesini sağlayarak işletmelerin salt kâr elde etme yönündeki hedeflerine atıkların azaltılması gibi yeni hedefler eklemiş ve işletmelerin faaliyetlerinin sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde gerçekleşmesine önemli bir katkı sağlamıştır (Ekici, 2010:29,30).

ISO (International Organization for Standardization), 1946'da İsviçre'nin Cenova kentinde "Standart Gruplar"ın birleşmesi amacıyla 111 ülkenin katılımıyla kurulan ve yaptığı standardizasyon çalışmaları sonucu sanayiye, ticarete ve tüketicilere olumlu katkıları olan Uluslararası Standartlar Teşkilatı'dır (Turhan, 2010:5). Günümüzde Uluslararası Standartlar Teşkilatı'na üye ülkelerin sayısı 162'dir. ISO üyesi olan milli teşkilatlar kendi ülkelerinde standartlar konusunda en yetkili kuruluşlardır.

Her ülke teşkilatta yetkili bir organ tarafından temsil edilir. Bu teşkilat talep üzerine özel bir ilmi standart konusunu çözüme kavuşturmak amacıyla uluslararası teknik komiteler kurarak bu komitelerinin çalışmalarının neticelerini Uluslararası Standart (IS) olarak yayımlar.

Teknik komiteler standarda ihtiyaç duyup bu konuda talepte bulunan sektörlerdeki uzmanlardan oluşmaktadır. Bunun yanında hükümet kuruluşları, tüketici örgütleri, çevreciler vb. örgütlerden uzmanlar da teknik komitelere katılabilmektedirler. Bu uzmanlar, ulusal delegasyon olarak ISO'nun üyesi olan ulusal enstitü tarafından belirlenirler. Teknik komiteler çoğunlukla alt gruplara, alt gruplar da standardın yazılımının oluşturulduğu çalışma gruplarına ayrılmaktadır (Turhan, 2010:5,6).

ISO standartlarının gelişim sürecinde üç ana evreden söz edilmektedir. Bir standarda duyulan ihtiyaç, genellikle bu ihtiyacı ulusal üye enstitülerine taşıyan bir sanayi sektörünce gündeme getirilmektedir. Ulusal üye enstitü, bu yeni çalışma maddesini bir bütün olarak ISO'ya önermektedir. Bir uluslararası standarda olan ihtiyacın farkına varılması ve bu ihtiyacın resmi olarak kabul edilmesiyle ilk evre, gelecekteki standardın teknik faaliyet alanının tanımlanması olmaktadır. Bu evre, söz konusu sorunlarla ilgilenen ülkelerden gelen teknik uzmanlardan oluşmuş çalışma gruplarınca yerine getirilir. Standardın hangi teknik yönlerle donatılacağı üzerinde anlaşmaya yaklaşıldığında, ülkelerin standart içinde yer alan detaylı tariflemeleri müzakere ettiği ikinci evreye geçilmektedir. Bu evre ortak sonuca varılan evredir. Son evre ise sonuçlanan uluslararası standart metninin resmi kabulünü içermektedir. Kabul edilen metin, bir ISO uluslararası standardı olarak yayınlanmasından sonra, artık uluslararası bir standarttır (Turhan, 2010:6).

Teknolojik ihtiyaçlardan dolayı ISO standartları, her beş yılda bir gözden geçirilir ve gerekli değişiklikler yapılır.

2.1. Çevre Yönetim Sistemlerinin Tarihçesi

Günümüzün ekonomik düzeni endüstriyel ekonomi olup bu düzenin sürükleyici gücü sanayileşmedir. Sanayileşme devrimiyle birlikte sanayileşme hamlesine başlayan ülkeler 1900'lü yılların ortalarına geldiklerinde sanayileşmelerini tamamlamışlar ve sanayileşmeyen diğer ülkelere göre daha çok üretir, daha çok kullanır ve daha çok satar hale gelmişlerdir. Ancak, bu ülkelerde sanayi atıklarının (emisyonlar, deşarjlar, katı atıklar vb.) neden olduğu kirlilik çevre, sağlık ve güvenliği tehdit eder seviyelere gelince de ulusal ya da bölgesel seviyede değişik çözüm önerileri tartışılmaya başlanmıştır. Bu çözüm önerilerinin tartışılmasıyla ortaya çıkan Çevre Yönetim Standartlarına, daha sonraki katkılarla bugünkü hali verilmiştir. Çevre Yönetim Standartlarının bu tarihi seyri Tablo 2.1.'de görölmektedir (Usta, 2001:28).

Tablo 2.1. Çevre Yönetim Standartlarının Tarihsel Gelişimi

1900'lü yıllar	Sanayileşme devrimi ile artan üretim, kullanım ve satış
	Artan çevre kirliliği ve çözüm arayışları
	End of pipe (*):Zararlı maddelerin etkisini azaltma ya da tamamen yok etme yaklaşımı, (*End of pipe: Zararlı maddelerin etkisizleştirilmesi ve emisyon teknolojisi ile ilgilidir. İktisadi yapının çevreye etkilerini azaltan ama çevre sorunlarının alansal olarak ve diğer çevre bileşenlerine sıçrayarak genişlemesi sakıncasını da bünyesinde taşıyan bir çevre politikası anlayışıdır. Bu politikaya en güzel örnek, hava kirliliğini azaltmak için baca gazlarının yıkanması denilen bir tekniğin kullanılmasıdır. Örneğin, bu yöntemle hava kirliliği azaltılmaktadır ama yıkama suyu bakımından aynı iyileştirme gerçekleştirilememektedir. Daha fazla atık su ve daha çok kimyasal atık çıkmasına neden olmaktadır. 'End of pipe' yöntemi yerine zararlı maddeler bakımından yoğun olmayan üretim tekniklerinin kullanılması, önleme ilkesi bakımından daha doğrudur.
1947	ISO'nun Cenevre şehrinde kurulması
1971	Birleşmiş Milletler Beşeri Çevre Konferansı (ilk uluslararası inisiyatif)
	İş ve çevrenin birlikte değerlendirilmesi
	Çevre ve kalkınma ile ilgili dünya komisyonunun oluşturulması
1980'li yılların ortaları	"Beşikten Mezara" çevre etkilerinin değerlendirilmesi "Hayat Boyu Analizler" in kullanılması "Yeşil Ürünler" in geliştirilmesi
1984	Kanada'da kimya endüstrisinin güven kazanmak için "Sorumlu Koruma Programı-RCB"nı başlatması
1985	Çevre yönetim aracı; çevre denetimi, ÇYS
1987	Komisyonun "Bizim Yakın Geleceğimiz" adlı raporu yayınlaması
	Sürdürülebilir kalkınma kavramı tartışılmış ve sanayi, etkili çevre yönetimi konusunda ikaz edilmiş
	Rapor 50'den fazla ülke tarafından kabul görmüş
1990	Uluslararası Ticaret Odası sürdürülebilir kalkınma için 16 prensiplik berat yayınladı. (1992'deki BM konferansında kabul edildi)
1992	Rio De Jenerio'da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı toplandı.
	Mevcut durum tartışıldı ve 1971'de yapılan konferansın sonuçları teyit edildi.
	Amaç; toplumun ana sektörleri ile halk arasında işbirliğini temin ederek dünya çevre ve kalkınma sistemini oluşturmak
	İsviçreli sanayici Stephan Simdheiny'nin "Sürdürülebilir Kalkınma için İş Konseyi"ni oluşturdu.
	Konsey ; "Değişimin Yönü" adlı raporu yayımlandı ve ISO ile çevre standartlarını tartışma kararı aldı.

1993	ISO ÇY Standartları hazırlamak üzere TC 207'yi kurdu.
	TC 207, Toronto'daki ilk toplantısında SC 1- ÇYS SC 2- Çevre Denetimi SC 3 - Çevre ile ilgili etiketleme SC 4 - Çevre ile ilgili performans değerlendirme SC 5 - Hayat boyu değerlendirme HBD SC 6 - Terimler ve tanımlar WG 1- Ürün standartlarının çevre boyutları, şeklini aldı.
1994	BS 7750 Standardı BSI tarafından yayımlandı.
1996	ISO BS 7750'yi benimsedi ve ISO 14001 adı ile yayımlandı.
1997	ISO 14001 revize edildi.
2004	ISO tarafından 15 Kasım 2004 tarihinde halen yürürlükte olan ISO 14001 standardı yayımlanmıştır. Son versiyonda süreç odaklı; planla, uygula, kontrol et ve önlem al döngüsü şeklinde kurgulanmıştır. (http://belgelendirme.ctr.com.tr , 13.05.2015)

Kaynak: Usta, 2001:27 geliştirilerek alınmıştır.

2.2.Çevre Yönetim Sistemi İle İlgili Temel Kavramlar

Çevre: Bir kuruluşun faaliyetlerini içinde yürüttüğü; hava, su, toprak, tabii kaynaklar, bitki topluluğu (flora), hayvan topluluğu (fauna), insanlar ve bunlar arasındaki ilişkilerin tamamını içine alan ortamdır (Baş, 2011:2).

Çevre Boyutu: Kuruluşun, faaliyetlerinin, ürünlerinin veya hizmetlerinin çevre ile etkileşimde olan unsurlarıdır (Baş, 2011:2).

Çevre Etkisi: Çevrede, kısmen ve/veya tamamen kuruluşun faaliyet, ürün ve hizmetleri nedeniyle meydana gelen, olumlu veya olumsuz her türlü değişikliktir (Baş, 2011:2).

Çevre Yönetim Sistemi Denetimi (Dahili): İşletmenin çevre yönetim sisteminin, işletme tarafından belirlenen, çevre yönetim sistemi denetim kriterlerine uyup uymadığını saptamak ve sonuçları yönetime bildirmek amacıyla işletmenin kendisi tarafından objektif olarak delillerin toplanması ve değerlendirilmesidir (Gül, 2007:56).

Çevre Politikası: Kuruluşun, genel çevre icraatı ile ilgili niyet ve prensiplerini izah etmek, faaliyet, çevre amaç ve hedeflerini genel çerçevesiyle ortaya koymak için yapılan beyandır (<https://dosya.sakarya.edu.tr>, 01.08.2014).

Çevresel Amaç: Çevre politikasından gelen, kuruluşun ulaşmak için belirlediği ve mümkün olduğunca sayı ile ifade edilebilen, genel çevresel gayelerdir (Cebeci, 2014:11).

Çevre Hedefleri: Mümkün olan durumlarda rakamsal olarak ifade edilen, kuruluşa veya bölümlerine uygulanabilen detaylı performans gereklilikleri olup çevresel amaçlara dayanmakla birlikte bu amaçlara ulaşmak için ihtiyaçların ortaya konulması ve bunların temin edilmesidir (Cebeci, 2014:11).

Sürekli İyileştirme: Örgütün çevre politikası ışığında gelişmek için sürekli çabalardan ortaya çıkan, faaliyetlerin her alanında aynı seviyede olması gerekmeyen, fakat tüm çevre performansındaki pozitif gelişmeleri elde etmek amacıyla çevre yönetim sisteminin değerini artırma sürecidir (Gül, 2007:56).

Kirlenmenin Önlenmesi: Kirlenmeyi önlemek, azaltmak veya kontrol altında tutmak için, yeniden devreye sokmayı, başka işleme tabi tutmayı, işlemde değişikliğe gidilmesini, kontrol mekanizmalarını, kaynakların etkin kullanımını, malzeme ikamesini içine alabilen her türlü işlem ve uygulamaya başvurulması, malzeme veya ürün kullanılmasıdır (<https://dosya.sakarya.edu.tr>, 01.08.2014).

Kirlilik Kontrolü: Kirlilik kontrolü aletleri ile atıkların ve emisyonların işleme tabi tutulması ve/veya bertaraf edilmesi işlemlerini içerir. Kirlilik kontrolü için kullanılan araçlar, mevcut üretim ekipmanlarına eklenmekte ve mevcut üretim süreçlerinde

az bir değişikliğe neden olmaktadır. Kirleticilerin filtreler ve atık arıtım teknik ve teknolojileriyle kontrol edildiği, kirlilik kontrolünde problemin kendisi değil, sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklar indirgenmeye çalışılır (Vur, 2006:14).

Sürdürülebilir Kalkınma: Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama güçlerinin korunarak, günümüz bireylerinin ihtiyaçlarının karşılandığı kalkınma modelidir (Babacan, 2010:4).

Hayat Boyu Değerlendirme: Bir mal ve hizmet sisteminde belirli bir malzeme ve enerjiden elde edilen mal ve hizmetlerle bu sistemin hayat döneminde ortaya çıkan çevresel etkilerine ilişkin bilgilerin toplanması ve gözden geçirilmesiyle ilgili usuller dizisidir (<https://dosya.sakarya.edu.tr>, 01.08.2014).

Majör (Büyük) Uygunuzluk: Çevre yönetim sisteminin aşamalarından herhangi birinin veya alt başlıklarının yeterli düzeyde tanımlanmaması ve/veya uygulanmamasıdır. Sistemin sağlıklı çalışmasını etkileyecek eksiklik ve aksaklıkların olmasıdır (Karaer ve Pusat, 2002:11).

Minör (Küçük) Uygunuzluk: Çevre yönetim sisteminin standart şartlarından, sistemin genelini etkilemeyen telafisi mümkün sapmalardır (Karaer ve Pusat, 2002:11).

2.3. Çevre Yönetim Sistemine Olan İhtiyacın Sebepleri

Çevre bilincinin dünya çapında gelişmesine paralel olarak başta çevreci örgütler olmak üzere birçok toplum kuruluşu, ülke ve konuyla ilgili kuruluş bir kamuoyu oluşturulması için çaba göstermişlerdir. Geçen yıllar boyunca çevreci örgütler ve çeşitli kuruluşlar, işletmelerin çevreye karşı davranışlarını genellikle yeni yasalar çıkarılması yönünde baskı yapma yoluyla etkilemeye çalışmışlardır. Bu çabaların sonucunda, önce

Yasaların çıkarılması ve yürürlüktekiler üzerinde değişiklikler yapılması zaman almıştır. Yasalar ise işletmeleri önlem almaya zorlamakla birlikte onları motive etmemekte ve istemenin ötesine geçmeye özendirilmemektedir. Birçok çevreci grup da işletmelerle çatışmaya girmenin ve baskı yapmanın, ancak sınırlı yararlar getireceğini görmüşlerdir. İş çevrelerinde de bir değişimin oluşması gereği görülmeye başlanmıştır. İşletmeler, çevre sorunlarının birer yaşam gerçeği olduğunu ve bunları kendi iradeleri ile ele almadıklarında çözümlerin dışarıdan empoze edileceğini anlamış ve ticari prestij düşüncelerinin de etkisiyle uygun tedbirler alma yoluna gitmişlerdir. Çevre ile ilgili standartlar oluşturulmasının en önemli sebebi ISO'nun karakterinden kaynaklanmaktadır; ISO uluslararası bir örgüttür ve hazırladığı standartlar da bu kimliği taşımaktadır. (<http://www.kalitekontrol.net>, 17.09.2014)

Çevre yönetim sistemine ihtiyaç duyulmasının nedenlerini dış faktörler ve iç faktörler olarak şu şekilde sıralayabiliriz (Turhan, 2010:12; www.esinkap.net, 18.09.2014):

Dış Faktörler:

- Yeşil hareketler (STK'ların ve bilinçli tüketicilerin çevreci eylemleri),
- Çevrede yaşayan halk, yerel yönetim ve diğer kuruluşlardan emisyon, koku, gürültü ve kötü görüntü gibi konularda alınan şikayetler,
- Proses ve işletme ruhsatı ile ilgili ihtiyaçlar,
- Yerel veya endüstriyel iyileştirme faaliyetlerine destek olma ihtiyacı,
- Emisyon limiti vs. konularla ilgili yürürlükte bulunan şartların sağlanmaması,

- Atıksu veya katı atık uzaklaştırılması konularında yaşanan sıkıntılar ve yüksek maliyetler,
- Çevresel performansın belgelenmesi konusunda müşterilerden gelen baskılar,
- Yatırımların çevre dostu faaliyetlere yönelmesi,
- Geçmişte gerçekleşen veya halen devam eden faaliyetler sonucu meydana gelen kirliliklerin temizlenmesi hususunda yayınlanacak muhtemel kanuni zorunluluklar,
- Finans ve sigorta kuruluşlarının baskısı,
- Tanımlanmamış olası engellerdir.

İç Faktörler:

- Yeşil imaj sayesinde pazar payının artırılması avantajı,
- Rakiplerin yeşil imajları sebebiyle pazarlama faaliyetlerinin tehdit altında olması,
- Finansal performansın artması, performans artışına sebep olan bazı faktörler; proses verimliliğinin artırılması, daha iyi kaynak kullanımı, daha düşük su ve atıksu maliyetleri, katı atık miktarının azaltılması ve uzaklaştırma maliyetinin düşürülmesi,
- Kuruluş hissedarlarının, yönetimin çevresel performansını iyileştirmesi ve sorumluluk alması konusundaki talepleridir.

2.4. Çevre Yönetim Sisteminin Yapısı

Çevre Yönetim Sistemi, ISO 9000 Kalite Güvence Sisteminin Deming Modeli ile paralellik göstermektedir. Bu model işletmelerin faaliyetlerini 4 ana sürece ayırır (Korul, 2003:108,109):

Planlama Süreci: İşletmenin amaç ve hedefleri belirlenir, uygulama yöntemleri geliştirilir.

Uygulama Süreci: Plan uygulanır ve işletmenin hedefleri doğrultusunda tedbirler alınır.

Değerlendirme Süreci: Plan dahilindeki çalışmalar, etkinlik ve yeterlilik açısından kontrol edildikten sonra elde edilen sonuçlar planlananlar ile karşılaştırılır.

İyileştirme Süreci: Tespit edilen eksiklikler giderilir. Sistem, düzeltici ve önleyici faaliyetlere uygun olarak yeniden yapılandırılır.

2.5. Çevre Yönetim Sistemi Standartları

Genel olarak ISO 14001 oluşturuluncaya kadar birçok çevre yönetim sistemi kullanılmıştır. Entegre yönetim sistemlerinden biri olan çevre yönetim sistemlerinden ilki, Birleşik Krallık'ın Ulusal Standartlar Enstitüsü (British Standards Institute) tarafından 1992'de hazırlanan BS 7750 çevre yönetim sistemi standardıdır. Bunun devamında Avrupa Birliği tarafından Eko-Yönetim ve Denetim Sistemi (EMAS: Eco-Management And Audit Scheme) oluşturulmuştur. Daha geniş kapsamlı ve dünya çapında uygulanması amacı ile ISO 1990'ların başlarında bir çevre yönetim sistemi standardı üzerinde çalışmaya başlamıştır. Sonrasında 1996 yılında ISO tarafından uluslararası işbirliği çerçevesinde

dünyada en çok kabul gören çevre yönetim sistemi standardı olan ISO 14001 standardı oluşturulmuş ve ilan edilmiştir (Ertuğrul ve Şavlı, 2013:225).

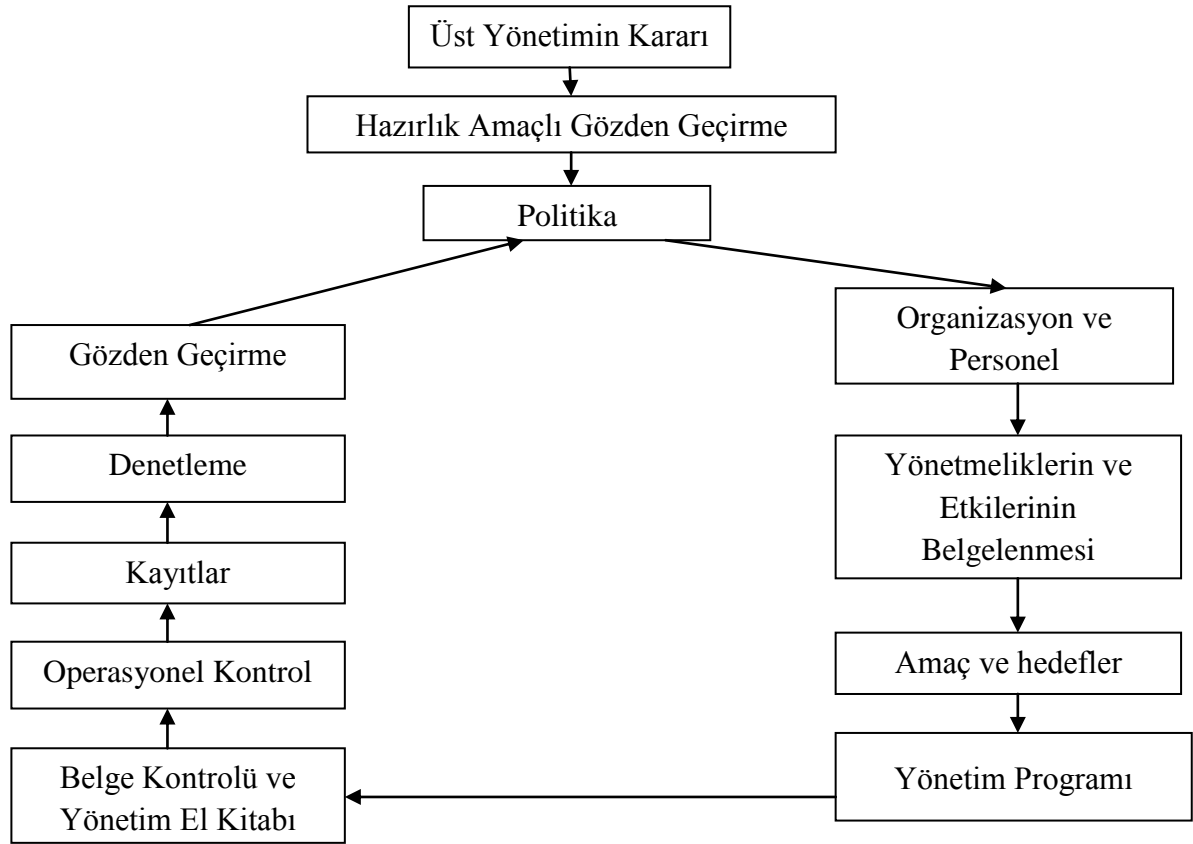
ISO 14000 serisi standartları arasında tek sertifikalandırma standardı olan ISO 14001 ÇYS standardı, tez çalışması açısından ilerleyen bölümlerde ayrıca ele alınacağından bu bölümde diğer ÇYS sertifikalandırma standartları olan BS 7750 ve EMAS incelenecektir.

2.5.1. BS 7750 (British Standard 7750) Çevre Yönetim Standardı

1992 yılında Britanya'nın ulusal standardizasyon kuruluşu Britanya Ulusal Standartları Enstitüsü "British Standard Institution" tarafından yayınlanan BS 7750, uygulanan ilk ÇYS Standardıdır. BS 7750 işletmelerin çevre yönetim sistemini açıklamak, performansını değerlendirmek, politikasını, amaçlarını, hedef ve faaliyetlerini tanımlamak ve işletmelerin çevre yönetim faaliyetlerinde daima gelişmelerini sağlamak için yayınlanmıştır (Karabiber, 2010:23). 1994'te ikinci basımı yayınlanan standart, EMAS ve ISO 14001 belgelendirme faaliyetlerinin başlaması ile beraber zamanla geçerliliğini kaybetmiş ve 1997 yılında geri çekilmiştir (Yılmaz, 2003:53).

Şekil 2.1'de şemalandırılan BS 7750, her tip ve büyüklükteki işletmelerde uygulanabilir bir sistem olmasının yanında çok da esnek olmayıp, gelişmiş ülkeler baz alınarak oluşturulduğu için, gelişmekte olan ülkelere bu standardın içeriğinin karşılanması çok zor, hatta çoğunlukla imkansızdı.

Şekil 2.1. BS 7750 ÇYS Standardı

Kaynak: Karabiber, 2010:24

BS 7750'nin temel özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Vur, 2006:19; Yılmaz, 2003:53-54);

- Genel bir standarttır, her boyuttaki ve üretim, ticaret, hizmet sektörlerindeki işletmelerde uygulanabilir.
- Önleyicidir, çevreye zarar verilmeden önlenmesini hedefler.
- Gönüllülük esasına dayanır, ancak bir kere sistem kurulduktan sonra standardın gereklerini yerine getirmek zorunludur.
- Sistem bazlıdır, kurulan sistem, dökümanite edilmiş ve yapılmış prosedürlerle desteklenmelidir.

2.5.2. Eko Yönetim ve Denetim Sistemi (Environmental Management and Audit Scheme-EMAS)

Şekil 2.2. EMAS'IN LOGOSU

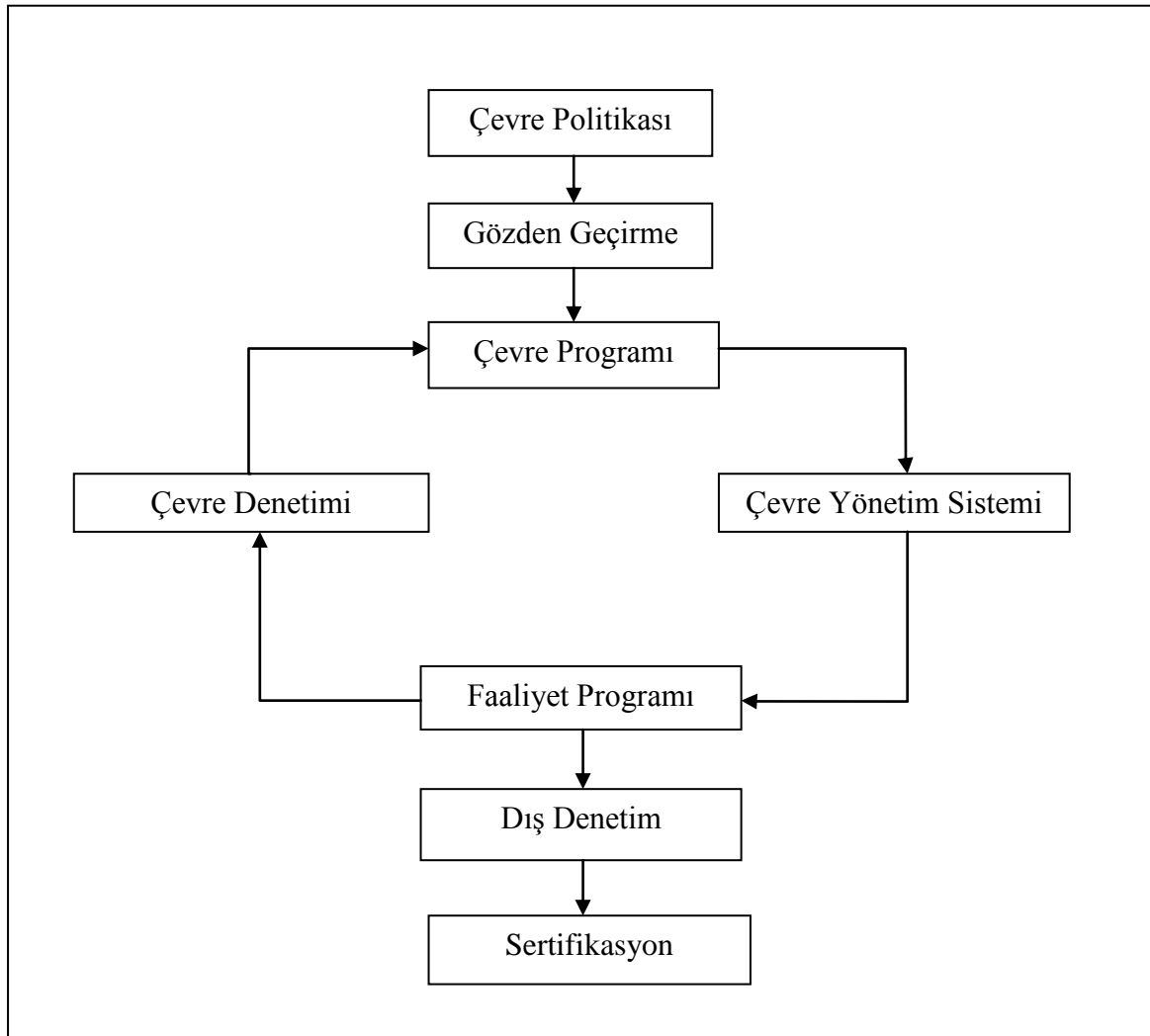
Çevre yönetimindeki gönüllü uygulamaları denetlemek için kurulan EMAS, Haziran 1993'te Avrupa Birliği Parlamentosu'nda kabul edilmiştir. İlk kurulduğunda Avrupa Birliği sınırları içinde ve Avrupa Ekonomik Bölgesi'nde faaliyet gösteren tüm sanayi firmaları için geçerliydi. Nisan 1995'te faaliyete geçen sistem zaman içinde değişikliklere uğramış ve Mart 2001'de Emas-2 ortaya çıkmıştır. 2001 yılında yapılan bu revizyonlar ile EMAS, hem kamu hem de özel hizmetleri içinde barındıran tüm ekonomik sektörlere hitap eder hale gelmiştir (Yılmaz, 2003:51). EMAS 21 madde ve 5 ekten oluşmaktadır. Özellikle Almanya EMAS'ı çok iyi benimsemiştir. Bu sistem ticari açıdan geniş bir uygulama sahasına sahiptir (cevre.club.fatih.edu.tr, 26.09.2014).

EMAS düzenini kurmak isteyen kuruluşlardan;

- Şirketin bir çevre politikası belirlemesi ve bunu benimsemesi,

- Çevre programının ve çevre yönetim sisteminin tanımlanması ve uygulanması,
- Yasal düzenlemelere uyumun izlenmesi ve denetlenmesi için prosedürler oluşturulması,
- İlgili işletme ya da kurum alanlarında çevre denetiminin yapılması,
- İşletme ya da kurum bazında periyodik olarak faaliyet raporlarının hazırlanması,
- Faaliyet raporunun tarafsız olarak denetlenmesi,
- Denetlenmiş raporun kamuoyuna açıklanması beklenmektedir.

Şekil 2.3. EMAS'ın Yapısı

Kaynak: Yılmaz, 2003:52

EMAS düzenlemesi sürecini başlatan firmalar faaliyetlerini ciddiyle ve ölçümleyerek devam ettirmelidirler. Ancak bu şekilde sistemin işlerliği sağlanabilir.

2.5.3. ISO 14001, EMAS ve BS 7750'nin Karşılaştırması

Her şeyden önce EMAS, bir standart değil, bir düzenlemedir ve diğer iki standarttan çok daha katıdır (Yılmaz, 2003:54). EMAS'ın geliştirilmesinde Almanya'nın önemli bir payı vardır. Almanya'daki yüksek çevresel standartların EMAS'a yansıtıldığı görülmektedir (www.esinkap.net, 18.09.2014). EMAS, fabrika bazında sertifika vermekte

ve hazırlık gözden geçirmesine dayanan, düzenli olarak güncelleştirilerek yayınlanan faaliyet raporları istemektedir. Burada hazırlık gözden geçirmesi, geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki faaliyetleri kapsamaktadır. Buna göre işletmenin daha önce çevreye verdiği zararlar da hazırlık gözden geçirmesinde yer almalıdır. Buna karşılık ISO 14001 şirketin mevcut süreçlerine odaklanmaktadır. EMAS ve BS 7750 tedarikçilerin işletme politikasına göre hareket etmelerinin sağlanmasına daha çok önem vermektedir. Ayrıca EMAS'ın denetim prosedürü ISO 14001'den daha kapsamlıdır (Vur, 2006:20).

EMAS düzenlemeleri sadece AB üye ülkelerine özel olmasına karşın ISO 14001, tüm ülkelerdeki gönüllü uygulamalara açıktır (Yılmaz, 2003:54). Bu durum doğal olarak dünya genelinde ISO 14001'in yaygın olarak kullanılmasını sağlamıştır. Örnek olarak; 2000 yılında EMAS'lı firma sayısı 3427 iken, ISO 14001'li firma sayısı 9413 olmuş; 2004 yılına gelindiğinde EMAS'lı firma sayısı 3048'e düşerken, ISO 14001 sertifikalı firma sayısı 33108'e ulaşmıştır (www.esinkap.net, 18.09.2014).

2.6. ISO 14000 Serisi Standartlar ve ISO 14001

1990'da çevre yönetim standartlarının gerekliliklerini değerlendirmek için kurulan Çevre Stratejik Danışma Grubu'nun (SAGE-Strategic Advisory Group on the Group on the Environment) tavsiyesiyle (Turhan, 2010:8), 1993'te ISO tarafından 6 alt komite ve 1 çalışma grubundan oluşturulan Teknik Komite 207 (TC 207) kurulmuştur (Gücek ve Ardıç, 2003:524). Ürün, proses ve hizmetlerle ilgili olarak çevre yönetiminin önemli yönlerini tanımlamaya rehber olmak ve standartlar geliştirmekle sorumlu olan Komitenin çalışmalarını, Türk Standartları Enstitüsü Çevre Standartları Hazırlık Grubu dört yıla yakın bir süre takip edip, olgunlaşma aşamasındaki standartlara görüşleri ile

destek vermiştir. Bu hazırlık grubu ISO tarafından 1996'da yayınlanan ISO 14000 standartlarını Türk Standartları olarak kabul edip yayınlamışlardır (Bektaş, 2005:44).

ISO 14000, çevre yönetimi konusunda uluslararası standartlar serisidir. ISO 14000 standartlarının diğer standartlara oranla daha çok benimsenmesinin nedeni dünya çapında kabul görmesidir; diğerleri sadece Avrupa Birliği'nde dikkate alınmaktadır (Turhan, 2010:8).

ISO 14000, ürünün hammaddeden başlayıp nihai ürün haline getirilerek müşterilere sunulmasına kadar geçen sürecin her aşamasında çevresel faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin gerekli muayeneler ve önlemler ile kontrol altına alınarak çevreye verilen zararın en aza indirilmesini temin eden sistemin kurulmasını tarif eden standartlar serisidir (<http://www.avrupapatent.com>, 11.10.2014).

ISO 14000 uygulamada olan çevre mevzuatlarının yerini almaktan ziyade, aksine onları tamamlamayı amaçlamaktadır. ISO 14000 serisinde deşarj ve emisyon limitleri veya performans gereklilikleri yoktur. Onun yerine, kuruluşun bu konudaki hedeflerine ne ölçüde ulaştığının sorgulanması vardır (Bektaş, 2005:44).

ISO 14000 serisindeki standartlar, gelişmekte olan ülkelerdeki işletmelere teknoloji transferi olanağı tanıma amacını güder. Bu serinin her bir elemanı farklı konularda işletmelere yardımcı olmaktadır. ISO 14000 Seri Standartları aşağıdaki Tablo 2.2.'de sıralanmıştır (Babacan, 2010:18,19).

Tablo 2.2. ISO 14000 Seri Standartları

ISO 14000 SERİ STANDARTLARI	
ISO 14000	ÇYS - Prensipler Genel Kılavuz - Sistemler ve Destekleyici Teknikler
ISO 14001	ÇYS - Özellikler ve Kullanım Kılavuzu
ISO 14004	Çevre Yönetimi - Çevre Yönetim Prensipleri Kılavuzu - Sistemler ve Destekleyici Teknikler
ISO 14010	Çevre Denetleme Kılavuzu
ISO 14011	Çevre Denetleme Kılavuzu - Denetim Usulleri - Kısım 1: ÇYS'nin Denetlenmesi
ISO 14012	Çevre Denetleme Kılavuzu - Çevre Denetçilerinin Haiz Olması Gereken Özellikler
ISO 14013	Çevre Denetleme Kılavuzu - ÇYS Denetim Programlarının Yönetimi Metodolojileri
ISO 14014	Başlangıç Çevresel Gözden Geçirme Kılavuzu
ISO 14015	Çevresel Yer Değerlendirme Kılavuzu
ISO 14020	Çevre İle İlgili Etiketlemenin Temel Prensipleri
ISO 14021	Çevresel Etiketleme - Çevresel Terimler ve Tanımlamalar
ISO 14022	Çevresel Etiketleme – Semboller
ISO 14023	Çevresel Etiketleme - Test Etme ve Doğrulama
ISO 14024	Çevresel Etiketleme - Prensipler Kılavuzu, Uygulama ve Çok Yönlü Kriterleri Belgeleme Prosedürleri
ISO 14030	Çevre Performans Değerlendirme
ISO 14031	Çevresel Etki Değerlendirmesi Kılavuzu
ISO 14040	Çevre Yönetimi - Hayat Boyu Değerlendirme - Genel Prensipler ve Yapı
ISO 14041	Çevre Yönetimi - Hayat Boyu Değerlendirme - Amaç Tanımı / Olanak ve Uyum Analizi
ISO 14042	Çevre Yönetimi - Hayat Boyu Değerlendirme - Etki Değerlendirme
ISO 14043	Çevre Yönetimi - Hayat Boyu Değerlendirme - Düzeltme Değerlendirme (veya Değerlendirme ve Yorum)
ISO 14050	Terimler ve Tanımlar
ISO 14060	Ürünlerin Çevresel Yönlerinin Ürün Standartlarına Dahil Edilmesiyle İlgili Kılavuz

Kaynak: Babacan, 2010:18,19

ISO 14000 serisinin denetlenen ve sertifika verilen tek standardı ISO 14001'dir. Çevre yönetim sistemi sertifikasyon için uyumluluk standardı olarak hizmet vermektedir. Serinin diğer tüm standartları bilgilendirici ve ISO 14001 ÇYS'nin etkinliğini

en üst düzeye çıkarmak için hizmet eden destek fonksiyonlarını oluşturmak üzere tasarlanmıştır. Fakat bu standartların uygulanması, ISO 14001 sertifikasyonu için gerekli değildir (Ertuğrul ve Şavlı, 2013:227).

ISO 14000 serisi standartların temelini, ISO 14001 ve ISO 14004 standartları meydana getirir. ISO 14001 yukarıda da belirtildiği üzere belgeleme süreci ile ilgili olup kuruluşların resmi çevre yönetim sistemi belgelendirme ya da kendi uygunluk beyanları için objektif bir şekilde denetimlerine esas teşkil edecek yönetim sistem gereklerini tarif etmektedir. ISO 14004 standardı ise çevre yönetim sistemi kurulmasında kılavuz olarak kullanılmaktadır. Yani çevre yönetim sistemi kurmada ve geliştirmede kuruluşlara yardımcı olmayı amaçlamakta ve sistemin yürütülmesi ve organizasyonun yönetim yapısı ile ilişkisinin etkinleşmesine yardımcı olacak örnekler içermektedir (Şimşek, 1996:63). Kısacası kuruluşlar, çevresel yönetim sistemi kurmak için ISO 14004'ten, belgeleme süreci veya özbeyan için ISO 14001'den yararlanacaklardır.

2.6.1. ISO 14000 ÇYS Standartlarının Genel Özellikleri

ISO 14000 Çevre Yönetim Standartlarının özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Gül, 2007:62,63):

- Çevre meselelerini ön plana çıkarır: Çevre meselelerinin ikinci bir mesele olarak görülmesi anlayışına son verir ve finansal sürdürülebilirlikle birlikte ele alınmasını sağlar.

- Yönlendiricidir: Çevre yönetim sistemini kurmak veya mevcut yönetim sistemini geliştirmek isteyen kuruluşlara yol gösteren standarttır.

- Genel bir standarttır: Endüstri kuruluşları, kamu hizmeti veren kurum/kuruluşlar, müşavirlik firmaları, mal ve hizmet üreten her tip ve büyüklükteki işletmelere uygulanabilir niteliktedir.

- Gönüllülük esastır: Zorunlu değildir. Gönüllülük esasına dayanmakla beraber sistem bir kez kurulunca bu standardın şartlarına uymak zorunludur.

- Önleyici politikaları öne çıkarır: Önleyici politikalar ve bunun aracı olan, önceden tahmin eden, önceden tedbir alan stratejilere önem verir.

- Sistem bazlıdır: Sistem bazlı olup, kurulan sistem dökümanite edilmiş prosedürlerle desteklenmektedir.

- Performans iyileştiricidir: Devamlı gelişme prensibini esas alır ve oluşturulan çevre yönetim sisteminin yönetimce periyodik olarak gözden geçirilmesini ve yeni hedef ve amaçların belirlenmesini zorunlu kılar.

- Kriter standardı değildir: Bu standartta emisyon ve deşarjla ilgili kriterler yoktur.

- Yasalarla uyumludur: Çevre mevzuatının yerini alan bir standart değildir; bilakis mevzuatların uygulanabilirliğini kanıtlamaya yöneliktir.

- Akreditasyona önem verir: Kuruluşların geliştirdiği çevre yönetim sistemlerinin ISO 14001 çevre yönetim sistemi kriterlerine ne derece uyduğunu ve bu konudaki hedeflere ne ölçüde ulaştığını, akredite edilmiş tarafsız kurumlarca objektif olarak sorgulanmasını esas alır.

- Belgelendirme standardıdır: ISO 14001 Çevre Yönetim Standardı, bu aile serisinin tek belgelendirme standardıdır.

2.6.2. ISO 14001 Çevre Yönetim Standardı

Serinin belgelendirme standardı olan ISO 14001 “Çevre Yönetim Sistemleri- Özellikler ve Kullanım Kılavuzu”, üretim/hizmet gerçekleştirmenin beraberinde çevreyi korumayı ve çevre etkilerini minimize etmeyi amaçlayan kuruluşlara çevre etkilerinin tespitinden başlayarak, bunların nasıl azaltılabileceği, oluşması muhtemel etkiler için nasıl önlem alınabileceği ile ilgili belirlenmiş prosesler getiren bir sistemdir (Ertuğrul ve Şavlı, 2013:227).

ISO 14001 Standardını temel alan bir çevre yönetim sistemi her tip ve büyüklükteki işletmenin kendi ürün, hizmet ve faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkilerini kontrol etmesine yardım eden bir yönetim aracıdır (Korul, 2003:107). ISO 14001 bir ürün standardı değil sistem standardıdır ve ne üretildiğinden çok nasıl üretildiği ile ilgilenir. Çevre performansının izlenmesi ve sürekli iyileştirilmesi temeline dayanır. Çevre faktörlerine dair ilgili mevzuat ve kanunlar tarafından tanımlanmış koşullara uyma şartını getirir. (<http://www.avrupapatent.com>, 11.10.2014)

ISO 14001 ÇYS Standardı; çevre performans standardı olmayıp, çevre yönetim standardı olduğuna dikkat edilmelidir. ISO 14001 ÇYS Standardı, performans düzeyleri ve kriterleri tanımlamamakta, işletmeye, işletmenin uyması gereken yasalar ve işletmenin gereklilikleri dikkate alınarak, kendi performans araçlarını ve hedeflerini belirleme olanağını sağlamaktadır (Yüksel, 2003).

ISO 14001 ÇYS’de çevre politikası; işletmelerin kirliliğinin önlenmesi, sürekli gelişimlerinin sağlanması, çevreyle ilgili yürürlükte olan düzenlemelere ve işletmenin kendiliğinden tabi olduğu diğer koşullara uyumun sağlanması olmak üzere dört taahhüdü içermektedir. Bu dört taahhüdü içeren çevre politikası doğrultusunda kurulan ÇYS’nin tüm gerekliliklerinin karşılanması, işletmelerin çevre performansının gelişmesine yardımcı olmaktadır. ISO 14001 ÇYS’nin politikasında kirliliğin önlenmesi taahhüdünün açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Böylece, ISO 14001 ÇYS’ni geliştiren ve uygulayan işletmelerin, kirliliğin önlenmesi teknolojileri için de daha fazla kaynak ayırmaları beklenmektedir (Yüksel, 2003).

ISO 14001, halihazırda, işletmenin performansını etkilemeden sadece organizasyonun çevre performansının geliştirilmesinde kullanılmaktadır. İşletmelerin bir adım ilerisini görerek, ISO 14001 standardının sadece yasal düzenlemeler için değil, kurum imajı gibi kendilerine sağlayacağı rekabet üstünlükleri gibi amaçlar için de gerekli olduğu kabul edilmelidir. Bu açıdan bakıldığında, ISO 14001 Sertifikasyonu, sürdürülebilir kalkınma, değer katma ve kalite temelinde paydaşların memnuniyeti ve ilişkilerin geliştirilmesi konularında işletmelere, operasyonel, yönetsel ve rekabet üstünlükleri getirebilecek standartlar olarak görülmelidir (Küçük, 2009:53,54).

ÇYS’lerin oluşturulması için, sertifika verebilen akredite edilmiş kuruluşlardan ISO 14001 almak gereklidir. Bu sertifikalandırma işlemi ÇYS oluşturulmasında ilk adımdır. Ayrıca yeni iş fırsatları da doğurur. Sertifikalandırma, işletmenin çevre performansının ve yürütülen çevresel uygulamaların en azından kabul edilebilir olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İşletme bir defa ISO 14001 sertifikasyonuna hak kazandığında, her yıl ISO 14001 standartları ile uyumundan emin olmak için bir iç denetim

yürütmelidir. Her üç yılda bir ise yeniden sertifikalandırma için dış denetimden geçmesi zorunludur (Turhan, 2010:2,11).

Hükümetler, işletmelerin ÇYS oluşturmasını teşvik edici gereklilik ve fırsatları barındıran yasal düzenlemeler yapmaktadır. Halen ISO 14001 standardının uygulanması gönüllülük esasına dayanmakla birlikte, yakın bir gelecekte gerek toplumun, gerek uluslararası kuruluşların ve gerekse devletlerin zorlaması ile standardın zorunlu bir uygulamaya dönüşeceği öngörülmektedir (Turhan, 2010:11).

2.6.2.1. ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Kurma Aşamaları

Çevre Yönetim Sistemi; bir kuruluşun ÇYS denetim kriterlerine uyup uymadığını tespit etmek için ilgili dokümanların toplanması ve değerlendirilmesi amacıyla başvuru, sistemli ve belgeye dayandırılmış bir doğrulama ve elde edilen sonuçları müşteriye/kamuoyuna bildirme işlemidir. Çevre Yönetim Sisteminin etkin bir şekilde yapılması, kuruluşların kendi çıkarlarına olan bir durumdur.

Çevre denetimi pek çok yönden kuruluşların kendilerine çekidüzen vermelerini sağlar. Çevre yönetim sistemi kurma aşamaları genellikle şu adımlar çerçevesinde gerçekleştirilir:

1. Genel Şartlar
2. Çevre Politikası
3. Planlama
4. Uygulama ve Faaliyetler
5. Kontrol ve Düzeltici Faaliyetler
6. Yönetimin Gözden Geçirmesi

7. Sistemin Belgelendirilmesi

2.6.2.1.1. Genel Şartlar

Genel şartların tespitinde kuruluşun çevresel unsurları, kanuni ve diğer gerekliliklere karşı mevcut durumu, halihazırdaki çevresel uygulamaları ve geçmişte yaşanmış çevresel kazalar belirlenir. Bu şekilde kuruluşun, çevre objektifiyle fotoğrafı çekilmiş olur.

Kuruluşun o andaki çevre durumunun değerlendirmesini yapan genel şartların tespiti (başlangıç mahiyetinde gözden geçirme), çevre konularının, yönlerinin, etkilerinin, performansının ve kuruluşun kontrol faaliyetlerinin detaylı bir analizini yapar. Genel şartların ortaya konması üç ana alanı kapsamaktadır (Vur, 2006:23);

- Çevresel boyutların tanımlanması (Normal işletim durumlarıyla birlikte anormal durumlar, başlama ve kapama durumları, acil durumlar ve kazaların dahil olması),
- Uygulanabilir yasal şartların tanımlanması ve kuruluşun dahil olduğu diğer şartların tespiti,
- Mevcut yönetsel ve işlemsel uygulamaların belirlenmesidir.

Kuruluş standartlarda belirtilen şartlara uygun bir çevre yönetim sistemi kurmalı, dökümantasyonunu oluşturmalı ve uygulamaya geçirmelidir (Bektaş, 2005:46).

2.6.2.1.2. Çevre Politikası

TS ISO 14004'e göre, çevre politikası; kuruluşun, genel çevre icraatı ile alakalı niyet ve prensiplerini açıklamak; faaliyet, çevre amaç ve hedeflerine çerçeve belirlemek üzere yaptığı beyandır (TSE, 1997:4). Kamuoyu, kuruluşun çevre yönetim sistemini çevre politikası aracılığıyla tanıyacaktır (Tüzün ve Bektaş, 1996:28). Bu nedenle çevre politikasının açıkça tanımlanmış ve uygulanabilir nitelikte olması gereklidir.

Çevre politikası, bir kuruluşun hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmakta ve kuruluşun amaçlarını ortaya koymaktadır. Çevre politikasının oluşturulması, ÇYS oluşturmada belki de en önemli adımdır. Çevre politikası, kuruluşun ÇYS'yi uygulaması ve geliştirmesi için yönlendiricidir. Bunun neticesinde, kuruluş çevre performansını sürdürebilir ve imkân dahilinde geliştirebilir (Babacan, 2010:23).

Oluşturulan politika, kuruluşun, tüm faaliyetlerine, ürün ve hizmetlerine uygun olmalıdır. Ayrıca politikanın uyumlu olması gereken diğer faktörler; çevre mevzuatı ve kuruluşun misyonu, büyüklüğü, yönetim anlayışı, çevreye yönelik duruşudur. Bu politika dökümanite edilmeli ve tüm çalışanlara öğretilmelidir. Çevre politikasının belirlenmesi üst yönetimin sorumluluğundadır.

Politikanın geliştirilmesi için yararlanılan kaynaklar; başlangıç mahiyetindeki gözden geçirmenin sonuçları, kuruluşun değerleri, kuruluşun iş stratejisi ve strateji planı, çevresel konularla ilgili mevcut tüm beyanlar, diğer politikalar, pay sahiplerinin görüşleri, yasama ve yönetmelikler, yazılı standartlar ve kuruluş dışı gruplarca yapılan çevre ilkeleri beyanlarıdır (Vur, 2006:24).

Uygulanabilir bir çevre politikasının özellikleri şunlardan oluşur
(<http://www.kalitekontrol.net>, 17.09.2014):

- Faaliyet, ürün ve hizmetlerin, mahiyet, ölçek ve çevre etkilerine uygunluğu belirlenmelidir,
- Kirlenmenin önlenmesi ve sürekli gelişmeye ilişkin taahhütleri içermelidir,
- Kuruluşun, yürürlükte olan çevre ile ilgili mevzuat ve idari düzenlemelere ve tabi olduğu diğer şartlara uyacağına dair taahhütleri içermelidir,
- Çevre amaç ve hedeflerinin tespiti ve gözden geçirilmesi için bir çerçeve görevi görebilmelidir,
- Belgeye bağlanması, uygulanması, devamlılığının sağlanması ve bütün çalışanlara duyurulması eksiksiz gerçekleştirilmelidir,
- Kamuoyunun incelemesine açık olmalıdır.

2.6.2.1.3. Planlama

Çevre yönetim sisteminin oluşturulmasında, çevre politikası belirlendikten sonra planlama aşamasına geçilmektedir. TS ISO 14001’de “planlama” başlığı altında;

- Çevre boyutları,
- Kanuni ve diğer şartlar,
- Amaçlar ve hedefler,

- Çevre yönetim program veya programlarına yer verilmektedir (TSE, 1997:4,5).

2.6.2.1.3.1. Çevre Boyutları

Çevre boyutlarının belirlenmesi kuruluşun çevre ile ilişkisinin anlaşılmasını sağlayan ve çevre yönetim sisteminin güçlendirilmesi yoluyla çevre performansının sürekli iyileştirilmesine katkıda bulunan kesintisiz bir süreçtir. Planlama aşamasında çevre boyutlarının belirlenmesinin amacı, bir kuruluş için, çevre boyutlarını tespit etmek ve bunlardan hangilerinin önemli olduğunu ve kuruluşun çevre yönetim sisteminde öncelikli olarak ele alınacağını belirlemek için bir süreç oluşturmaktır (Taç, 2006:30).

Bir kuruluş, kendi çevre yönetim sistemi kapsamında çevre boyutlarının ne olduğunu, halen ve geçmişte yürüttüğü faaliyetleri, planlanmış veya yeni gelişmeleri, ürünler ve hizmetlerle ilgili girdi ve çıktıları (istenen veya istenmeyen) dikkate alarak belirlemelidir. Bu işlem mantıklı olarak öngörülebilir acil durumlar da dahil normal ve normal olmayan işletme şartlarını, devreden çıkarma veya devreye alma şartlarını göz önünde bulundurmalıdır (Taç, 2006:30).

Çevre boyutlarının saptanmasında tek bir yaklaşım olmamasına karşın, tercih edilen yaklaşımda aşağıdaki hususlar değerlendirmeye dahil edilebilir (Taç, 2006:31; Gücek ve Ardıç, 2003:526):

- Havaya bırakılan emisyonlar,
- Su ortamına yapılan deşarjlar,
- Toprak kirliliği (toprağa yapılan boşaltma),

- Ham madde ve doğal kaynak kullanımı (su kullanımı gibi),
- Enerji kullanımı,
- Atık yönetimi (atık ve yan ürünler),
- Yayılan enerji (örneğin sıcaklık, ışımaya, titreşim),
- Fiziksel özellikler.

2.6.2.1.3.2. Kanuni ve Diğer Şartlar

Yasal şartlar geniş anlamda bir kuruluşun çevre boyutları ile ilgili olan, devlet otoritesince çıkarılan (uluslararası, ulusal ve yerel otoriteler) ve yasal yaptırım gücü olan herhangi bir şart/istek veya yetkiyi ifade eder. Yasal şartlar aşağıda belirtilenler gibi pek çok şekilde olabilir (Taç, 2006:31,32):

- Anayasa ve yasalar dahil mevzuat,
- Tüzükler ve yönetmelikler,
- Ruhsatlar, lisanslar veya diğer yetki belgeleri,
- Düzenleyici kuruluşların yayımladığı tebliğler,
- Mahkeme ve idari yargı kararları,
- Gelenekler ve yerel yasalar,
- Anlaşmalar, konvansiyonlar ve protokoller.

Kuruluş mevcut yasal şartlardan daha ileri faaliyetlerde de bulunabilir. Piyasadaki itibarının artması, rekabet üstünlükleri, yeni yasal şartların önceden tahmin edilmesi, iyileştirilmiş çevre performansın sağlanması, yetkili kurumlar ve halk ile daha iyi ilişkiler kurulması kuruluşa ilave bir katma değer kazandırabilir (Taç, 2006:32).

Kuruluş, durumuna ve ihtiyaçlarına bağlı olarak, yasal şartlardan başka kendi faaliyetleri, ürünleri ve hizmetlerinin, çevre boyutlarına uygulanan başka şartlara gönüllü olarak uymayı kabul edebilir. İşletmelerin uygun olduğu durumda, kabul edebileceği diğer şartlar aşağıdakileri ihtiva edebilir (Taç, 2006:32):

- Kamu otoriteleri ile yapılan anlaşmalar,
- Müşterilerle yapılan anlaşmalar,
- Ticari birliklerin şartları,
- Toplum grupları ve sivil toplum kuruluşları ile yapılan anlaşmalar,
- Ortaklık/şirket şartları.

Kuruluş aşağıdaki hususlar için prosedür veya prosedürleri oluşturmalı, uygulamalı ve devamlılığını sağlamalıdır (Turhan, 2010:25,26):

- Kuruluşun kendi çevre boyutları açısından yürürlükteki yasal şartları ve kuruluşun uymayı kabul ettiği diğer şartları belirlemesi ve bunlara erişebilir olması,
- Bu şartların kendi çevre boyutlarına nasıl entegre edileceğini belirlemesi.

Kuruluş kendi çevre boyutlarına uygulanabilen yasal şartları belirlemek zorundadır. Kanuni değişiklikler takip edilmeli ve gerekli durumlarda sistemle ilgili güncellemeler yapılmalıdır.

2.6.2.1.3.3. Amaç ve Hedefler

Kuruluşun çevre politikası ile tutarlı olarak ÇYS'yi içeren ve bu sisteme dolaylı etkisi olan tüm konularda her yıl artan bir taahhüdü içermelidir. Geniş anlamıyla sistem amaçlarından başlayarak kuruluşun özel amaçlarına kadar her konuda amaçlar bulunabilir. Bu amaçlar mümkün olduğunca ölçülebilir olmalı, gelişmeye en fazla ihtiyaç duyulan alanlara öncelik verilerek sıralama yapılmalıdır (Babacan, 2010:26,27).

Amaç ve hedefler belirlenirken, yasal zorunluluklar, önemli çevre boyutları, mali durumu, teknoloji altyapısı ve ilgili tarafların görüşleri dikkate alınmalıdır. Kuruluş, bünyesindeki uygun fonksiyonlarda ve seviyelerde, dökümante edilmiş çevre amaçlarını ve hedeflerini oluşturmalı, uygulamalı ve sürekliliğini sağlamalıdır (Taç, 2006:33).

Çevre amaç ve hedefleri belirlenirken şu sorulara cevap aranmalıdır (Gücek ve Ardıç, 2003:528);

- Çevre amaç ve hedefleri, kuruluşun çevre politikasını, faaliyet, ürün ve hizmetlerine ilişkin çevre etkilerini yansıtmakta mıdır?
- İlgili tarafların görüşleri ne şekilde değerlendirilmelidir?
- Amaç ve hedefler için hangi ölçülebilir göstergeler belirlenmiştir?
- Çevre ile ilgili gelişmeleri yansıtmak için amaç ve hedefler periyodik olarak nasıl gözden geçirilmelidir?

2.6.2.1.3.4. Çevre Yönetim Programı

Çevre yönetim programı, çevre amaç ve hedeflerine ulaşmak için uygulanacak yöntemleri içerir. Çevre ile ilgili hedeflere ulaşmak için atılacak adımları, çizelgeleri, kaynakları ve sorumlulukları belirleyen kısa vadeli bir plandır. Bu plan her yıl düzenlenmeli, gerçekleşenler ve gerçekleşmeyenler sebep ve sonuçları ile beraber değerlendirilmelidir (Babacan, 2010:28).

Çevre yönetim programında hedef detayları verilmeli, ölçüm parametreleri belirtilmeli, başlangıç ve bitiş tarihleri belli olmalıdır. Açıklama bölümünde ise hedef detayları bölümünde belirtilen konuya ulaşabilmek için yapılması gereken işlemler göz önüne alınarak, hareket planı belirlenmelidir. Ürünler, hizmetler ve üretim sırasındaki işlemlerde yapılan değişikliklerin, çevre üzerinde oluşturacağı etkiler göz önüne alınarak, hedef ve projenin ayrı ayrı programları hazırlanmalıdır (Babacan, 2010:28).

Çevre yönetim programında hedeflere ulaşmak için kuruluşun tüm kademelerindeki çalışanlarına sorumluluk verilmelidir. Ayrıca çevre programı hazırlanırken (Babacan, 2010:28):

- Çevre sorunları ile ilgili öncelikler belirlenmeli,
- Öncelikli işlerle ilgili kararlarla ilgili seçenekler geliştirilmeli,
- Bu seçenek ve seçimlerin, tercih edilen yaklaşımların maliyet-fayda analizleri yapılmalı,
- Uygulama için sorumluluklara uygun kişiler belirlenmeli,
- Uygulamalardan sonraki durum gözden geçirilmeli ve değerlendirilmelidir.

Çevre yönetim programı; tutarlı ve güvenilir, iyi planlanmış, eksiksiz, verimlilik ve maliyet açısından optimize edilmiş, mevcut teknolojiyi uygulayan, yayınlanmış nitelikte olmalıdır (Babacan, 2010:28).

2.6.2.1.4. Uygulama ve Faaliyetler

Bir kuruluş etkili bir uygulama için; politikalarını gerçekleştirmek, amaç ve hedeflerine ulaşmak maksadıyla, yetenek ve kapasitelerini geliştirmeli, gerekli destekleri sağlayacak bir mekanizmaya sahip olmalıdır. Bir kuruluş, çevreyle ilgili amaçlara ulaşabilmek adına; personel, sistem stratejisi ve yapısını belirli bir yönde düzenlemelidir (Taç, 2006:34).

Çevre politika, amaç ve hedeflerine başarıyla ulaşılabilmesi için bir kuruluşun uygulamaya geçirmesi gereken faaliyetler aşağıda açıklanacak yedi başlık altında toplanmıştır.

2.6.2.1.4.1. Kaynaklar, Görevler, Sorumluluk ve Yetki

Kuruluşun yönetimi, çevre yönetim sisteminin oluşturulması, uygulanması, sürekliliğin sağlanması ve geliştirilmesi için gerekli kaynakların bulunduğunu garanti etmelidir. Bu kaynaklar, insan kaynaklarını, uzmanlık becerileri, kurumsal alt yapıyı, teknolojik ve mali kaynakları içermelidir (Vur, 2006:26). Çevre yönetiminin etkinliğini sağlamak için, görevler, sorumluluklar ve yetkiler tarif edilmeli ve duyurulmalıdır (Turhan, 2010:26).

Bir çevre yönetim sisteminin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi, kuruluş için ve onun adına çalışan bütün personelinin bu konuda bir taahhütte bulunmasını gerektirir. Dolayısıyla, çevreyle alakalı görevlerin ve sorumlulukların, yalnızca çevre yönetim

fonksiyonuyla sınırlı olduğu düşünülmemeli, aynı zamanda, kuruluşun çevre dışındaki işletme yönetimi veya personel görevleri gibi diğer alanlarını da kapsayabildiği bilinmelidir (Taç, 2006:35).

Bu taahhüt, yönetimin en üst kademesinden başlamalıdır. Bu durumda, üst yönetim, kuruluşun çevre politikasını oluşturmalı ve çevre yönetim sisteminin uygulanmasını sağlamalıdır. Bu taahhüdün bir parçası olarak üst yönetim ayrıca, çevre yönetim sisteminin uygulanmasını sağlamak için, tanımlanmış sorumluluk ve yetkilere sahip olan bir yönetim temsilcisi veya temsilcileri atamalıdır. Büyük ve karmaşık yapıya sahip kuruluşlarda, birden fazla yönetim temsilcisi belirlenebilir. Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde, bu sorumluluklar bir kişi tarafından yerine getirilebilir. Bu temsilciler (Taç, 2006:35):

- Bu standardın şartlarıyla uyumlu çevre yönetim sisteminin kurulmasını, uygulanmasını ve devamlılığını sağlamalı,
- Gözden geçirme faaliyeti sonunda iyileştirme için tavsiyeler de dahil olmak üzere, çevre yönetim sisteminin performansı ile ilgili üst yönetime rapor sunmaktan sorumlu olmalıdır.

2.6.2.1.4.2. Uzmanlık, Eğitim ve Farkında Olma

Kuruluş, eğitim ihtiyacını belirlemeli ve çevre sorumlulukları olan yönetici ve çalışanlar uygun bir eğitime tabi tutulmalıdır. Bu eğitimler çevre bilinci, kuruluşun çevre politikası ve aksiyon planı, çevresel becerilerin geliştirilmesi, yönetmeliklere ve standartlara uygunluk ve çevre yönetimi konularında olmalıdır (Babacan, 2010:29).

Çevre eğitimi, üst yöneticiler için, ÇYS'yi anlamaları, kendilerine ihtiyaç duyulduğu anda yapmaları gereken faaliyetleri bilmeleri, ÇYS'nin etkinliği ve kendi kişisel performanslarını yargılayabilecek kriterleri kavramaları bakımından önemlidir (Babacan, 2010:29).

Bu eğitimlerde (Babacan, 2010:29);

- Çevre politikası ve prosedürler ve çevre yönetim sisteminin şartlarıyla uygunluğunun önemi,
- Onların çalışmalarına ilişkin önemli çevre boyutları ve ilgili gerçek veya potansiyel etkiler ile iyileştirilmiş kişisel başarılarının çevresel yararları,
- Çevre yönetim sisteminin şartlarına uyumun temininde, onların görevleri ve sorumlulukları,
- Belirlenmiş işletme prosedürlerinden sapmanın potansiyel sonuçları,
- ÇYS'nin uygulanmasına, çevre hedeflerinin gerçekleştirilmesine ve kuruluşun çevresel performansının iyileştirilmesine çalışanların nasıl katılabilecekleri anlatılmalıdır.

2.6.2.1.4.3. İletişim

Kuruluş, çevre boyutları ve ÇYS yönünden farklı kademeler ve farklı görevleri yapan birimler arasında iletişim sağlamalı, ayrıca kuruluş dışındaki ilgili taraflardan gelen uygun belgelerin kabulü, kaydı, cevaplandırılması için usuller belirlemeli ve bunların devamlılığını sağlamalıdır (Babacan, 2010:30).

İletişim konusundaki genel prensipler (Babacan, 2010:30):

- Çevresel riskler konusunda açıklığın, kuruluş içinde ve dışında iletişimin sağlanması,
- Kuruluşun komşularının üretimin çevresel riskleri hakkında bilgilendirilmesi,
- Olağanüstü halleri ve bu hallerde yapılması gerekenleri izah eden bilgilere ait materyalin ve iletişimin sağlanması,
- Herhangi bir olağanüstü durum karşısında, çalışanların, yöneticilerin, komşuların ve harici servislerin ivedilikle bilgilendirilmesi,
- Olağanüstü olaylarla ilgili testlerin ve eğitimlerin yapılması şeklindedir.

2.6.2.1.4.4. Dokümantasyon

Çevre yönetim sisteminin dokümantasyonu, aşağıdaki hususları içermelidir

(Vur, 2006:28):

- Çevre politikası, amaçları ve hedefleri,
- Çevre yönetim sisteminin kapsamının tarifi,
- Çevre yönetim sisteminin ana unsurlarının ve bunlar arasındaki ilişkilerin tarifi ve ilgili dokümanlara yapılan atıf,
- Kayıtlar da dahil, bu standartta istenen dokümanlar,

- Kuruluşça belirlenen, kayıtlar da dahil, kuruluşun önemli çevre boyutlarıyla alakalı süreçlerin etkin planlanmasını, işletilmesini ve kontrolünü sağlamak için dokümanlar.

Dokümantasyon ayrıntısının seviyesi, çevre yönetim sistemi ve bölümlerinin birlikte nasıl kullanılacağına tarif ve çevre yönetim sisteminin özel bölümlerinin kullanılmasına ilişkin daha ayrıntılı bilgilerin nereden elde edilebileceği hususunda yönlendirmenin sağlanması için yeterli olmalıdır (Taç, 2006:38).

Çevre yönetim sistemi dokümantasyon hacmi; kuruluşun büyüklüğü, tipi, faaliyetleri, ürünleri veya hizmetleri, işlemlerin karmaşıklığı ve bunların aralarındaki etkileşimi ve personelin uzmanlığına bağlı olarak kuruluştan kuruluşa farklılık gösterebilir. Dokümanlara örnek olarak aşağıdakiler verilebilir (Taç, 2006:38):

- Politikalara, amaçlara ve hedeflere ilişkin beyanlar,
- Önemli çevre boyutlarına dair belgeler,
- Prosedürler,
- İşlemlere dair bilgi,
- Teşkilat şemaları,
- Kuruluş içi ve kuruluş dışı standartlar,
- Kuruluş sahasına ait acil durum planları,
- Kayıtlar.

Prosedür veya prosedürlerin dokümante edilmesiyle ilgili herhangi bir karar aşağıdaki hususlara dayandırılmalıdır (Taç, 2006:38,39):

- Uygulamanın gerektiği şekilde yapılmadığı durumda, çevreye olanlar da dahil bütün sonuçlar,
- Kuruluşun uymak zorunda olduğu yasal ve diğer şartlara olan uygunluğun gösterilmesi ihtiyacı,
- Faaliyetin uygun bir şekilde yapıldığının gösterilmesi gerekliliği,
- İletişim ve eğitim yoluyla daha kolay uygulamayı ve daha kolay bakım ve revizyonu, daha az belirsizlik ve sapma riskini ve örnek olabilirlik ve görünürlüğü içerebilen, uygulamanın gerektiği şekilde yapılmasının avantajları,
- Bu standardın şartları.

2.6.2.1.4.5. Dokümanların Kontrolü

Çevre yönetim sistemi ve bu standarda dair dokümanlar kontrol edilmelidir. Kayıtlar, özel bir doküman tipidir ve standartta belirtilen şartlara uygun bir şekilde kontrol edilmelidir. Kuruluş, aşağıdaki hususlar için prosedür veya prosedürler belirlemeli, uygulamalı ve sürekliliğini sağlamalıdır (Turhan, 2010:28,29):

- Yayınlanmadan önce dokümanların yeterliliğinin onaylanması,
- Gerektiğinde dokümanların gözden geçirilmesi, revize edilmesi ve yeniden onaylanması,
- Dokümanlardaki değişikliklerin ve güncellemelerin anlaşılır kılınması,

- Kullanım noktalarında geçerli dokümanların ilgili sürümlerinin temin edilmesi,
- Dokümanların okunaklı ve kolayca tanınabilir olmasının sağlanması,
- Çevre yönetim sisteminin planlanması, uygulanması için gerekli olacak ve kuruluş tarafından belirlenen dış kaynaklı dokümanların tanımlanmasının ve dağıtımının kontrollü yapılmasının sağlanması,
- Güncelliğini kaybetmiş dokümanların istenmeyen kullanımının önlenmesi ve herhangi bir amaç için muhafaza edildiklerinde ilgili işaretlemenin yapılması.

2.6.2.1.4.6. Faaliyetlerin Kontrolü

Kuruluş, önemli çevresel yönlerle alakalı her bir aktivite ve faaliyet için belgelenmiş faaliyet kontrolleri ve prosedürleri hazırlamalıdır. Kuruluşun çevresel politikaları, amaçları ve hedeflerinden sapmayı en aza indirgeyecek faaliyet kontrolleri planlanmalıdır. Faaliyet kontrolleri için işleyen ölçütler belirlenmelidir (Erdem, 2006:30).

Çevre yönetim sistemi standardının işlemsel kontrolü iki alana ayrılır: Teknik faaliyetlerin kontrolleri ve yönetim faaliyetlerinin kontrolü (Erdem, 2006:31). Kuruluş, bakım ve devamını sağlama işlemleri de içine alacak şekilde, belirli şartlar altında yürütülmesini sağlamak için, faaliyetleri (Kanalın, 2006:38);

- Yoklukları çevre politika ve amaçlarından sapmalara neden olabilecek, belgeye bağlanmış usullerin geliştirme ve devamı,
- İşlem kontrol kriterlerine uyulmasının sağlanması,

- Kuruluş tarafından kullanılan mal ve hizmetlerin önemli çevre boyutları ile bağlantılı usullerin tedarikçilere ve müteahhitlere bildirilmesi yoluyla planlamalıdır.

2.6.2.1.4.7. Acil Duruma Hazır Olma ve Müdahale

Kuruluş, kaza ve acil halleri ve bunların neden olduğu çevresel etkiyi azaltmak ve önlemek için müdahale prosedürlerini belirlemeli ve bunları uygulamalıdır. Kuruluş, özellikle kazaların ve acil durumların meydana gelmesinden sonra, acil durum hazırlıklarını ve müdahale prosedürlerini gerekli gördüğü hallerde, yeniden gözden geçirmeli ve düzenlemelidir. Kuruluş aynı zamanda uygulanabilir yerlerde prosedürleri periyodik olarak test etmelidir (Öztürk, 2006:31).

Acil durum planları şunları içermelidir (Öztürk, 2006:31):

- Acil durum organizasyonu ve sorumlulukları
- Kilit personelin listesi
- Acil durum servislerinin ayrıntıları (itfaiye departmanı, denize dökülen petrolü temizleme servisleri gibi)
- Dahili (kuruluş içi) ve harici (kuruluş dışı) iletişim planı
- Farklı türlerdeki acil durumlar için eylem planları
- Her bir materyalin çevreye potansiyel etkisini ve kazara yayılması durumunda alınması gereken tedbirleri içeren, tehlikeli materyallere ilişkin bilgilerin yer aldığı kayıtlar

- Eğitim planları ve etkinliğini test etme

Bu aşama, geleneksel acil durum müdahale planlaması olsa da, potansiyel acil durum tanımlamalarının yanı sıra bunları planlayan ve azaltan bir sürecin varlığına ihtiyaç duyar (Öztürk, 2006:31,32).

2.6.2.1.5. Kontrol ve Düzeltici Faaliyetler

Bu aşamada amaçlar, hedefler, çevre performansı gözden geçirilir, çevresel yönetim sisteminin sürekliliği sağlanır, çevre politikasının değişikliğe ihtiyacı olup olmadığı kontrol edilir. Kontrol ve düzeltici faaliyetler aşağıdaki aşamalardan oluşur:

2.6.2.1.5.1. İzleme ve Ölçme

Kuruluş, çevre üzerinde önemli etkileri olabilen işlem ve faaliyetlerin başlıca karakteristiklerini düzgün bir şekilde izlemek ve doğru olarak ölçmek için, belgeye bağlı bir usul geliştirmeli ve bunun devamlılığını sağlamalıdır. Bu usul, icraat ve başarı derecelerini takip etmek için bilgilerin kaydedilmesini, ilgili işlem kontrollerini ve bunların kuruluşun amaç ve hedeflerine uygunluğunu barındırmalıdır (Kanalın, 2006:39).

İzleme ekipmanı, kuruluşun usullerine göre kalibre² edilmeli ve işlemlerin kayıtları tutulup saklanmalıdır. Kuruluş, faaliyetlerinin yürürlükteki çevre mevzuatına uygunluğunu periyodik olarak gözden geçirmek için belgeye bağlı usuller belirlemeli ve bunların devamlılığını sağlamalıdır (Kanalın, 2006:39,40).

² Kalibrasyon: Belirlenmiş koşullar altında doğruluğu bilinen bir ölçüm standardını veya sistemini kullanarak diğer test ve ölçüm aletinin doğruluğunun ölçülmesi, sapmalarının tespit edilmesi ve bu tespitlerin dokümanite edilmesi için kullanılan ölçümlerdir (biyokam.gazi.edu.tr. 24.05.2015).

2.6.2.1.5.2. Uygunluğun Değerlendirilmesi

Kuruluş, uygunlukla ilgili taahhüdüyle tutarlı bir şekilde, yürürlükte yasal şartlara olan uygunluğunu periyodik olarak değerlendirmek amacıyla, prosedür veya prosedürleri oluşturmalı, uygulamalı ve sürekliliğini sağlamalıdır. Kuruluş, periyodik değerlendirmelerden elde edilen sonuçların kayıtlarını muhafaza etmelidir (Turhan, 2010:30).

Kuruluş, uymayı taahhüt ettiği diğer şartlara olan uygunluğunu da değerlendirmeli ve bu değerlendirmelerin sonuçlarının kayıtlarını da muhafaza etmelidir.

2.6.2.1.5.3. Uygunsuzluk, Düzeltici-Önleyici Faaliyetler

ISO 14000'e göre kuruluş, ÇYS'de düzeltici ve önleyici faaliyetlerde bulunmalıdır. İşletme performansı sürekli geliştirilmeli ve yönetimce belirlenmiş olan hedeflere ulaşılmalıdır. ÇYS, devamlı kontrol altında tutulmalı, muhtemel aksaklıklar için düzeltici ve önleyici faaliyetler başlatılmalı, sorumluluk ve yetkiler tanımlanmalıdır. Bunun için prosedürler belirlenmeli ve sürekliliği sağlanmalıdır. Bu prosedürler aşağıda belirtilen adımları kapsamalıdır (Babacan, 2010:34):

- Uygunsuzlukların nedenlerinin tespiti,
- İhtiyaç duyulan düzeltici faaliyetlerin tespiti ve uygulanması,
- Uyumsuzlukların tekrarını belirlemek amacıyla gerekli kontrollerin veya kontrol mekanizmasında ihtiyaç duyulan değişikliklerin yapılması,
- Düzeltici faaliyetler sonucu yazılı usullerde yapılan değişikliklerin kayıt altına alınması.

Mevcut ve potansiyel uygunsuzlukların nedenlerini ortadan kaldırmak için uygulanan herhangi bir düzeltici ve önleyici faaliyet, problemin büyüklüğüne ve karşılaşılan çevresel etkinin boyutuna uygun olmalıdır (Babacan, 2010:34).

2.6.2.1.5.4. Kayıtların Kontrolü

Kuruluş kendi çevre yönetim sistemi ile ilgili kayıtları tutmalı ve söz konusu faaliyetlerinin kayıtlarla takip edilebilirliğini sağlamalıdır. Bu kayıtlar, kolayca ulaşılabilecek, tahribata ve bozulmaya karşı korunacak ve kaybolmaları engellenecek biçimde depolanmalıdır (Kanalın, 2006:40). Kayıtları içeren hususlar (Vur, 2006:31);

- Süreç izleme kayıtları
- Muayene, bakım, kalibrasyon kayıtları
- İlgili müteahhit ve tedarikçi kayıtları
- Olay raporları
- Eğitim kayıtları
- Şikayet kayıtları
- Tetkik sonuçları
- Acil duruma hazırlıkla ilgili gerçekleştirilen tatbikat kayıtları
- Yönetimin gözden geçirme sonuçlarına ilişkin kayıtlar

2.6.2.1.5.5. İç Tetkik

Kuruluş, aşağıda belirtilen amaçları için çevre yönetim sisteminin iç tetkiklerinin planlanan aralıklarda gerçekleştirilmesini sağlamalıdır (Turhan, 2010:31,32):

- Çevre yönetim sisteminin, ISO 14001 Standardının şartları dahil olmak üzere, çevre yönetim sistemi için planlanan düzenlemelere uyup uymadığını ve uygun bir şekilde uygulanıp devamlılığının sağlanıp sağlanmadığını belirlemek.
- Yönetime, tetkiklerin sonuçlarına ilişkin bilgiyi sağlamak.

Kuruluş her türlü zaman ve görev çizelgesini de içine alacak şekilde, söz konusu faaliyetin çevre yönünden arz ettiği öneme ve bir önceki denetim sonuçlarına dayanan (Kalan, 2006:41), tetkik programı veya programları planlanmalı, uygulanmalı ve sürekliliği sağlanmalıdır.

İç tetkiklerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için, tetkikçilerin seçimi, tetkiklerin yürütülmesi ve tetkik işleminin tarafsızlığı temin edilmelidir (Turhan, 2010:32).

2.6.2.1.6. Yönetimin Gözden Geçirmesi

Firma, ÇYS'nin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesini teminen, belirli aralıklarla yönetimin ÇYS'ni gözden geçirmesini sağlamalıdır. Yönetimin gözden geçirmesi, firmanın sürekli gelişme taahhüdünü yerine getirmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Yönetimin gözden geçirmesi, ÇYS denetim sonuçlarının, değişen şartların ve sürekli gelişim taahhüdünün ışığı altında, politikada, amaçlarda ve sistemin diğer unsurlarında yapılması muhtemel değişiklikleri de içermelidir. (İstanbul Sanayi Odası [İSO], 2002:37)

Yönetimin gözden geçirme sürecine; ÇYS ile ilgili tüm bilgilere vakıf kişiler ve karar mekanizmasındaki yetkin kişiler de dahil olmalıdır (İSO, 2002:37).

Gözden geçirmeler, ÇYS'ye ilişkin değişiklik ihtiyacını ve iyileştirme için fırsatların değerlendirilmesini içermelidir. Yönetimin gözden geçirme kayıtları muhafaza edilmelidir. Gözden geçirme aşamasında aşağıdaki hususlar değerlendirilmelidir (Gül, 2007:65):

- İç tetkiklerin sonuçları ve kuruluşun uymakla mükellef olduğu yasal ve diğer şartlara olan uygunluğun değerlendirilmesi,
- Şikayetler de dahil olmak üzere, kuruluş dışı ilgili taraflardan gelen bildirim/bildirimler,
- Kuruluşun çevre uygulamalarındaki başarı düzeyi,
- Amaçlara ve hedeflere ne oranda ulaşıldığı,
- Düzeltici ve önleyici faaliyetlerin durumu,
- Önceki yönetim gözden geçirmelerine ait faaliyetlerinin tetkik edilmesi,
- Kuruluşun çevre boyutlarına dair yasal ve diğer şartlardaki gelişmeler de dahil değişen durumlar,
- İyileştirmeye alakalı tavsiyeler.

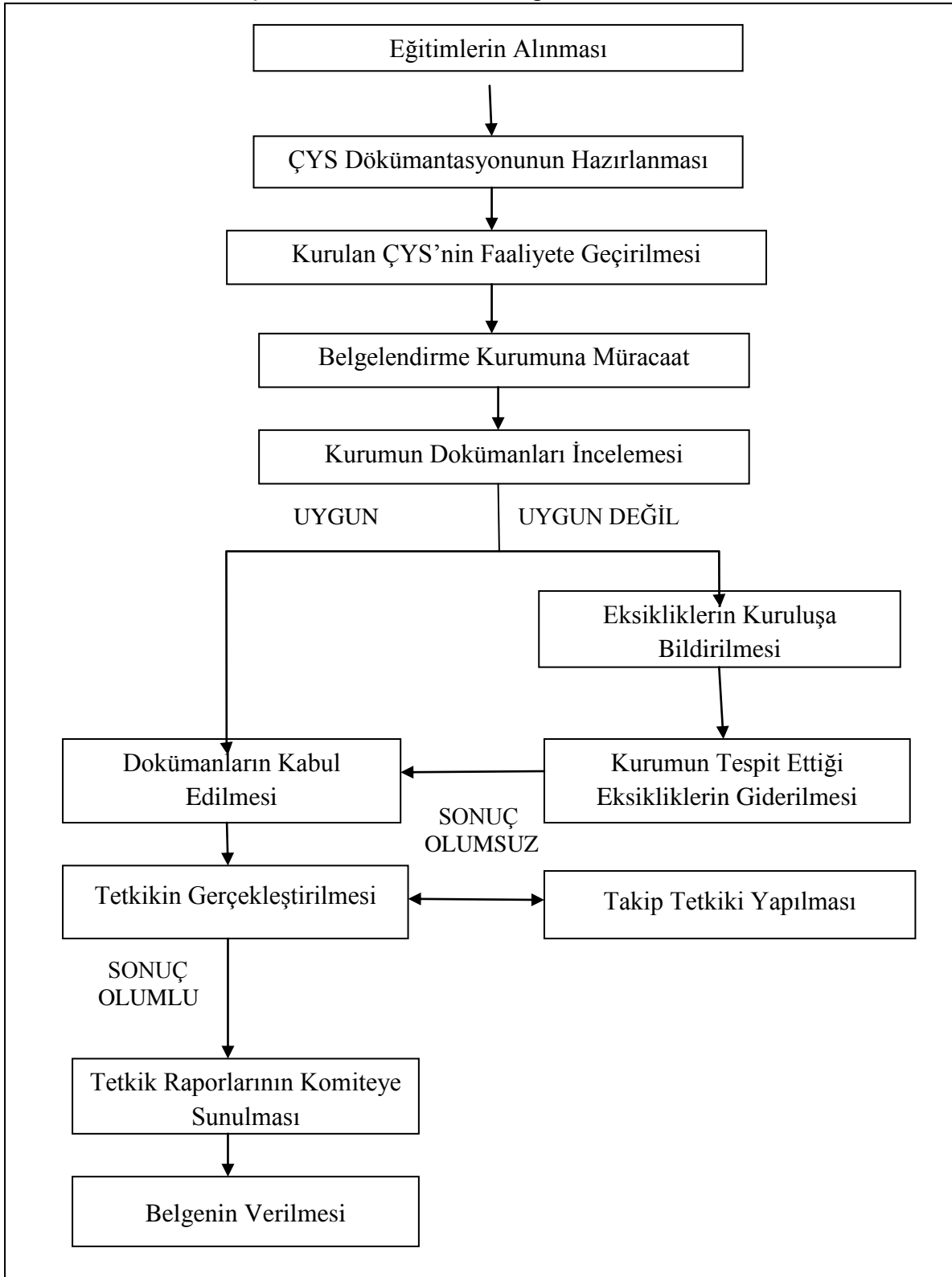
Çevre yönetim sisteminin en önemli özelliği, kuruluşun sürekli gelişmeyi sağlamasına destek olmasıdır. Hedeflerin belirlenmesi, planların yapılması, sistemin denetlenmesi, yönetimin sonuçları gözden geçirmesi ve gereken düzeltici ve önleyici

faaliyetleri gerçekleştirmesi gibi unsurların tamamı, sürekli gelişmeyi sağlamak içindir (Tüzün ve Bektaş, 1996:28).

2.6.2.1.7. Sistemin Belgelendirilmesi

ISO 14001 belgelendirme süreci 8 ile 18 ay arasında değişmektedir. ÇYS'yi kurmak için bir danışman kuruluşa başvurulmalıdır. Danışman kuruluşlar, ISO 14001 belgesi almak isteyen kuruluşlara hem iç denetim hakkında eğitim vermektedirler hem de dış denetimi yaparak ISO 14001 sertifikası verme yetkisi olan kuruluşlardır. Ayrıca üniversitelerin ilgili bölümlerinden de yardım alınabilmektedir (Ertuğrul ve Şavlı, 2013:229). ISO 14001 belgesi 3 yıllığına verilmektedir. İlk yıl belgelendirme denetimi yapılır ve belge verilir, sonraki iki yıl gözetim denetimi yapılır; sistemin uygulanıp uygulanmadığı, ISO 14001 standardının şartlarının yerine getirilip getirilmediği, sürekli iyileşmenin gerçekleştirilip gerçekleştirilemediği kontrol edilir. Bu kontrollerden sonra, herhangi bir sorun tespit edilmezse belgenin kullanımı devam eder (<http://www.isokalitebelgesi.com>, 07.11.2014).

Şekil 2.4. ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Belgelendirmesi

Kaynak: Yılmaz, 2003:50

2.7. Çevre Yönetim Sistemlerinin Yararları

ISO 14000 standartlar serisi çevre yönetimi ve sürdürülebilir kalkınmayla ilgili dünya çapında bir uygulama getirmektedir (Korul, 2003:107). Çevre yönetim sistemlerinin ülke bazında uygulamaya geçirilmesi çevre adına denetlenebilirliği sağlamaktadır (Karaca, 2008). ISO 14000 serisi çevreye olan etkilerin değerlendirilmesindeki uluslararası kuralları ve yöntemleri uyumlu hale getirerek küresel ticaretteki engelleri minimize etmektedir (Korul, 2003:107). Belgenin sağladığı faydalar (Gül, 2007:60,61):

- Bu yeni belgelendirme standartlarını uygulayan kuruluşlar, kendi faaliyet alanında öncü konumda olduklarından prestijleri artar.
- Çevreye duyarlı, çevre koruma bilinci yerleşmiş tüketicilerin beklentilerine cevap teşkil ettiklerinden tercih sebebi olurlar. Ayrıca çevreye duyarlı sivil toplum örgütlerinin sempatisini kazanırlar ve rahat iletişim kurarlar.
- Uluslararası piyasalarda pazar paylarını koruyup çevre dostu olduklarını kanıtlayarak yerlerini sağlamlaştırırlar.
- Yatırımcı, müteahhit, işverenin belgelendirme kriterlerine cevap vererek, ihalelere katılabilme şartlarında avantaj sağlarlar.
- Firmalar, acil durumlar için hazırlıklı olurlar, çalışanların korunması daha etkili biçimde sağladığından iş kazaları azalır.
- Bu firmalar çevreyi daha etkin olarak korurlar:
 - Atık yönetimi ve çevre kirliliğini önleme kabiliyetini kazanırlar. Geri kazanım, yeniden kullanım konularında söz sahibi olurlar.
 - Üretimin her safhasında doğal kaynakların daha optimal kullanılması konusunda bilgi ve becerileri gelişir.

- Yeni yatırımlarda yer seçimi konusunda çevreye karşı daha hassas olurlar.
- Çevreye duyarlı, çevre dostu teknolojilerin kullanılmasını tercih ederek, bu teknolojilerin yaygınlaşmasına katkıda bulunurlar.
- Çevreyle ilgili yasa ve mevzuata göre çevreyi korurken verimliliğin de sağlanabileceğini ispatlamış olurlar.
- Sürdürülebilir kalkınma ilkesinin hedefine varmasına katkıda bulunur.
- Bu belgeyi alan firmalarda çalışan personel, çevrenin korunmasında daha aktif rol alır.
- Firmalar, yürürlükteki çevre mevzuatına uymakla mükellef olduklarının bilincinde olarak; bu belgeye sahip olmakla kurumlara karşı yasalara uyduklarını, örnek bir firma olduklarını kanıtlamış olurlar.

• Belge alan firmalarda çalışan üst düzey yöneticiler; bilgi birikimi ve tecrübelerinden dolayı kendi sektörlerinde tercih edilen yönetici konumunda olurlar.

ISO 14000 çevre yönetim sisteminin diğer kullanım yararlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Tavmergen, 1998:142):

- Enerji ve diğer kaynakların tüketiminde azalma sağlayacak alanların belirlenmesi, kaynakların etkili kullanımı ile elde edilen ekonomik kazanç,
- Operasyonların verimli kullanılması,
- Maliyetlerin sistematik olarak kontrol edilebilmesi,
- Yükümlülük ve risklerin azalması,
- Çevreye dair yasal ve diğer kurallar ile gerekliliklere kolaylıkla uyum sağlanması,
- Sanayi hükümet ilişkilerinin geliştirilmesi,

- Çevre korumasında çevre yönetimi sistemlerini kullanarak katkı veren lider işletmelere verilen teşvik ve ödüllerden faydalanılması,
- Kirliliğin önlenmesi ve atıkların azaltılması,
- Hisse sahiplerinden gelen çevre korunmasına ilişkin baskılara karşılık verilebilmesi,
- Var olan teknolojinin geliştirilmesi ve yeni teknolojilerin aktarılması imkânlarının kazanılması,
- Tüketicinin çevreye yönelik beklentilerinin karşılanması,
- Firma itibar ve pazar payının artırılması (<http://www.contrastegitim.com>, 12.11.2014),
- ISO 14001 tüm dünyaca bilinen ve kullanılan ortak bir dil olduğundan global pazarda kabul edilebilirliğin sağlanması (<http://www.contrastegitim.com>, 12.11.2014),
- İhalelerde elde edilen rekabet gücü,
- Üstün kaliteli işgücü oluşturma hususunda ilgi sağlanması,
- Çevre sigortası için düşük prim ödenmesi (Özdemir, 1999:10),
- Şirket satış değerinin yükselmesi (Özdemir, 1999:10),
- Çevreye zarar vermeyen bir işletmede çalışıyor olmalarının vermiş olduğu güvenle çalışanların motive olması (<http://www.standartkalite.com>, 08.07.2014),
- Yasal kurumlara karşı, mevzuat ve yönetmeliklere uyulduğunun dokümante edilmiş çevre yönetim sistemi ve ISO 14001 belgesi ile gösterilmesi (<http://www.standartkalite.com>, 08.07.2014),
- Değişen koşullara uyum göstermede elde edilen yetenek artışı.

2.8. Çevre Yönetim Sisteminde Karşılaşılan Sorunlar

ISO 14001 Çevre Yönetim Sisteminin farklı şekillerde algılanmasının temel nedeni, standardın ve amaçlarının tam olarak anlaşılabilmesidir. ISO 14001 çoğu zaman “çevre standardı” olarak yanlış şekilde ifade edilmektedir. ISO 14001 Çevre Yönetim Sisteminin amacı çevresel etkileri ölçmek ve olumsuz etkilerin azaldığından emin olmak değildir. ISO 14001, standartların uygulanması esnasında kuruluşun performans kriterlerini tanımlayan ve ölçen bir sistem olarak görülmelidir. Çevre yönetim sistemi; kuruluşların çevreye etkisi olan faaliyetlerinin yönetilmesi sürecidir. Ancak bir çevre yönetim sistemi de, bir kuruluşun çevresel performansını ölçmeye tek başına yeterli değildir. Sistemin kurulduğu organizasyonun yapısı, bu çalışmaların gerçekleştirilmesiyle sorumlu kişiler ve faaliyetler ile sistem bir bütün olarak kuruluşun çevresel performansında etkili olacaklardır (Karabiber, 2010:38).

Türkiye’deki firmalarda ISO 14001 belgelendirmesi ve belgenin devamının sağlanması süreçlerinde birtakım uygulama güçlükleri ile karşılaşmaktadır. Belgelendirme sürecinde karşılaşılan en büyük sorunun; değişime ve yeniliklere karşı direnç gösterme ve alışkanlıklardan kopmama olduğu görülmüştür. Bu nedenle, endüstrilerde çevre yönetim sistemlerinin tepeden inmece bir yaklaşımdan ziyade katılımcılığın teşvik edildiği bir hareket planıyla hayata geçirilmesi gereklidir (Salihoğlu, Acar ve Salihoğlu, 2003:35). Bu güçlükler ana başlıklar halinde aşağıda sıralanmıştır (Karabiber, 2010:41,42,43):

- Uygun atık bertaraf / depolama / yeniden değerlendirme tesislerinin bulunamaması ve fiyatlandırılmaması,

- Çevresel kanuni düzenlemelere uygun nakliye firmalarının bulunamaması ve fiyatlandırılmaması,
- Finansman sorunu (Alıca, 2008:251),
- Yürürlüğe geçirilen mevzuatların uygulanmasında karşılaşılan teknik ve idari sıkıntılar (Alıca, 2008:251),
- Aşırı dökümantasyon yükü yanında personel eğitimi ve dış kuruluş tarafından yapılacak sertifikasyon denetimini içeren yüksek sertifikasyon maliyeti,
- Atık bertaraf / depolama / yeniden değerlendirme tesislerinin veya nakliye kuruluşlarının denetimlerinin kuruluşlarca bireysel olarak yapılması zorunluluğu,
- Tehlikeli atıkların bertarafı konusunda İzaydaş dışında alternatifin olmaması ve İzaydaş'ın atık alımını durdurması,
- Çalışanların çevreye duyarlılık ve bilincinin oluşturulup artırılmasında eğitimlerinin yetersizliği,
- Çevre Bakanlığının mevzuatta var olan uygulama/kısıtlamalar konusunda yaptırım gücünün düşük olması sebebiyle ÇYS kurmanın özellikle işletmeler için maliyet düşürücü değil, maliyet artırıcı bir unsur olması,
- Atık borsasının etkin çalışmaması sebebiyle atıkların daha etkin değerlendirilememesi,
- Kimyasal malzemelerin çevre ve sağlık üzerine etkilerini bildiren “Material Safety Data Sheet” (Materyal Güvenlik Veri Kaydı) formlarına kolay ulaşılamaması,
- Atıkların geri dönüşüm ile yeniden kullanılmasının bazen maliyetli olması,

- Fayda / maliyet analizlerinin etkin yapılmaması ve kazançların açıkça ortaya konulamaması sebebiyle çalışmalara gerekli desteğin verilmemesi, dolayısıyla bu konuda çalışan kişilerin performanslarının doğru değerlendirilememesi, motivasyon eksikliğinin ortaya çıkması,
- Yasal izinlerdeki gecikmeler,
- Teknolojik gelişmelerin yakından takip edilmemesi,
- Yeni bir kültür oluşturmanın verdiği zorluklar,
- Faaliyetlere odaklanmak yerine denetim için dokümantasyona yönelmek,
- Çevre ile ilgili konularda alt yapı yetersizliği (Mındıkoğlu ve Duygu, 2009:106)
- Devletin ve resmi kurumların teşviklerinin, sübvansiyonlarının yeterli olmaması (Mındıkoğlu ve Duygu, 2009:106-107),
- Çevre yönetim sisteminin kurulumu konusunda danışmanlık hizmeti veren firmaların ücretlerinin yüksek olması (Mındıkoğlu ve Duygu, 2009:105),
- Üst yönetimin aktif katılım eksikliği,
- Çevre performansını iyileştirme noksanlığı,
- Çevre konularına ilgisizlik,
- Türkiye koşullarında ÇYS uygulayan ve uygulamayan firmalar arasında bir ayrıcalık olmaması,
- Uygulanması gereken idari para cezalarının uygulanmaması ya da caydırıcı nitelik taşıması.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EKO ETİKETLER VE AB EKO ETİKETİ

Çevresel ürün veya hizmet etiketleri, yaygın olarak kullanılan adıyla eko etiketler, mal ve hizmetlerin ulusal ve uluslararası çapta baş döndürücü bir hızla sirkülasyonunun başlamasıyla gelişen bir güvenlik ve kontrol ihtiyacıyla birlikte ortaya çıkmıştır (İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği [SKD], 2014:7).

21. Yüzyıl dünyasında üretim, ticaret ve iş yapma şekline yön veren temel eğilimlerden biri de şeffaflık olmaktadır. Hangi ürünün nerede, hangi koşullarda, hangi hammaddelerden üretildiği; ambalajlamasından lojistiğine, kullanım sürecinden bertarafına ya da yeniden kullanım olanaklarına değin uzanan zincirin çevresel ve sosyal etkilerinin takip edilmesi, günümüz iş dünyasının ve tüketici farkındalığının ana ilgi alanlarından biri haline gelmiştir. Değer zincirinin sadece yerel değil, uluslararası ölçekte yayılması yani dünyanın her yerinin üretim, dağıtım ve tüketim özelinde bir ağ oluşturması, ürünlerin tüm yaşam döngüsünün, güvenilir/açık veriler ve standartlarla izlenmesini zorunlu hâle getirmektedir. Bu değer zincirinin takibinde kritik bir unsur haline gelen ve küresel ölçekte sayıları 300'ün üzerinde olan eko etiketler, artık sadece yasal zorunluluklar nedeniyle uygulanması gereken süreçlerin ötesinde, bir iş yapış şekli olarak benimsenip, ticari faaliyetlerin temel unsurlarından biri haline gelmiştir (SKD, 2014:7).

Eko etiketleme, bir ürünün piyasada aynı kategorideki diğer ürünlerden çevre açısından daha uygun olduğunu belgeleyen ve tüketicileri bilgilendirmek amacıyla işletmelerin ürettikleri ürünlerde gönüllü olarak kullandıkları etiketleme şeklidir. Etiketler, genel olarak tüketiciyi satış esnasında bilgilendirmek ve işlevsel olarak benzer rakip

ürünler açısından çevreye en az zararlı olanı seçmelerine yardımcı olmak için kullanılmaktadır. Son yıllarda eko etiketleme dünya çapında önemli bir çevre politikası aracı niteliğini almıştır. Alışverişte tüketiciler çevresel açıdan iyi ürünleri alma yönünde eğilim gösterdikçe eko etiket bir pazar aracı olarak görevini yapacaktır (Kacur, 2008:168).

Eko etiketleme çevreye duyarlı tüketici için bir rehber niteliği taşır. Tüketicinin yeşil ürünle ilgili bilgisi arttıkça ürüne ödemeyi düşündüğü fiyat da artmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki tüketiciler eko etiket konusunda oldukça duyarlı hale gelmişlerdir. Öyle ki, çevreye dost bir üretim sürecinden geçerek üretilen ürünlere daha fazla ödeme yapmayı kabul etmektedirler. İşletmeler de, tüketicilerdeki bu çevresel hassasiyetin yeni pazar fırsatları oluşturacağını farkına varmışlar ve ürünlerinde eko etiket kullanmaya başlamışlardır (Kacur, 2008:168).

Eko etiketler, kurumların ya da işletmelerin çevreci yönlerini ortaya koymanın en iyi yöntemidir. Eko etiketleme hem tüketicinin gelişen çevre bilincine hitap etmekte, hem üreticiye pazarlama aracı olmakta, hem de çevreci tutum için üreticilerin sınırlarını zorlamasına ve kendilerini geliştirmelerine destek olmaktadır. Eko etiketler çevreyi koruma sembol ve mesajlarını ihtiva etmektedir. Bu etiketler tüketicilere özel fayda, ürün karakteri ve kurumun çevreyi koruma isteğini ileterek, işletmelerin çevreci yönlerini söylemelerine gerek kalmadan yapılan çalışmalarını göz önüne sermektedir (Erhan, 2012:93). Eko etiket, ekolojik dengeyi bozmayan firmalara verilen bir nevi temiz kağıdı hükmündedir (Üstünay, 2008:150).

Eko etiket; gönüllü yapılan bir sistem olup, karşılaştırıldığı diğer ürünlere nazaran çevreye daha az zararlı olduğu kabul edilen ürünlere bir ödül olarak verilmektedir ve özel bir ürün/hizmet konusunda bilgilendirme yapar. Eko etiket; yaşam döngüsü

üzerindeki etkenlere dayalı olarak yapılan özel bir ürün/hizmet sınıflaması kapsamında, ürün veya hizmet konusunda çevresel bir tercihin genel esaslarını tanımlamaktadır. Yeşil simgelerin tam tersine, üreticiler veya hizmet sektörü geliştiren açıklayıcı bilgileri ortaya koyar (Yücel ve Ekmekçiler, 2008:330). Eko etiket mal ya da hizmet türünden bir ürünün belirli bir yaşam döngüsü göz önüne alındığında çevresel açıdan tercih edilebilirliğini gösteren bir işarettir ve bu işaret üreticilerin kendi oluşturdukları ya da beyan ettikleri bir işaret olmayıp, bağımsız üçüncü şahıslar tarafından belirli çevresel kriterlere dayanarak verdikleri bir ödüdür (Üçüncü, 2009:23). Bu kriterler, üretimde kullanılan teknolojiye, ürün için ve ürünün ne kadar enerji harcadığına (Güçtekin, 2011:167), ürün için gerekli olan hammadde seçiminden, imalatına, dağıtımına, tüketimine ve kullanımı bittiğinde bertarafına kadar uzanmaktadır (<http://ab.immib.org.tr>, 29.11.2014).

Eko etiket terimi çoğunlukla dahil olduğu grup olan çevre etiketleri ile karıştırılmaktadır. Bugün dünyada pek çok çevre etiketi ve beyanı bulunmaktadır. Eko etiketleme, çevre etiketlerinin üçüncü şahıslar tarafından değerlendirilerek ödül programına dönüştürülmüş bir kategorisini oluşturmaktadır. Eko etiketlerin çevre etiketleri içindeki en önemli özelliği, eko etiketlerin karşılaştırmalı olarak tercih edilebilirliği ortaya koymasıdır. Çevre etiketleri ise eko etiketleri de kapsamakla birlikte genel olarak, ürünlerin çevresel özellikleri ile ilgili birinci taraflarca beyanı veya üçüncü şahıslar tarafından onayı içermektedir (Kından, 2006:6,7).

AB'ye üye ülkeler, eko etiket planında öngörülen görevleri yerine getirmekten sorumlu mercii ya da mercilerin atanmasını ve bunların işlevsel olmasını sağlamalıdır. Eko

etiket planları ve ilgili çalışmalar üye ülkelerde ulusal yetkili kurumlar tarafından yürütülür. Üye devletler, yetkili kurumların;

- Bağımsızlıklarını ve tarafsızlıklarını garanti altına almalı,
- Tüm ilgili tarafların aktif müdahalesini ve kabul edilebilir düzeyde şeffaflığı temin etmeli,
- Direktifleri doğru bir şekilde uygulamasını sağlamalıdır (Yüksel, 2009:30).

İşletmeler, fiyat rekabetinin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla ekolojik etiketleme yöntemini, ürün farklılaştırma stratejisi olarak kullanabilmektedirler. Bilinçli tüketiciler genelde satın aldıkları ürünleri daha çevre dostu ürünlerle ikame etme eğilimindedirler. Bu nedenle işletmeler bilinçli tüketicileri elde etmek için ürünlerinin ve hizmetlerinin çevreye en az zarar verdiğini göstermek durumundadırlar. Avrupa’da bazı ürünler için eko etiketlemenin çıkış noktası burasıdır (Büyükkuşoğlu, 2010:73,74). Eko etiketlemenin ilk örnekleri “Düşük Enerjili, Çevreyle Dost, Geri Dönüştürülebilir” gibi kavramlarla gündeme gelmiştir. Bu ilk örneklerle paralel gelişen çevre bilinci ticari işletmeleri bir tür kaygıya sevk etmiş ve çevreye saygı adına beyanlarda bulunmaya zorlamıştır. Bu beyanlar önceleri çevrenin korunması için bir şeyler yapmak isteyen tüketici grubunun ilgisini çekmiştir, ancak zamanla, etiketlerin üreticilerin kendi beyanlarına dayanıyor olması tüketicinin kafasında soru işareti uyandırmaya başlamıştır (Kından, 2006:11). Herhangi bir standart ile ilişkisi olmayan ve başka hiçbir kuruluş ya da denetim mekanizmasından geçmeyen bu etiketler bugün gelinen noktanın ilk adımlarını oluşturmuşlardır (Üçüncü, 2009:25).

Beyana güvenilirlik ve tarafsızlık konularındaki soru işaretleri, özel ve sivil toplum kuruluşlarının baskısıyla üçüncü şahıs etiketleme kurumlarının oluşmasını sağlamıştır. Zamanla bu üçüncü şahıs etiketlemelerinin bir kısmı, “eko etiket” adı verilen ve ulusal, bölgesel veya çok uluslu birer ödül programına dönüşmüştür (Kından, 2006:11). Eko etiketlemenin, Almanya’nın Blue Angel eko etiketinin 1977’de sunulmasından beri dünya çapında popülaritesi artmış (Melser ve Robertson, 2005:50), diğer eko etiketleme programları daha çok 80’lerin sonları 90’ların başlarında uygulanmaya başlanmıştır (Kından, 2006:11).

AB ülkelerinde çeşitli çevre etiketlerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması üzerine tüm AB ülkeleri için geçerli olacak AB çevre etiketi (eco label) geliştirilmesi çalışmaları başlatılmıştır. Bunun sonucunda AB Konseyi’nin 23 Mart 1992 tarihli 880 sayılı Yönetmeliği ile AB’nin çevre etiket sistemi oluşturulmuştur (Ergün, 1999:3). Bu yönetmelik ile tüm evreleri boyunca (üretimden önce, üretim, ambalajlama dahil dağıtım, kullanım ve bertarafı) çevreye zarar açısından az etkisi olan ürünlerin tasarımı, üretimi, pazarlanması ve kullanılmasını teşvik etmek ve ürünün çevreye olan etkileri hakkında tüketicilerin daha iyi bilgi sahibi olmaları amaçlanmaktadır (<https://dosya.sakarya.edu.tr>, 01.08.2014). Eko etiketler, genellikle ürün ambalajı, web sitesi, ürün kataloğu gibi referans olarak gösterilebilecek tanıtım gereçlerinde görüntülenmektedirler (www.rec.org.tr, 29.11.2014).

Bugün için bazı AB üye ülkelerinde Avrupa Birliği Eko Etiketi olan çiçek logosundan daha yaygın olarak kullanılan ve kabul gören eko etiket uygulamaları vardır. Almanya’da Blue Angel Etiketi, SG Etiketi; Hollanda’da EKO Kalite Sembölü; Fransa’da NF Etiketi ile İsveç, Norveç, Finlandiya ve İzlanda’da geçerli Nordic Swan Etiketi bu

şekildeki çevre etiketlerine örnek olarak verilebilir (Çelik, 2007:2). Avrupa Birliği Eko Etiketi her ne kadar üye ülke uygulamalarındaki farklılıkları ortadan kaldırarak, ortak bir sistem oluşturma çabası içerisinde olsa da üye ülkeler bu etiketi mevzuatlarında kabul etmekle birlikte kendi ulusal eko etiketlerini ya da Blue Angel ve Nordic Swan gibi daha yaygın uygulama alanına sahip eko etiketleri de kullanmaya devam etmektedirler. Bunun nedeni uygulama yaygınlığının yanı sıra, önem arz eden ulusal ürün gruplarının AB Eko Etiket sisteminin belirlediği ürün grupları içerisinde yer almamasıdır (Yüksel, 2009:29).

**Şekil 3.1. AB EKO
ETİKETİNİN LOGOSU**

Basit bir çiçek logosuna sahip olmasına rağmen, arkasındaki çevre kriterleri çok kapsamlı olan AB Eko Etiketini sadece çevreye duyarlı en iyi ürünler alır. Kriterleri Avrupa düzeyinde, uzmanların geniş istişareleri sonrasında belirlenmiştir (<http://www.eko-etiket.org>, 03.07.2014). AB Eko Etiketinin çiçek şeklindeki logosu tüketiciler tarafından kolayca fark edilebilir. Logonun oluşturmaya çalıştığı imaj, tüketicilerin kolayca fark edebilmesinin yanı sıra temsil ettiği standartlar nedeniyle tüketici üzerinde güven temelli bir tanınırlılık oluşturmaktır (Erhan, 2012:94).

Avrupa Birliği Eko Etiket Planı kapsamında çevre etiketi edinilmesi bir zorunluluk olmayıp, gönüllü bir uygulamadır (Çelik, 2007:3). Program gönüllülük esasına dayandığı için ticari engeller oluşturmaz. Ayrıca Avrupa'da Çevreci Kamu İhaleleri (GPP) uygulamaları nedeniyle, giderek artan bir şekilde, eko etiket kriterleri ihale şartnamelerinde de yer almaktadır (<http://ab.immib.org.tr>, 29.11.2014)

AB Eko-Etiketinin avantajı, hangi üye devletin içinde üretilmiş ya da satılmış olursa olsun, ürün için uygulanan kıstasların aynı olması nedeniyle şeffaflık sağlaması ve farklı etiket uygulamalarından doğan karmaşanın ortadan kaldırılmasıdır. Bu nedenle bu çalışmada AB Eko Etiketini ile ilgili verilen bilgiler ayrıntılandırılmış ve son bölümde irdelenen örnekler AB Eko Etiketine sahip ürünlerden seçilmiştir.

AB Eko Etiketini üreticiler ve tüketiciler için farklı anlamlar taşır. Tüketiciler için AB Eko Etiketini'nin anlamı (<http://www.eko-etiket.org>, 03.07.2014):

- Sadece bazı çevre dostu ürünlere verilmesi,
- Ürünün kalite ve çevresel testlerden başarıyla geçmesi,
- Ürünün üretilmesinden çöpe atılmasına kadar geçen süreçte, ürünün çevresel etkilerinin azaldığını garanti etmesi,
- Ürün seçiminde bilgilendirici olması,
- Kolaylıkla ayırt edilebilen ve seçimi kolaylaştıran bir sembol olması,
- Resmi bir kuruluş tarafından verilmiş olması,

- Avrupa'daki tüm tüketici ve çevre dernekleri tarafından kabul edilmiş olmasıdır.

Üretici için AB Eko Etiketi'nin anlamı (<http://www.eko-etiket.org>, 03.07.2014):

- Bir etiketle tüm Avrupa Birliği ülkelerinde ürününüzün tanınması,
- Küçük ve orta ölçekli işletmelere indirim sağlanması,
- Ürününüzün diğer ürünler karşısında üretimden çöpe atılana kadar olan süreçte gerçekten çevre dostu olduğunu göstermesi,
- Bağımsız bir organ tarafından resmi olarak ürünün çevre dostu olduğunun belgelenmesi,
- Üretimde çevre adına iyileşmeler yapılması,
- Tüm Avrupa'da birçok şirket tarafından ürünlerde kullanılan bir kıstas olmasıdır.

Eko etiketler, karar mercileri, tüketiciler, işletmeler gibi toplumdaki birçok paydaş tarafından kullanılmaktadır. Karar mercileri, eko etiketleri, işletmeler için sürdürülebilir kalkınmaya yardımcı olmaları için teşvikler oluşturmada ya da üreticilerde çevresel uygulamaları zorunlu hâle getirmek adına baskı oluşturmada; sivil toplum kuruluşları sürdürülebilirlikte ilerleme kaydedilebilmesi amacıyla üreticiler ve tüketiciler üzerinde baskı unsuru olarak; işletmeler ise eko etiketi rekabet üstünlüğü elde etmek ve pazar paylarını artırmak gayesiyle kullanmaktadırlar (Küçük, 2009:60). Sonuç itibarıyla; başarılı bir çevre etiketlemesi çevreyi iki yönden korur (Ar, 2009:144,145);

- Etiketli ürünlerin, etiketsiz ürünlere göre daha çevre dostu olduğunu garanti eder.
- Çevreyi düşünen tüketicilere, çevreye olumsuz etki yapan ürünleri satın almaktan kaçınma şansı verir. Çevreci olmayan ürünlere olan talebin azalması, daha az üretimi de beraberinde getirir.

Deniz mahsulleri konusunda dünyaca ünlü bir sertifikasyon kuruluşu olan Marine Stewardship Council'in (MSC) 2012 yılında yaptığı bir araştırmada İngiltere ve Hollanda'da, ürünlerin çevresel ve sosyal sorumluluğu hakkında bilgi veren en güvenilir kaynağın eko etiketler olduğu tespit edilmiştir. Amerika, Avustralya, Fransa ve Japonya'da ise en güvenilir bilgi kaynağının aile fertleri ve arkadaşlardan sonra eko etiketler olduğu sonucuna varılmıştır. On ülkede gerçekleştirilen aynı araştırma çerçevesinde, ankete katılanların %54'ünün, eko etiketlerin "çevresel ve sosyal sorunlarda değişiklik yapmaya yardımcı olacağına" inandıkları ortaya çıkmış, aynı zamanda %59'unun da eko etiketlerin, söz konusu ürünlerin çevreye daha az zarar verdikleri kanaatinde oldukları saptanmıştır (2010'da bu oranın %52 olması eko etikete olan itimadın ve eko etiketin öneminin her geçen gün arttığını göstermektedir). Yine 2012 yılında bu kez Ipsos Mori, London Economics ve Avrupa Komisyonu için AEA tarafından yapılan AB Ürün Etiketleri Seçimleri Araştırması (Research on EU product label options), özellikle AB 15 ülkeleri (Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, Yunanistan, İtalya, Hollanda, Lüksemburg, Portekiz, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık) yurttaşları arasında çevreci ürün etiketlerin anlamına dönük farkındalığın belirgin olarak arttığı sonucunu ortaya koymuştur. Ankete katılanların %84'ü bu tür ürünler hakkında en az bir ya da daha

fazla soruyu yanıtlayabilmiştir (SKD, 2014:10,14). Bu sonuçlar ihracatçılar açısından önemli bir veri olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde mevzuatını AB mevzuatı ile uyumlu hale getirmesi zorunluluğu birçok alanda AB'nin uygulamalarının ve yasal düzenlemelerinin dikkate alındığı yeni mevzuat çalışmaları yapılmasını gerekli kılmıştır. AB Eko Etiket verilmesi planı hakkında 17 Temmuz 2000 tarihli Avrupa Meclisi ve Konseyi'nin 1980/2000 (EC) Sayılı Direktifi, Türkiye'nin AB ile mevzuat uyumlaştırma çalışmaları arasında yer almaktadır. AB mevzuatına uyum sürecinde oluşturulan Türkiye Ulusal Program Taslağı'na göre, "çevre dostu ürünlerin yaygınlaştırılarak daha etkin kullanılmasının sağlanması, tüketicilere bu ürünler hakkında rehberlik ederek, doğru ve bilimsel bilgilerin sunulması" amacıyla "Eko-Etiket Yönetmeliği"nin hazırlanması planlanmaktadır (<http://www.eko-etiket.org/>, 03.07.2014).

Türkiye'de çevre etiketi sistemi kurulduğu zaman yetkili kuruluş Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olacaktır. Türkiye'de etiket başvuruları henüz yapılamamaktadır, ancak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü'ne bağlı Çevre Yönetim Sistemi ve Çevre Etiket Şube Müdürlüğü kurulmuştur. Mezkur şubeye yapılan başvurular AB üyesi ülke otoritelerine yönlendirilmektedir (<http://ab.immib.org.tr>, 29.11.2014).

3.1. Eko Etiket Türleri

Çevresel etiketleme programları öncelikle kendi aralarında birinci taraf çevresel etiketleme programları ve üçüncü taraf çevresel etiketleme programları olmak üzere ikiye ayrılır (Kacur, 2008:169). Birinci taraf çevresel etiketleme programları işletme ya da kuruluşların ürünleri ya da hizmetlerine ilişkin kendi özbeyanları temelinde

oluşurken, üçüncü taraf çevresel etiketleme programları tarafsız kuruluşlarca belirlenen kriterler çerçevesinde yapılan denetimlere göre şekillenen programlardır.

Üçüncü taraf etiketleme programları isteğe bağlı ve zorunlu programlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Zorunlu programlar, genelde kanunlarla belirlenmiş ve bir ürünün zararlı/tehlikeli yönlerinin saptandığı açıklayıcı nitelikteki etiketlerdir. Avrupa Birliği enerji etiketi (EU Energy Label) zorunlu etiketleme programına en güzel örnektir. Enerji etiketinde, evde kullanılan cihazların enerji tüketimi “A” dan “F” ye kadar sıralanmış bir ölçek üzerinde gösterilmektedir. “A” az enerji tüketimi, “F” ise enerji tüketiminin fazla olduğu anlamına gelir (Kacur, 2008:169). Zorunlu eko etiketleme programlarının geliştirilmesi ve teşvik edilmesinin, gelişen ekonomilerde gelişmiş ülkelerin standartlarına ulaşarak pazarlarına girebilmek yönünden önemli ölçüde yararı olacağı gibi aynı zamanda ülkede yaşayanlar için çevre sağlığı yönünden sosyal faydayı artıracığı görüşü hakimdir (Guerra, 2003:5).

Gönüllü etiketler, Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO) tarafından ayrı bir sınıflamaya tabi tutulmuş (Kacur, 2008:170) ve çeşitli çevresel etiketler arasında bir uyumluluk sağlanması amacıyla 1993 yılında çevresel etiketleme kategorize edilerek etiket türleri 3 ayrı tipe ayrılmıştır (Ayvaz, 2011:14):

1. Tip 1: Gönüllü, çoklu ölçüte dayanan ve üçüncü taraflarca, yaşam döngüsü ilkelerine uygun ürün kategorileri içinde çevresel tercih edilebilirliğe sahip ürünleri ödüllendiren programlardır (ISO 14024) (ab.immib.org.tr, 29.11.2014; www.yapi.com.tr, 28.11.2014). Bu etiketler, tüketicilerin benzer kategorideki ürünler ya da hizmetler arasından daha çevreci olanını seçebilmeleri için tasarlanmıştır. Birinci tür etiketler, işletmelere, kriterlerini yerine getiren otoriteler tarafından verilen logolardır. Bu kriterler

bağımsız örgütler tarafından yapılan testler sonucunda belirlenmekte ve işletmelerin kriterlere sahip olup olmadıkları denetlenerek bu etiketler verilmektedir. Bu etiketler üçüncü taraflarca verildiğinden tüketicilerde, üreticilerin etiketlerinden daha fazla güven oluşturmaktadır. Bu etiketler genel itibariyle ürünün yaşam döngüsü analizinde kullanılan etiketlerdir. Almanya'nın "Blue Angel", Amerika'nın "Green Seal" ve Avrupa Birliği'nin "EU Flower" etiketleri bu etiket türüne örnek olarak verilebilir (Kacur, 2008:171).

2. Tip 2: Üreticilerin ve tedarikçilerin kendilerinin beyan ettikleri ve çoğunlukla tanıtımlarında kullandıkları çevresel iddiaları belgelendiren programlardır (ISO 14021) (ab.immib.org.tr, 29.11.2014; www.yapi.com.tr, 28.11.2014). Bu etiketlerde, "geri dönüştürülebilir", "ozona dost" veya "%70 fosfat içermez" gibi genel ifadeler kullanılmaktadır. Bunlar yazılı ve sembolik ifadelerle ürünlerin ambalajlarında ya da üzerlerinde yer almaktadır. Ürünlerin çevresel etkileri hakkında daha objektif ve daha ayrıntılı bilgi vermediklerinden birinci tür etiketlere göre maliyeti oldukça düşük ve kolay kullanılabilir etiketlerdir (Kacur, 2008:171).

3. Tip 3: Kalifiye bir üçüncü tarafça önceden belirlenmiş sayısal ölçütler kapsamında gönüllü olarak, yaşam döngüsü temelinde sayısal ölçütleri belirleyen ya da başka bir üçüncü tarafça onaylanan tip programlardır (ISO 14025) (ab.immib.org.tr, 29.11.2014; www.yapi.com.tr, 28.11.2014). Gıda ürünlerinin üzerindeki beslenme tabloları bu tür etiketlere verilebilecek en iyi örnektir. Üçüncü tür etiketler, ürünlerin üzerinde ürünün yaşam döngüsü boyunca, çevresel bilgilerini veren veri listeleridir. Bağımsız otoriteler tarafından belirlenen bu etiketler, birinci tür etiketlerin aksine, benzer ürünler arasında hangisinin daha iyi olduğuna dair bilgilere yer vermez. Tüketiciler çeşitli çevresel riskleri ürünlerin etiketlerini inceleyerek kendileri bulmak durumundadırlar (Kacur, 2008:171,172).

ISO, bu standartları, objektif ve bağımsız bir şekilde, bugün gelinen noktada yönlendirici olması amacıyla geliştirmiştir. GEN (Global Eco-Labeling Network - Küresel Etiketleme Ağı) ve UNWTO (United Nations World Tourism Organization-Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü) gibi kuruluşlarca, ISO'nun uluslararası alandaki tanınırlığı ve güvenilirliği nedeniyle, eko etiketleme programları uygulayanların ISO'nun geliştirdiği bu standartları baz almaları tavsiye edilmektedir (Üçüncü, 2009:24).

Türk Standartları Enstitüsü, anılan ISO standartlarını “Çevre Etiketleri ve Beyanları-Genel Prensipler, TS EN ISO 14020”, ve “Çevre Etiketleri ve Beyanları-Tip I Çevre Etiketlemesi-Prensipler ve Yöntemler, TS EN ISO 14024” isimleriyle 2002 yılının Nisan ayında yürürlüğe koymuştur (Kından, 2006:10).

Eko etiketler pek çok şekilde sınıflandırmaya tabi tutulmuşlardır. Yapılan bir diğer sınıflandırmaya göre eko-etiketleme (yaşam döngüsü etiketleri), tek kullanımlık etiketler ve negatif etiketler olmak üzere yine üç gruba ayrılmıştır (Erhan, 2012:98,99; İriç, 2012:26,27; Bulut, 2011:45; Güçtekin, 2011:170; Tuncuoğlu, 2009:122:46; Ekmekçiler ve Yücel, 2008:330,331; Alagöz, 2007:6,7):

- **Eko-Etiketleme (Yaşam Döngüsü Etiketleri):** Ürünün hayat döngüsünün analizinde kullanılan etiketler genellenerek eko etiket olarak adlandırılır. Bu analiz beşikten - mezara diye de isimlendirilebilir. Etiketinin analizinin, üretimin bütün yönlerini kapsadığı varsayılır, ürünün kullanılıp atılması çevreye mümkün olan en az zararı vermesi açısından belirlenmiş prosedürler çerçevesinde yapılır. Eko etiketlemenin en iyi örneklerinden biri ISO 14000 serisidir.

- **Tek Kullanımlık Etiketler:** Tek kullanımlık etiketler ürünün belirli bir yönü hakkında bilgi verir; “geri dönüştürülebilir”, “bu ürün için hayvanlar denek olarak kullanılmamıştır”, “yunus balıkları ton balıklarını korur” ya da “ozon tabakasına zarar

vermeyen ürün” gibi. Etiket ürünün çevresel özellikleri hakkında herhangi bir bilgi sunmaz. Bir kullanımlık etiketleme, beşikten – mezara analizi yapılmadığı için, eko etiketlemeye göre çok düşük bir maliyet karşılığında yapılabilir. Tek kullanımlık etiketlerin tüketiciler açısından en önemli dezavantajı, üreticiler tarafından suiistimale açık olması nedeniyle, tüketicilerde bütün yönleriyle çevre dostu bir ürün aldıkları hissini uyandırmasıdır.

- **Negatif Etiketler:** Negatif etiketleme, üzerinde var olduğu ürünlerin, tüketiciler açısından sağlık ve güvenlik riskleri barındırdığı konusunda uyarma amacı taşır. Negatif etiketleme, tek kullanımlık etiketleme ile aynı şekilde ürünün sadece tek bir yönüyle ilgili bilgi verir ama negatif etiketleme zorunludur. Yasal bir zorunluluk olarak sigara paketlerinin üzerinde ya da sigara marka adının geçtiği her yerde “sigara sağlığa zararlıdır” ibaresinin bulundurulması en popüler negatif etiketleme uygulamasıdır.

3.2. AB Ülkeleri’nde ve Dünya’daki Eko Etiket Uygulamaları

Avrupa Birliği ülkelerinde ve diğer dünya ülkelerinde kabul görmüş pek çok ekolojik ürün etiketi vardır. Küresel ölçekte sayıları 300’ün üzerine çıkan Eko-Etiketler, yasal zorunlulukların dışında “rekabet avantajı ve risk yönetimi”ndeki katkıları nedeniyle “iş yapış şekli” olarak benimsenmektedir (SKD, 2014:2). Bu etiketler genellikle sadece bir ülkede kabul görmekle birlikte bazen de birkaç ülkede birden kabul görmektedir. Bu etiketlerin başlıcaları Almanya’da Blue Angel Etiket, Hollanda’da Milieukeur Etiket, Fransa’da NF Etiket, ABD’de Green Seal Etiket ve İsveç, Norveç, Finlandiya ve İzlanda’da geçerli SWAN Etiketidir (Ergün, 1999:1).

Şekil 3.2. BLUE ANGEL EKO ETİKETİNİN LOGOSU

Blue Angel (Almanya): Mavi Melek anlamına gelen bu eko etiketleme programı 1977’de Almanya’da ortaya çıkmış ve ilk eko etiket olması hasebiyle dünyadaki diğer programların ortaya çıkmasında öncülük etmiştir. Blue Angel programı Federal Almanya’da Çevre Bakanlığı tarafından başlatılmıştır. Bu program, içeriğinde yasaklar barındırmayan, gönüllülüğü temel alan ve “soft instrument” olarak adlandırılan yumuşak bir geçiş aracı olarak görülmüştür. Blue Angel programının da amacı tıpkı diğer eko etiketlerde olduğu gibi tüketicinin doğru bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesidir. Bu program halen aktif olarak dünya çapında uygulanmaktadır ve diğer eko etiketleme programları için model oluşturmaktadır (Üçüncü, 2009:25,26). Federal Çevre Örgütü ya da Umweltbundesamt, çevreyle ilgili kaliteleri ölçmek için her ürün kategorisi üzerinde testler uygulanmaktadır. Her kategoriye ait standartlar belirlendikten sonra, üreticiler testlere katılır ve bu işlemler için ücret öderler. Yapılan denetim sonucu ilgili kriterlere uygunluk tespit edildiğinde lisans almaya hak kazanırlar (Ar, 2009:146). Blue Angel gıda ve ilaç haricinde pek çok ürün için geliştirilmiştir. Bu ürün gruplarının başlıcaları; fotokopi makineleri, geri dönüşümlü mukavvalar, lityum piller, geri dönüşümlü kâğıtlar, düşük sesli

inşaat makineleri, ağartılmamış kâğıtlar, kurşunsuz diş dolguları, geri dönüşümlü grafik kağıtları, toner ve mürekkep kartuşları, CFC içermeyen ve enerji tasarrufu sağlayan soğutma ve dondurma ekipmanlarıdır. Bu etiketin geçerlilik süresi 3 yıldır (Ergün, 1999:1).

**Şekil 3.3. ECOMARK EKO
ETİKETİNİN LOGOSU**

Ecomark (Japonya): Blue Angel'dan sonra en eski programdır. 1989 yılında kurulan program Japon Çevre Örgütü'nün yardımlarıyla ödüller dağıtmaktadır. Blue Angel'da olduğu gibi Ecomark'ta da kategorileri ve ödüllendirme kriterlerini komiteler belirler. Logo lisansını almanın 2 yıllık bir süreyi kapsadığı programın ödül kriterleri; önleyici ölçütler ve üretim esnasında kirlilik azaltımı, atık kadar zor olmayan işlem süreci, ürünün sağladığı enerji ya da kaynak tasarrufu, kalite ve güvenlik kurallarına uygun ürün ve üretici, ikâme ürünlerle arasında oluşan fiyat farkından oluşmaktadır (Ar, 2009:146).

**Şekil 3.4. GREEN SEAL EKO
ETİKETİNİN LOGOSU**

Green Seal (ABD): 1989 yılında faaliyete geçen ve Yeşil Damga anlamına gelen program, işletme modeli olarak Blue Angel'i kullanmaktadır. Özel sektörün çevreye ilişkin konularla ilgili endişelerini ele almaktadır. Halkın kategoriler ve kriterler konusunda katkıda bulunması istenmektedir. Test edilen ürünler şu ölçütler baz alınarak değerlendirmeye tabi tutulur; toksik kimyasal kirlilik, enerji tüketimi, su kaynaklarına olan etkisi, vahşi yaşama etkisi, doğal kaynak tüketimi, atmosfere etkisi, küresel ısınma. Ayrıca yaşam döngüsü analizi yapılmassa da yaşam döngüsü içindeki etkileri değerlendirilmektedir (Ar, 2009:147).

**Şekil 3.5. SWAN LABEL EKO
ETİKETİNİN LOGOSU**

Swan Label (İskandinav Ülkeleri): 1989 yılında, İskandinav Bakanlar Konseyi, İskandinav ülkelerinde kullanılmak üzere genel ve resmi bir eko etiket oluşturma

kararı almıştır. Adını aldığı kuğu logosu, üzerinde bulunduğu ürünün çevreye en az zararı verdiği konusunda doğru bir seçim yapıldığı anlamına gelmektedir. Ürünün yaşam döngüsü analizini içerir. Etiket, eko etiketlemenin gerekli ve faydalı olacağı düşünülen takriben 60 ürün grubu için kullanılabilir durumdadır. 3 yıla kadar geçerli olup, 3 yılın sonunda işletmeler yine bu etiketi kullanmaya devam etmek istedikleri takdirde tekrar yetkili kurumlara başvurmak zorundadır (Küçük, 2009:61).

**Şekil 3.6. ENVIRONMENTAL CHOICE
EKO ETİKETİNİN LOGOSU**

Environmental Choice (Yeni Zelanda): 1990 yılında faaliyete geçen ve Yeşil Tercih anlamına gelen etiket devlet desteğiyle verilse de program komitesi devletten bağımsız olarak çalışmaktadır. Bu gönüllü etiketleme programı yaşam döngüsü değerlendirmesine dayanır. (<http://www.greenbeings.com.au>, 05.01.2015) Bu sertifikanın verilmesi için ürünlerin şu kriterleri karşılaması gerekir; enerji tasarrufu sağlaması, üründen kaynaklanan zararın azaltılması, geri dönüşüm materyallerini ihtiva etmesi, kendileri de geri dönüşüme gönderilebilir özellikte olması. Lisans alma süresi 2 yıldır (Ar, 2009:145).

**Şekil 3.7. MILIEUKEUR
EKO ETİKETİNİN LOGOSU**

Milieukeur Etiketi (Hollanda): AB eko etiketinin oluşturulmasında Hollanda'nın yetkili kuruluşu Stichting Milieukeur'dur ve bu kuruluş aynı zamanda Hollanda'nın çevre etiket sisteminin örgütlenmesinden sorumludur. 1992'den beri verilen Milieukeur etiketine hak kazanabilmek için, Stichting Milieukeur'in belirlediği kriterlere uyum sağlamak gerekmektedir. Kriterler belirlenirken tüketicilerden, endüstrilerden ve çevre örgütlerinden gelen öneriler dikkate alınmakta olup etiket 3 yıllığına verilmektedir (Ar, 2009:146). Stichting Milieukeur yalnızca türlerinin en az kirlenen ürünlerine etiket vermektedir. Etikete hak kazanabilmek için gerekli koşullar, ürünün yaşam döngüsündeki tüm evreleri kapsamaktadır (İTKİB, 2005:15).

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, eko etiket pek çok ülkede tüketiciler yararına çevreci mesaj kontrolleri yapan bir metottur. Almanya, ABD, Japonya, Avrupa Topluluğu ve Avusturya bu yöntemi kullanan ülkeler arasında yer almaktadır. Bugüne dek yapılan çalışmalarda eko etiket ile üzerinde durulan kriterler şu şekildedir (Ar, 2009:147,148):

1. Tekli yaklaşım (Enerji / su tasarrufu, geri dönüşüm içeriği),
2. Onay damgası (iddiaların kanıtlandığını gösterir),
3. Bilgilendirme ifadeleri (sağlık ve güvenlik uyarıları),
4. Rapor kartları (yaklaşımların karşılaştırılması),

3.3. Eko Etiketlemenin Amaçları

Eko etiketlemenin üç temel amacı bulunmaktadır (<http://www.yapi.com.tr>, 28.11.2014; Ar, 2009:148; Üçüncü, 2009:27; Kından, 2006:14,15; GEN, 2004:5; TÇV Yayını, 2001:136; Ergün, 1999:4):

- Çevrenin korunması,
- Çevreye zarar vermeyen ya da en az etkide bulunacak ürünlerin tasarlanmasını, üretilmesini ve pazarlanmasını teşvik etmek ve bu ürünleri eko etiket ile ödüllendirmek,
- Tüketicileri bu ürünlerin çevreye etkileri konusunda bilgilendirmek ve çevreye duyarlı ürünleri tercih etmeleri hususunda bilinçlendirmek.

Eko etiketlemenin yukarıda belirtildiği gibi genel amaçları olsa da, farklı grupların eko etiketlemeden beklentileri birbirinden farklıdır. Bir üreticinin beklentisi, eko etiketli ürünüyle piyasa üstünlüğü elde etmektir. Kamu hizmeti veren kuruluşun amacı, çevreye etkileri bakımından kategorilerinde en iyi olan ürünleri tespit etmek, duyurmak ve böylece çevre yararına piyasayı bilinçlendirmek ve teşvik etmek, çevre külfetini tüketicilere duyurmak ve tüketicilerin satın alma kararlarını bilinçli olarak vermelerini

sağlamaktır. Tüketicilerin amacı da, etiketlerdeki bilgilerden yararlanarak ürünler arasında tercih yapmak ve bu şekilde çevreye yapılan olumsuz etkileri azaltmaktır (Kılıç, 1999:84).

3.4. Eko Etiketlemenin İlkeleri

Başarılı eko etiketleme uygulamaları ve ISO çalışmalarına dayanarak etkin ve güvenilir bir eko etiketleme programını oluşturan ilkeler GEN (Global Ecolabelling Network-Küresel Eko Etiketleme Ağı) tarafından şu şekilde belirlenmiştir (GEN, 2004:6,7,8):

3.4.1. Gönüllü Katılım

Üreticiler, ihracatçılar, hizmet sunucular ve diğer tüm ilgili iş dünyasının eko etiketleme programlarına katılımı gönüllü olmalıdır. Ayrıca, bu ilgi grupları, ürettikleri ürünlere eko etiket geliştirilmesi için eko etiket programları geliştiren yetkili mercilere başvuruda bulunabilmelidirler.

3.4.2. Çevresel ve İlgili Diğer Yasalarla Uyumlu Olmak

Eko etiket programı üretimin her aşamasında ilgili yasalar ve mevzuatlarla uyumlu olmalıdır. Yerel anlamdaki bu uyumun yanında, ürünün uluslararası mevzuatla da uyumlu olması satışı ve pazarlanması için teşvik edici bir unsur olmaktadır.

3.4.3. Ürünün “Amaca Uygunluğu” ve “Genel Performansı”

Tüketici davranışı ve pazar araştırmalarına göre eko etiketli ürünün genel kalite ve performansının satın alma kararlarında önemli bir unsur olduğu tespit edilmiş ve genellikle ürünün aynı kategorideki diğerleri ile karşılaştırıldığında kalite ve performans açısından üstün olduğuna kanaat getirildiğinde satın alındığı belirlenmiştir.

3.4.4. Kriterlerin Bilimsel Temele Dayanması

Eko etiketleme kriterlerinin bilimsel olarak saptanması, tüketiciye eko etiketli ürün konusunda güvence verir. Bununla beraber, çevresel kıstasların ürünün yaşam döngüsü dikkate alınarak hazırlanması gerektiği kanaati giderek ağır basmaktadır. Bunun nedeni ise, ürünün geliştirilmesi, kullanımı ve kullanımı bittikten sonraki evrelerinde çevreye dost bir ürün kullandıkları konusunda tüketicilerin tatmin edilmesini temin etmektir.

3.4.5. Kriterlerin Ürün Kategorisinin Belirleyici Özelliklerini İçermesi

Ürünün belirleyici özelliklerinin kriterler içinde yer alması gerekir. Örneğin eko etiketli bir bulaşık makinesini, diğer bulaşık makinelerinden farklı yapan özelliklerinin, bulaşık makinesi için önerilen eko etiketin kıstasları içerisinde yer alması gereklidir. Sadece ürün tanımına bakarak kıstasların sınırlarını belirlemek zor olsa da bu, ürünün tanımı içerisinde olmayan alakasız bilgilerin kıstasların içerisine dahil edilmemesi için önemlidir.

3.4.6. Kriterlerin Güvenilir, İlgili, Ulaşılabilir, Ölçülebilir ve Doğrulanabilir Olması

Eko etiketler çok sıkı teknik şartlara bağlansalar da, tüketiciler için bu kriterlerin kolaylıkla ulaşılabilir, kabul edilebilir, kullanıma elverişli ve teknik kontrollerinin de ilgili yetkili kurumlar tarafından yapılabilir nitelikte olması gereklidir.

3.4.7. Tarafsızlık

Güvenilir bir eko etiketleme programı, ticari kaygılardan uzak, tarafsız üçüncü bir tarafça yürütülmelidir. Tarafsızlık, programın tüm aşamalarını kapsamalıdır. Bu ilke, farklı paydaşların ve ilgi gruplarının oluşturduğu bağımsız bir kurulca işletilmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kurul üyelerinin sayıca ve konum olarak dengeli dağılımının sağlanmasıdır. Bu şekilde bir grubun diğerine üstünlük kurması, baskısı engellenmiş olur.

3.4.8. Açık ve Hesap Verebilir Olması

Eko etiketleme programları gözlemlenebilir, takip edilebilir ve sorgulanabilir olacak biçimde açık ve hesap verebilir olmalıdır. Her bir süreç adil, tutarlı ve birbiriyle uyumlu bir şekilde yürütülmelidir. Şeffaflığın sağlanmasını temin etmek adına, halkın katılımının sağlanması, diğer paydaşlar ve ilgi grupları ile birebir görüşmeler yaparak önerilerini ve değerlendirmelerini almak önemlidir.

3.4.9. Esneklik

Eko etiketleme programının etkili ve güvenilir olması için sürecin iktisadi bir faaliyet olarak görülmesi ve pazarın dinamiklerine uygun bir maliyet verimliliğini sağlayacak biçimde işletilmesi gerekmektedir. Teknolojik gelişmelere ve pazardaki değişime zamanında cevap verebilecek şekilde esnek olmalıdır. Bu da kıstasların belirli aralıklarla gözden geçirilmesi ve gerekli görüldüğü takdirde eko etiketin kıstas ve kategorisinin güncellenmesiyle olur.

3.4.10. ISO 14020 ve 14024'te Belirtilen İkelere Uyum (Tavsiye Niteliğinde)

ISO 14000 Çevre Yönetim Standartları serisinin sektör ve devlet kurumları tarafından artan bir hızla kabul görmesi ile birlikte, eko etiketleme programlarının ISO Çevresel Etiketleme Standartları ile uyumlu hale getirilmesinin eko etiketleme programları için avantaj sağlayacağı düşünülmektedir. Bu uyum eko etiketleme programlarının yasal bir zemine oturtulması açısından yararlı olabilir.

3.4.11. Ana Katılımcılar

1994 yılında eko etiketle ilgili ürün ve hizmetleri geliştirmek, var olanları iyileştirmek ve tanıtmak amacıyla kurulan bir dernek olan Küresel Çevresel Etiketleme Ağı'nın (GEN-Global Eco-Labeling Network) 2004 yılında hazırladığı "Eko Etiketlemeye Giriş" adlı çalışmada eko etiketlemenin dört temel paydaşı; hükümet, programı yürüten bağımsız otoriteler, sanayi ve ticaret kuruluşları ile perakendeciler ve şirketler, tüketiciler olarak tanımlanırken; eko etiketleme programlarının gelişmesine katkı sağlayacak ve yaygınlaşmasına yardımcı olacak aktörler ise üniversiteler, medya ve uluslararası öteki ilgili kuruluşlar olarak sıralanmaktadır (GEN, 2004:9,11):

Devlet Kurumları: Pek çok eko etiket programı devlet marifetiyle başlatılmış ve finanse edilmiştir. Ayrıca programın (bizzat ya da yetki verilen bağımsız kurumlar) başlatılması, yürütülmesi, yönetilmesi gibi aşamalarında farklı şekillerdeki destekleriyle, talebin ve tedarik ağının oluşmasında etkili olmuştur.

Program Yürütücüleri: Eko etiket programlarının teknik, idari, pazarlama çabaları, denetleme gibi faaliyetlerini içeren yürütümünü ve idaresini sağlayan bağımsız kuruluşlardır.

Tüketiciler: Tüketicinin ihtiyaçları ve tercihleri belirlenmeli, görüşleri alınmalı ve bunlar programa dahil edilmelidir.

İlgili Gruplar: Bir eko etiketleme programının güvenilirliği, bu programdan doğrudan fayda sağlamayan grupların, kişilerin ya da organizasyonların kontrolü ve takibi ile geliştirilir. Eğer bu gruplar programa dahil olmazsa, halk nezdinde programın kabul görmesi zorlaşmaktadır.

Akademisyenler: Kıstasların belirlenmesi ve değiştirilmesi sürecinde akademisyenlerin katılımının sağlanması, programın kalitesini ve maliyet verimliliğini artırmaktadır.

Medya: Eko etiketle ilgili her türlü bilgi tüketicilere ve sektöre medya sayesinde ulaştırılır, özendirme faaliyetleri medya üzerinden yapılır.

Uluslararası Toplum: Bu grubu yabancı ülke tüketicileri ve sektör temsilcileri ile diğer gruplar oluşturur. Zira etiketlenen ürünün ulaştığı kesim küreselleşme ile birlikte ulusal sınırları aşmaktadır.

Eko etiketlemeyle ilgili olarak yukarıda sayılan ilkeler dışında dikkat edilmesi gereken diğer kurallar şunlardır (Kılıç, 1999:85):

- Çevre ile ilgili etiketleme yerli ve yabancı ürün ve hizmetler için aranan kriterlerde ayırım yapmamalıdır.
- Çevre ile ilgili etiketleme, yenilikleri, ürün tasarımlarındaki inovasyonu ve çevreyle ilgili her türlü icraat ve gelişmeleri engellememeli, mümkün olduğunca teşvik etmelidir.

3.5. Avrupa Birliği Eko Etiketinde Kriterlerin Belirlenmesi

Eko etiket, çevre konularında önemli iyileşmeler ortaya çıkmasına katkısı olan ve belirlenmiş çevre etiketi kriterlerini sağlayan ürünlere ve hizmetlere verilebilir. Eko etiket kriterleri ürün gruplarına göre belirlenir. Bu işlem yapılırken;

- Ürünün piyasadaki geleceğine,
- Gerekli adaptasyonların teknik ve ekonomik fizibilitesine,
- Çevresel iyileştirme potansiyeline bakılır (TÇV Yayını, 2001:137).

Kriterler, Avrupa Birliği Çevre Etiket Kurulu (EUEB) tarafından belirlenir ya da değiştirilir. Her ürün grubuna verilecek etiketler için gerekli şartlar, üye devletlerin temsilcilerinden meydana gelen Komisyon tarafından endüstri, ticaret, tüketici ve çevre kuruluşlarından ilgili tarafların görüşlerinin de alındığı bir süreç sonunda belirlenir (TÇV Yayını, 2001:138).

Avrupa Birliği Eko Etiketleme Kurulu, ürün grupları için ekolojik kriterleri, Komisyon ile sıkı işbirliği içerisinde belirlemektedir. Öncelikle Düzenleme Kurulunda üye ülkelerin uzmanlarınca kriterlerle ilgili görüşler bildirilir sonrasında kriterler oylamaya sunulur. Kriterler nitelikli çoğunlukla kabul edilmeden uygulamaya koyulamamaktadır (Atalar, 2009:36).

3.6. Avrupa Birliği Eko Etiket Başvurusu, Alma Süreci ve Kullanım Süresi

Bir ürün için alınacak AB Eko Etiket başvurusu şu prosedürlere uygun olmalıdır (Yüksel, 2009:32; Çelik, 2007:5,6):

- Ürün tek bir üye menşeliyse başvuru, o üye devletin yetkili merciine sunulmalıdır,
- Ürün aynı şekilde birden fazla üye devlet menşeliyse başvuru, bu üye devletlerden herhangi birindeki yetkili merciine yapılmalıdır. Böyle bir durumda, başvuru yapılan yetkili mercii başvuruyu değerlendirirken, söz konusu diğer üye devletlerdeki yetkili mercilere danışır,
- Ürün AB dışındaki bir ülke menşeliyse başvuru, ürünün piyasaya sürüleceği üye devletlerden herhangi birindeki yetkili merciine yapılabilir.

Eko etiketin alınması sürecini oluşturan adımlarsa şöyledir

(<http://immib.org.tr>, 29.11.2014):

1. **Adım:** Öncelikle ürünün AB Eko Etiket kapsamında olup olmadığı belirlenir. O ürün ya da ürün grubu için AB Eko Etiket kriterleri belirlenmiş olmalıdır. Avrupa Ekonomik Alanı'nda ürün ya da hizmeti pazara sunan üretici, ithalatçı, servis sağlayıcı, toptancı ya da perakendeciler başvuruda bulunabilir.

2. **Adım:** Ülke yetkili otoritesi ile iletişime geçilir ve danışmanlık talep edilir. Yetkili otoriteler, başvuru prosedürü süresince gerekli teknik desteği temin eder. Türkiye'de yetkili otorite görevi yapacak olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ilgili şubesi henüz resmi olarak başvuruları kabul etmemekte, başvurular bir AB üye devletinin yetkili otoritesine yönlendirilmektedir.

3. **Adım:** Başvuru "Ecat" adı verilen program aracılığıyla elektronik olarak yapılır.

4. **Adım:** Ürün grubuna bağlı olarak ürünün eko etiket kriterlerini karşıladığını kanıtlayan beyanlar, belgeler, test sonuçları vb. toplanır. Her ürün grubu için hazırlanan kullanıcı el kitapları ne tür belgelerin hazırlanması gerektiğiyle ilgili bilgi verir.

5. **Adım:** Başvuru internet üzerinden iletilir. Ayrıca ilgili ülke yetkili otoritesine, dosya halinde, değerlendirilmesi için sunulur. Başvuruya eşlik edecek harç (ücret) ve yıllık ödemeler, ilgili yetkili otorite tarafından belirlenir. Yetkili otoriteye yapılan başvuru 3 ay içerisinde değerlendirilmelidir. Bu süre içerisinde herhangi bir eksik tespit edilirse, firmaya iletilir ve 6 ay içinde tamamlanması istenir. 6 ay içerisinde eksik giderilmezse o başvuru geçerliliğini kaybeder. Bu durumda firmanın yeniden başvuruda bulunması gerekir.

6. **Adım:** Yetkili otorite, ürünün gerekli koşulları sağladığına kanaat getirirse firma ile eko etiketin kullanımına ilişkin bir sözleşme imzalanır. Bu sözleşmede firma, ürün ya da üretim sürecinde herhangi bir değişiklik yaptığı takdirde ilgili otoriteye bilgi vereceğini taahhüt eder. Harç yatırıldıktan sonra firma eko etiket logosunu kullanmaya hak kazanmış olur.

7. **Adım:** Ürün eko etiketli tüm ürünlerin bulunduğu e-katalogda yerini alır. Ürünü pazarlarken ve reklam yaparken logo kullanılabilir. Yalnız bu tanımlar yanıltıcı olmamalı, sadece ilgili ürüne dair olduğu açıkça belirtilmelidir.

AB eko etiketinin kullanım süresi, ilgili ürün için belirlenmiş çevre kriterlerinin geçerlilik süresine bağlıdır. İlgili ürün için belirlenmiş çevre kriterlerinin geçerliliğini kaybetmesi, bu ürün grubu için eko etiket alınması sonucu imzalanan sözleşmelerin de sona erdiği anlamına gelmektedir (Özdoğan, Korkmaz ve Seventekin, 2007:150).

3.7. Avrupa Birliği Eko Etiketi Edinme Maliyeti

AB Eko Etiket Direktifi uzun vadede eko etiket planını kendi kendini finanse eder şekilde hazırlamıştır. Eko etiket uygulamasının gelirleri, başvuruda alınan başvuru

ücreti ve eko etiketin kullanım süresince alınan yıllık kullanım ücretinden oluşmaktadır. Alınacak ücretlerin alt ve üst sınırları Avrupa Birliği Eko Etiketleme Kurulu (EUEB-European Union Eco-Labeling Board) tarafından belirlenir (Çelik, 2007:6).

3.7.1. Başvuru Ücreti

Mevcut uygulamada bir ürüne eko etiket almak için ulusal yetkili otorite tarafından belirlenen ve 300 ila 1300 Euro arasında değişen oranda bir başvuru ücreti alınmaktadır. Avrupa Komisyonu'nca tanımlanan küçük ve orta ölçekli işletmeler ve gelişmekte olan ülkelerdeki firmalar için başvuru ücreti 600 Euro'dan fazla olamaz. Mikro işletmeler için bu rakam 200 Euro'dan başlar ve en fazla 350 Euro'dur. İşletmelerinde ISO 14001 ve EMAS çevre yönetim sistemlerini uygulayarak bunu belgelendiren üreticilere, KOBİ'lere ve birden fazla ürün için başvuranlara ücretlerde belirli oranlarda indirim yapılmaktadır. (www.rec.org.tr, 29.11.2014)

3.7.2. Yıllık Ücret

Yetkili kuruluş, başvuruyu yapan ve AB eko etiketini kullanmaya hak kazanan firmadan etiketi kullanma karşılığı 1500 Euro'ya kadar yıllık ücret talebinde bulunabilir. KOBİ'ler ve gelişmekte olan ülkelerdeki firmalar için bu 750 Euro'dan fazla olamaz. Mikro işletmeler için maksimum ödenecek yıllık ücret 350 Euro'dur. Yıllık ücreti kapsayan dönem eko etiketin kazanıldığı tarihten itibaren başlar (www.rec.org.tr, 29.11.2014). Yıllık ücret belirlenirken, ürünün fabrika çıkış fiyatı ve yıllık satış hacminin belli bir yüzdesi (% 0,15) baz alınır. Yetkili kuruluşlar, başvuru sahibinden % 0,15 olarak belirlenen bu oranın %20 fazlasını ya da azını talep edebilir (Ergün, 1999:4).

Yukarıda belirtilen fiyatlandırma 2015 yılı için geçerli olup, ilerleyen tarihlerde Avrupa Birliği Komisyonu'nca değişikliğe gidilebilir.

3.7.3. Test, Beyanname ve Diğer Ücretler

Başvuru ve eko etiket yıllık kullanım ücretine, başvuru öncesi ürün için gerekli olan test ve doğrulama maliyetleri dahil değildir. Her türlü test ve doğrulama maliyeti başvuru sahiplerince karşılanır. Yetkili kurum tarafından, gerekli görüldüğü takdirde, denetim için gönderilecek yetkililerin yol ve konaklama masrafları da başvuruyu yapanlarca karşılanır. Bu masrafa, yetkili şahıs için ödenecek günlük harcırah bedeli eklenmez (www.rec.org.tr, 29.11.2014).

3.8. Avrupa Birliği Eko Etiket Verilen Ürün Grupları ve İstatistikler

Ürün gruplarının genel itibariyle şu şartları karşılaması gerekir (TÇV Yayını, 2001:138):

- İç pazardaki satış ve ticaret hacminin önemli bir bölümünü temsil etmelidir.
- Önemli seviyede çevre etkisine sahip olmalıdır.
- Satışlarının çoğunluğu nihai tüketim ve kullanım için yapılmalıdır.

Avrupa Birliği eko etiket programı biri hizmet on ikisi üretim faaliyeti olmak üzere 13 temel alanda 2015 yılı Mayıs ayı itibariyle 31 adet ürün grubuna verilmektedir (<http://ec.europa.eu/ecat/>, 10.05.2015). Bunlar aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 3.1. AB Eko Etiket Programının Uygulandığı Ürün Grupları

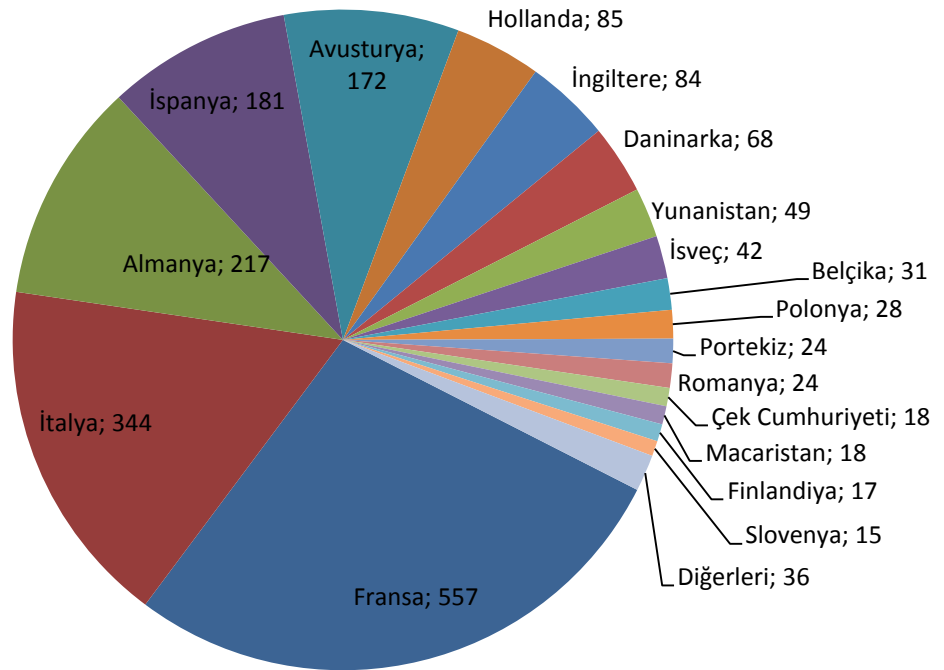
Bahçe İşleri Toprak işleme araçları Toprak iyileştiriciler	Yatak Takımı Şilteler	Giyim Eşyaları Ayakkabılar Tekstil ürünleri
Ev Aletleri Elektrik süpürgesi Isı pompaları Ampuller Su ısıtıcılar	Zemin Kaplamalar Ahşap kaplamalar Halılar Sert zemin kaplamaları	Mobilyalar Ahşap mobilyalar
Elektronik Ürünler Kişisel bilgisayarlar Taşınabilir bilgisayarlar Televizyonlar Görüntüleme cihazları	Yağlar Yağlama malzemeleri	Temizlik Ürünleri Çok amaçlı temizleyiciler Bulaşık makinesi deterjanları Elde bulaşık yıkama deterjanları Çamaşır deterjanları Sabunlar, şampuanlar ve kozmetik ürünleri
Hizmetler Kamp alanı hizmetleri Turist konaklama tesisleri	Kağıt Ürünleri Kopyalama ve çizim kağıtları Kağıt mendil Dönüştürülmüş kağıt ürünleri Baskı Kağıtları	Ev İçi Kendin Yap Ürünler Boyalar ve vernikler
Banyo ve Tuvalet Malzemeleri Tuvalet ve klozetler		

Kaynak: <http://ec.europa.eu/ecat/>, 10.05.2015

67/548/EEC sayılı Konsey Yönergesi veya Avrupa Meclisi ve Konseyin 199/45/EC sayılı yönerge uyarınca çok zararlı, zararlı, çevreye tehlike arz eden, kanserojen, üreme için zararlı veya mutasyona sebep olabilecek maddeler veya karışımlara ya da insan ve/veya çevreye büyük ölçekte zarar verebilecek işlemlerle üretilen veya normal uygulamaları sırasında tüketiciye zararlı olabilecek ürünlere eko etiket verilmez. Ayrıca, sadece profesyonel kullanım amaçlı olan ya da tıbbi profesyoneller tarafından reçete ile verilebilecek veya denetlenecek nitelikteki, 93/42/EEC sayılı Konsey Yönergesiyle tanımlanan yiyecek, içecek ve eczacılık malzemeleri ya da tıbbi ilaçlar için eko etiketleme uygulaması bulunmamaktadır (Çelik, 2007:5).

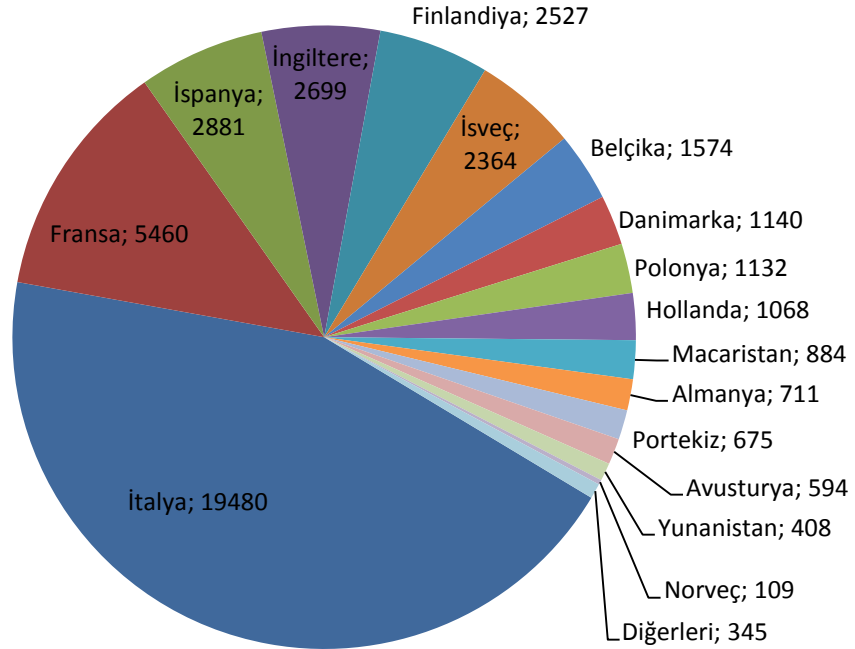
AB Eko Etiketli ürün/hizmet sayısı 2015 yılının Mart ayı itibariyle 44051 olurken, 2010 adet de lisans verilmiştir. Ülke bazında toplam rakamlara bakıldığında verilen lisansların %28'ini Fransa alarak listede ilk sırayı almıştır, onu sırasıyla %17 ile İtalya ve %11 ile Almanya izlemiştir. AB Eko Etiketli ürün/hizmet toplamlarına bakıldığında bu sefer %44 yani 19480 ürün/hizmetle İtalya ilk sırada yer alırken, %12 (5460 ürün/hizmet) ile Fransa ikinci, İspanya ise %6 (2881 ürün/hizmet) ile üçüncü olmuştur (<http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/>, 25.04.2015).

Şekil 3.8. 2015 Mart Dönemine Kadar Alınan AB Eko Etiket Lisanslarının Ülkelere Göre Dağılımı

Kaynak: (<http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/>, 25.04.2015)

Şekil 3.9. 2015/Mart Dönemine Kadar Alınan Eko Etiketli
Tüm Ürünlerin/Hizmetlerin Ükelere Göre Dağılımı

Kaynak: (<http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/>, 25.04.2015)

3.9. Eko-Etiketlemenin Yararları

Eko-etiketleme çevre, sağlık ve sosyal konularda hesap verilebilirlik ve sorumluluk sahibi olmayı güdüleyen ekonomik bir araçtır. Eko etiketin en önemli yararı, tüketiciyi bilgilendirmesi, bilinçlendirmesidir. Tüketici aldığı ürüne ilişkin detaylı bilgiye sahip olmakta ve çevreye gösterilen saygının karşılığını hem kendi nesli hem de gelecek nesiller için elzem olduğunu kolaylıkla ve hızla kavramaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için temel çevresel yasalara uyulması hususunda yardımcı olmaktadır. Bu şekilde devletin ve endüstrinin üzerindeki, işletmelerin çevresel yasalara uyumu konusundaki denetleme görevlerinin hafiflemesini sağlar. Şöyle ki; eko etiketler kendi içinde yasalara uyum ve

bunun üçüncü şahıslar tarafından kontrolünü içermektedir (Üçüncü, 2009:31,32). Türkiye'nin en önemli ihracat pazarı olan Avrupa Birliği grubunda, çeşitli sektörlerde daha şimdiden çevresel ürün etiketleri zorunlu hale gelmeye başladı. Örneğin, 1 Temmuz 2013'te yürürlüğe giren Yapı Ürünleri Yönetmeliği ile yapı ürünlerinin EPD (Environmental Product Declarations - Çevresel Ürün Beyanı) alması zorunlu hale getirilmiştir. Bunun yanı sıra beyaz eşya sektöründe enerji ile ilgili etiketlemeler ve genel çerçevede çeşitli ürünlerde bazı kimyasalların kullanımının yasaklanması ile ilgili etiketlemelerin de yaygınlık kazanması beklenmektedir (SKD, 2014:12).

Özellikle Avrupa'da halkın çevre konularında bilinçlendirilmesiyle çevreye duyarlı ürünlere ilişkin bir talep oluşmuş ve böylece firmalar bu pazardan pay alma yarışına girmeye başlamıştır. Yeni oluşan ve hızla büyüyen bu pazardan pay almak ve mevcut pazar payını korumak için eko etiket başvuruları ticari avantaj sağlayacaktır. Aynı zamanda tüketicilerden gelen bu talepler yönetmelik ve yasalar ile de desteklenmektedir. Aynı şekilde Avrupa'ya ya da gelişmiş diğer ülkelere nihai ürün satan ya da ilgili tedarik zincirinde yer alan firmalara müşterilerinden çevreye duyarlı olmaları konusunda talep olacaktır. Bu bağlamda müşteri kaybının önüne geçmek ve firma imajını pozitif kılmak adına yapılan eko etiketleme ticari fırsatlar sağlamaktadır (www.rec.org.tr, 29.11.2014).

Eko etiketler, işletmelerin üretim yaptıkları alanda, iş modellerini iyileştirmelerinde ve üretim süreçlerini geliştirmelerinde etkili olmaktadır. Ürün etiketlerinin alınması aşamasında, firmalar için ürün ya da hizmetin çevresel etkilerini analiz etme fırsatı doğmaktadır. Üretim ya da hizmet sunumundaki süreçlerin verimsiz kısımlarının, hammadde tercihlerindeki yanlışlıkların, lojistik faaliyetlerindeki hataların, enerji ve su sarfiyatındaki gereksiz harcamaların açığa çıkarılmasına, gerekli önlemlerin

alınmasına, işletmelerin maliyet kalemlerinde orta ve uzun vade de avantaj elde etmelerine yardımcı olmaktadır. İşletmelerin üretim, pazarlama, dağıtım, insan kaynakları, tedarik zinciri gibi tüm birim ve operasyonların fotoğrafının çekilmesini sağlayan eko etiketler, tüm bu süreçlerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesini sağlamaktadır. Bu süreçlerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesiyle birlikte işletmeler maliyet konusunda büyük avantajlar elde etmektedirler (SKD, 2014:8,9).

Eko etiketler, yeşil ürünlere karşı tüketicide oluşan şüphelerin elimine edilmesinde, yeşil ürünlerin pazarlanma etkinliklerinde etkili bir pazarlama aracı olarak işlev görmektedir. Eko etiketli çevreye duyarlı ürünlerin tüketiciye sağladığı manevi tatmin, tüketici memnuniyetini de beraberinde getirmektedir. Sosyal değerler, tüketicilerin çevre dostu davranışlarda bulunmalarını sağlamakta, özdeşleşme ise eko etiketli yeşil ürün satın alma davranışını pozitif yönde etkilemektedir (Küçük, 2009:63). Kısacası, eko etiketli ürün ve hizmetler bir pazarlama aracı olarak tüketicilerin ve yerel otoritelerin gözünde, firmanın sosyal sorumluluk imajına destek vermektedir (Erhan, 2012:96).

Tüketicilerin eko etiketli ürünleri tercih etmesi, pazarın da çevreye duyarlı yaklaşımlar geliştirmesine temel oluşturur. Böylelikle üreticilerin tasarım aşamasında çevreye duyarlı ürünler ve teknolojiler geliştirmesini veya bunların kullanılmasını sağlamaktadır. Eko etiketleme programı, tüketicinin bilgisini ve bilincini artırırken bununla doğru orantılı olarak üreticiler ve hizmet sağlayıcılar arasında da rekabeti artırmaktadır. Üreticiler arasındaki rekabet de hem üreticilerin hem de tüketicilerin bilgi ve bilincini artırır; bu grupların, birbirinin kıstaslarına uyumunu değerlendirmesini, incelemesini ve kıstaslara uyulmadığında diğerini uyarmasını sağlar ve böylelikle çevre açısından olumlu gelişmeler elde edilir (Kından, 2006:22). Doğal kaynak tüketiminde sınırlamaya

gidileceğinden işletme giderleri düşer, dolayısıyla rekabetçi avantaj değerlendirilmiş olur. Tüketim parametrelerinin sınırlanmasına ek olarak geri dönüşüm faaliyetlerine de daha ciddi yönelim olmaktadır. Eko etiketleme programlarının sağladığı çevresel kültür, personel ve işletmecilerin çevreci ürün üretilmesindeki ya da hizmetin sunulmasındaki motivasyonlarını artırmaktadır (<http://www.ekolojikenerji.com.tr>, 12.02.2014).

Eko etiketleme programları, üreticilere ürünlerinin çevreye olan etkisini değerlendirme imkânı vermektedir (Küçük, 2009:63). Çevresel performansın izlenmesi ve raporlanması sürecinde etkili metotlar sunmaktadır (Bulut, 2011:46). Ayrıca yaşam döngüsü faktörleri, yeşil ürünler ve teknik bilgiye yönelik güvenilir bilgiye ulaşma konusunda ihtiyaç duyulan zaman ve işgücünü azaltarak tüketiciler, üreticiler ve perakendecilerin harcamalarını azaltmaktadır (Atalar, 2009:36).

Dünya Ticaret Örgütü ürünlerin karakteristikleri aynı olmak şartıyla, ürünleri ayırma tabi tutmaya izin vermemektedir. Eko etiketleme, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurallarını çiğnemenin ürünlerin ayrıştırılmasını mümkün kılar. Eko etiketleme programı, ticaret önleme tedbirleri gibi etkisiz ürünlerin piyasaya girişini engellemez (İriç, 2012:28; Tarıncı, 2012:39,40; Güçtekin, 2011:171; Üstünay, 2008:152; Alagöz, 2007:8).

Eko etiketleme kirlilik sorununu ve kirliliğe neden olan unsurları ve alınabilecek önlemleri araştırmaktadır (Alagöz, 2007:8). Örneğin; daha bölgesel ürünlerin kullanılması için işletmeleri ve tüketicileri teşvik etmek, bu konuda işletme sahiplerini cesaretlendirmek, yerel ekonomi için elde edilen kazançların artmasını sağlarken, nakliye giderlerini ve nakliye stratejik planlamaları için harcanan zamanı azaltacaktır.

Eko etiketler ayrıca, genelde turizmin çevre için önemli olduğuna vurgu yaparken, bölgesel ve yerel nüfus arasında çevre koruması konusunda bilinçlenmenin

artmasına yardımcı olmaktadır (Bulut, 2011:46; Yüksel, 2009:28; Yücel ve Ekmekçiler, 2008:332).

Eko etiketleme programlarının uygulamadaki etkileri, kabul edilebilirliği ve güvenilirliği ülke kültürü ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin; Fransa’da deniz suyu kalitesi düşük kıyılar için “Black Flag-Siyah Bayrak” uygulamasıdır. Bu uygulamada yüzme suyu kalitesi belirlenen limitlerin üzerindeyse, bunun sorumlusu olarak belediyeler kabul edildiğinden, belediyelere böyle bir bayrak verilmektedir (Üçüncü, 2009:34). Her ne kadar negatif anlam içerse de dikkati çekmesi bakımından daha etkili bir yöntemdir (Kından, 2006:25).

Zorunlu pozitif eko etiketlemenin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin standartlarına ulaşarak pazarlarına girebilmek için yararlı bir araç olabileceği gibi aynı zamanda ülkede yaşayanlar için çevre sağlığı açısından sosyal faydayı artırmaktadır (Guerra, 2003:5).

Eko etiketleme süreçleriyle, sosyal ve çevresel risklerini anlamaya, kontrol etmeye ve yönetmeye başlayan işletmeler, ulusal ve uluslararası yatırımcıların yatırım radarlarına girme şanslarını yükseltirler. Günümüzde kurumsal yatırımcılar için yatırım yapabilme kararlarını belirleyen en temel öğeler, kârlılıkla beraber çevresel ve sosyal riskler olmaktadır. Geçtiğimiz 20 yıl içinde, küresel ölçekte, firmaların iktisadi, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliklerini nasıl yönettiklerini çeşitli parametrelerle ölçen borsa endeksleri ortaya çıkmaya başlamıştır. FTSE4Good ve Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi gibi uluslararası endeks kuruluşları gibi dünyanın pek çok ülkesinde ulusal endeksler faaliyete geçmiş durumdadır. Türkiye’de de Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi faaliyete geçerek halka açık şirketlerimizin çevresel ve sosyal risklerini nasıl

yönettiklerini, sürdürülebilirlik faaliyetlerinde hangi yolları katettiklerini, çok çeşitli parametrelerle ortaya koymaya başlamıştır. Endeksler hususunda yapılan çalışmalar, üst sıralarda yer alan işletmelerin çevre yönetim sistemlerinde ve çevresel ürün etiketleme konusunda önemli mesafeler almış olduklarını ve yatırım yapılabilirlik oranlarının çok yüksek olduğunu açık bir şekilde göstermektedir (SKD, 2014:9).

Yukarıda bahsedilen faydalar eko etiketleme programlarının genelini kapsamaktadır. AB Eko Etiketinin yukarıda bahsi geçen faydalardan ayrı kendine özel faydaları da vardır (www.rec.org.tr, 29.11.2014):

- Tüm Avrupa'yı kapsayan tek etikettir. 27 Avrupa Birliği ülkesinin yanısıra Norveç, İzlanda ve Lüksemburg'da geçerlidir.
- Avrupa Komisyonu AB kamu ihalelerinde %50 oranında yeşil ürün kullanımını teşvik etmektedir. Bu sebeple, kamu ihalelerinde çevreye duyarlı ürün tedarik edilmesi amacıyla çoğunlukla eko etiket kriterleri esas alınmakta veya doğrudan AB Eko Etiket şartı aranmaktadır.
- AB çapında AB Eko Etiket kıstasları ekolojik ürün standartları açısından üretici ve diğer ülkeler için önemli bir başvuru kaynağıdır.
- Avrupa dışında Çin, Meksika, Hindistan, Güney Afrika, Kenya gibi Türkiye'nin dünya pazarında rekabet ettiği ülkelerde AB Eko Etiket kapasite geliştirme çabaları Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından yürütülmektedir.

3.10. Eko Etiketlemenin Dezavantajları

Eko etiketleme, aynı amaca hizmet eden, farklı kategorilere ait ürünler arasında tercih yapmaya rehberlik için etkili bir araç değildir. Örneğin, tek kullanımlık çocuk

bezleri ile tekrar kullanılabilen çocuk bezleri, şarj edilebilen piller ile şarj edilemeyen piller, geri dönüşebilen kâğıt bardaklar ile plastik bardaklar arasında karşılaştırma yapıldığında hangisinin tercih edildiğinde çevreye daha zarar vereceği konusu tartışmalıdır (Alagöz, 2007:8).

Etiket, tanıtıldığında kredibilitesini artırmak için, iyi pazarlama yapılması gerektir. Eğer tüketicilerde çevre konusunda yeterli duyarlılık yoksa, çevre dostu eko etiketli ürünler tüketicilerin satın alma tercihlerini etkilemez (Alagöz, 2007:8,9). Eğer eko etiketleme programıyla eksik ya da yanıltıcı bilgilendirmeler yapılıyorsa çevre konularında duyarlı ve bilinçli tüketiciler için bu tür etiketlemeler hiç birşey ifade etmez ve bu tür yöntemlere tevessül eden işletmelere karşı tüketicilerin güveni kalmaz, bunu ise satın alma fiillerine yansıtabilirler. Bu nedenle çevre etiketi ve beyanındaki bilgilerin, sadece beyan edenin iddiaları veya bağımsız kuruluşlarca yapılan değerlendirmeler olup olmadığı açıkça belirtilmelidir (Üçüncü, 2009:32,33).

Belli bir ürün kategorisi için tasarlanan eko etiketlemede hangi yöntemin kullanılacağı da önemlidir. Ürünün yaşam döngüsüne bakılarak mı yoksa sadece döngünün bir aşamasına göre mi yapılacağı ilk akla gelen soru işaretidir. Üreticiler daha bunun gibi pek çok soruyla karşı karşıya kalmaktadır: “Değerlendirme yaparken kullanılacak yöntem nedir?”, “Hangi çevresel etkinin daha önemli oluşuna kim karar verecek?”, “Bu etkilerin önem sırası belirlenirken hangi kıstaslara göre değerlendirme yapılacaktır?” (Kından, 2006:24,25). Etiket kullanma kriterlerini yerine getirmiş olmak bazen de çevre için ters etki yapabilir. Şöyle ki; eğer etiket için paketleme kriteri geri dönüşümlü kağıt kullanmak ise, ülke içinden yeteri kadar geri dönüşümlü kağıt temin edilemediğinde bunun ithali ihtiyacı doğacaktır. İthalat nedeniyle ilave nakliye masrafı doğar ve bu da geri dönüşümlü

kağıt kullanımından daha ağır gelebilir. Eko etiketli bir ürünün tanıtımından önceki talebi arzından az ise bu pazarın bölünmesi demektir. Bu ise işletme için dezavantajdır, çünkü çevre dostu olmayan ürünler için bir pazar payı her zaman vardır (Alagöz, 2007:9).

Eko etiketler bazı ürün gruplarında yeniliğe engel olabilmektedir. Örneğin, ayakkabı sektöründe, bir eko etiketin onay süreci dört hafta sürmektedir ve ayakkabılar için verilen eko etiketlerin geçerlilik süresi bir yıldır. Modaya duyarlı ve sürekli değişimin yaşandığı bu tür endüstrilerde bazen ürünlerin raf ömürleri yıl bile değildir. Bu sektör işletmeleri açısından bu durum ekstra bir maliyet unsuru olarak görülmektedir (Kulkarni, 2005).

Eko etiketleme, tarife dışı ticaret engelleri oluşturularak kötüye kullanılabilir. Örneğin eko etiket ürün kriterleri ulusal ürünün yararına göre belirlenebilir. Bu şekilde yabancılar için eko etiketleme başvuru prosedürleri zorlaşırken, ulusal üreticiler için haksız bir avantaj doğmuş olur (Alagöz, 2007:9).

Eko etiketin tüketici tarafından nasıl algılandığı çok önemlidir. Eko etiket pozitif anlam ihtiva ediyorsa, söz konusu ürünü satın alma imkânı olmayan tüketicilerde negatif hissiyat oluşabilir. Zira pozitif eko etiketlerin karşılaştırmalı olarak bir ürünün diğerine oranla çevreye daha az zarar verdiğini, insan sağlığını daha fazla düşündüğünü ve sosyal fayda sağlayan bir imajı olduğu için bu ürünü satın alamayan kesimde çevreye zarar verdiği, sağlığı için zararlı ürünler aldığı hissi uyandırabilir (Kından, 2006:25).

Eko etiketleme programları, piyasayı parçalara böleceğinden, piyasaya girmeyi kârsız hâle getirip rekabetin azalmasına neden olabilir. (Alagöz, 2007:9)

Eko etiketleme, ticaret engeli etkisi yapar, şöyle ki; gelişmekte olan ülke ihracatçılarının dünya pazarlarına girememe riskiyle karşı karşıya kalmasına neden olur ve buna maruz kalınmak istenmediğinden, ihracatçılar çevresel standartların şartlarını yerine getirmeyi kabul ederler. Bu durum çoğu zaman gelişmekte olan ülkeler için önemli bir kaygıdır, çünkü yüksek seviyede bir çevre standardını temin etmeye yönelik kaynakları azdır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin üretim metodları, eko etiket almak için gereken metodlardan oldukça farklı olabilir. Bu ülkelerdeki üreticiler olması gereken üretim yöntemlerini sağlayabilecek durumda olmayabilirler (Alagöz, 2007:11).

Çevre dostu üretim çoğunlukla ürün için daha yüksek bir maliyeti gerektirir, nadiren ucuz olduğu görülür. Eko etiket, ürünü, pazarlama avantajı ile ödüllendirirken fiyat dezavantajını ortadan kaldırması beklenir. Ancak, uzun vadede eğer etiketli ürün başarılı ise, artan talep nedeniyle fiyat düşebilir. Etiketli ürünlerin başarısı, çevreye duyarlı, ilave ücret ödemek arzusunda olan, yeterli sayıda tüketicinin olup olmadığına bağlıdır (Alagöz, 2007:7).

Çevrecilerin yaklaşımına göre, bir ürünün çevreye duyarlı olması ve tüketicinin bunu tercih etmesi küresel düzeyde çevreye pek de katkısı yoktur. Zira çevreyi korumak için asıl yapılması gerekenin tüketimi azaltmak olduğunu, bir ürünü yeniden tanımlamanın çevreyi gerçek manasıyla korumadığını savunurlar. Bu anlamda çevreciler zorluk çıkarabilirler (Üçüncü, 2009:33).

3.11. ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi ve Avrupa Birliği Çevre Etiketleri Arasındaki İlişki

Gelişmiş ülkelerdeki tüketicilerin, yerel ve küresel ölçekteki çevresel sorunlar karşısında yüksek bir çevre bilincine ulaşması, bu ülkelere ihracat yapan işletmeleri çevre

dostu ürünler satmaya zorlamaktadır. Bu nedenle, ihracatçı firmalar sattıkları ürünlerin ya da verdikleri hizmetlerin çevre dostu olduğunu gösterebilmek adına eko etiketleme ve ISO 14000 serisi gibi gönüllülük esasına dayanan çevresel standartları uygulama yolunu seçmektedirler. Bunun dışında çoğunlukla gelişmiş ülke piyasalarında, kamu alımlarının ISO 14000 serisi ve eko etiketleme gibi standartlara dayalı olarak gerçekleştirilmesi firmalar üzerinde önemli bir piyasa baskısı oluşturur (Gül ve Ekinci, 2002: 96,97).

Üretim ve tüketimde, gerek çevresel düzenlemeler ve gerekse piyasa baskısı sonucu oluşan “çevrecilik” anlayışı işletmeler için yeni fırsatların doğmasını sağlar. İşletmeler üretim süreçlerinde ve ürettikleri ürünlerde çevresel düzenlemelerin gerektirdiği şartları (ISO 14000 ve eko etiketleme vb.) yerine getirdikleri takdirde uluslararası piyasalarda ortaya çıkan çevreci pazarlarda ticari avantaj elde ederler (Gül ve Ekinci, 2002:97).

Ülkelerin, ürünlerin çevresel yönüne dair geliştirmiş olduğu teknik düzenlemelerin temelini ürün standartları ve üretim standartları oluşturur. Çevrenin korunmasıyla ilgili ürün standartları, ürünün nihai kullanımı ve bertarafı sırasında meydana gelebilecek çevresel riskleri azaltmak için uyulması gereken kriterlerdir. Özellikle gelişmiş ülkelerde çevre bilincinin artış göstermesinin ve buna paralel olarak çevre dostu ürünlere verilen önem, bu ülkelere ihraç edilen ürünlerin de kullanımı ve atık süreçlerinde çevreye en az zararı vereceğini ya da vermeyeceğini belgeleyen belirli standartlara uymaları giderek bir zorunluluk haline dönüşmektedir (Gül, 2003:8). Üretim standartları ise, ürün standartlarından farklı olarak ne üretildiğinden ziyade nasıl üretildiği ile ilgilenir. Çevre performansının izlenmesi ve iyileştirilmesi temeline dayanır (Erhan, 2012:92). Bu bağlamda üretim standartları, ürünün piyasaya sürülmesine kadar geçen üretim sürecinde

kullanılacak teknolojiler, yapılması gereken işlemler, doğal kaynakların kullanım şekli gibi alanlarda uyulması gereken kuralları gösterir. Üretim standartlarının geliştirilmesindeki amaç, ürünlerin geçirdiği tüm üretim aşamalarında ortaya çıkması muhtemel olumsuz çevresel etkileri azaltmak, önlemek ya da olumlu çevresel faaliyetleri teşvik etmektir (Gül, 2003:10).

Gönüllülük esasına dayalı çevresel düzenlemeler içerisinde yer alan ISO 14000 standartları ülkeler için değil, işletmeler için hazırlanmıştır. Temel amacı işletmelerin çevresel performanslarını arttırmak ve bu konuyla ilgili sürekli gelişmelerini temin etmek olan ISO 14000 uygulamaları, ulusal ölçekte geliştirilen pek çok farklılıklar içeren yerel uygulamaların doğuracağı karmaşayı ortadan kaldırarak uluslararası düzeyde bir uyum sağlamaktadır (Gül, 2003:16,17).

Gönüllülük esasına dayalı çevresel düzenlemelerden bir diğeri ise eko etiketlemedir. Eko etiketleme, ürünlerin hammadde temininden atıklarının bertarafına kadar çevreye en az zarar vermesini sağlayacak metodların geliştirilmesine yönelik üretim ve işleme metodlarını içermektedir (Gül: 2003:17).

İki program arasındaki temel fark; çevre yönetim programlarının kuruluşun genel çevresel performansına odaklanması, eko etiket gibi programların ise firmaların belirli ürünlerine ya da hizmetlerine yönelik olmasıdır (http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/faq/faq_en.htm, 11.05.2015).

Bu gönüllü programların arasında avantaj sağlayan pek çok işbirliği vardır. Hâlihazırda EMAS ya da ISO 14001 belgesine sahip olup AB Eko Etiket Programına başvuranlara yıllık ücret üzerinden %25 indirim verilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca yetkili kuruluşlar, başvuruları değerlendirirken ve AB Eko Etiketinin ekolojik

kriterlerine uygunluğunu izlerken çevresel yönetim programlarının gereklerinin uygulanıyor olmasını da göz önüne almaktadır (Atalar, 2009:30).

Yukarıda anılan bu iki program GATT/WTO'nun takibi altındadır. Dünya ticaret sistemi, GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ve onun oluşturduğu WTO (World Trade Organization-Dünya Ticaret Örgütü) tarafından yönetilip yönlendirilmektedir. GATT ülkeler arası serbest ticareti desteklerken, bir taraftan da çevreci uygulamaları ön plana çıkarma gayretleri içerisindedir. Ancak, GATT/WTO kuralları, ülkelerin ulusal çevre politikalarına dayanarak diğer ülkelerin piyasaya girişini engelleyici yaptırımlar uygulamasını ve rekabetçi endişeler nedeniyle tek yanlı yaptırımlara yönelmesini yasaklamaktadır. GATT/WTO sisteminin bir parçası olan Ticarete Teknik Engeller Anlaşması'yla (TBT), ithal edilecek ürünler için aranacak standartların uluslararası nitelik taşıması, uluslararası standartların olmadığı durumda bu standartların devletlerce, bilimsel bilgi ve kanıtlara dayanarak ve gereksiz ticari engeller oluşturmayacak şekilde hazırlanması istenmektedir (Gül: 2003:17).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE’DE AB EKO ETİKETİNE SAHİP OLMUŞ İŞLETMELERİN SERTİFİKA ALMA SÜRECİ VE SÜREÇ SONRASINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA

İşletmelerin AB Eko Etiketini sertifikasına sahip olma süreçlerinin ve sonrasında gelişmelerin detaylı olarak inceleneceği bu bölümde 23.07.2015 tarihinde Türkiye’de mezkur etikete sahip firma olmadığından daha önce bu sertifikayı almaya hak kazanan firmaların araştırması yapılmıştır. Araştırmaya geçmeden evvel metodoloji hakkında bilgi verilecektir.

4.1. Araştırmanın Metodolojisi

4.1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Küresel ve ulusal bazda çevre sorunlarının ürkütücü boyutlara ulaşması sebebiyle farkındalık oluşturmaya çalışan hükümetler, sivil toplum örgütleri, teşkilatlar ve bilinçlenen tüketiciler işletmelere çevreye duyarlı olmaları konusunda gerek satın alma eylemleriyle, gerekse konuyla ilgili faaliyetleriyle baskı kurmaktadır.

Bu çalışmada, her yönüyle yeşil olma çabası içindeki dünyada, işletmelerin; hem kendilerinin hem de ürünlerinin çevreye zarar vermediklerini ispatlar sertifika almaya yönelen sebepler ortaya konulmuş, Türkiye’de yeni olan bu uygulamalardan AB Eko Etiketini daha önce sahip olmuş firmaların ve halihazırda bu etikete sahip Eczacıbaşı firmasının analizine yer verilmiştir.

Araştırmanın amacı; Dünya’nın gelişmiş ülkelerinden tüketicilerin çokça tercih ettikleri AB Eko Etiketini sahip ürünlerin Türkiye’de hangi boyutta üretildiğinin ve işletmelerin bu sertifikaya sahip olmak istemelerinin nedenlerini tespit etmektir.

Araştırmanın soruları ise şunlardır:

- ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi ve Eko Etiketleme nedir?
- ISO 14001 sertifikası ve eko etiket almak için yapılması gerekenler nelerdir?
- ISO 14001 sertifikası ve eko etiketin işletmelere ne gibi getirileri vardır?
- ISO 14001 sertifikası ve eko etiket almanın dezavantajları var mıdır?
- Türkiye pazarındaki kurumların ISO 14001 sertifikasına ve eko etiketlemeye bakış açısı nedir?

Bu sorular çerçevesinde çalışmanın amacı; “ISO 14001 sertifikası ve eko etiketin yeni girmeye başladığı Türkiye pazarında, işletmelerin bu sertifikaları alma çabalarının nedenini ortaya koymaktır.

Çalışma doğrultusunda örnekleme yöneltilen sorular;

- Ecolabel programına neden ihtiyaç duydunuz?

- Etiketleme programının gerekliliklerini/şartlarını sağlayabilmek için gerekli bilgi ve desteği işletme bünyesindeki çalışanlarla mı temin ettiniz yoksa dışarıdan danışmanlık hizmeti mi aldınız?

- Ecolabel programını uygulamak maliyetlerinizi ne yönde etkiledi?

- Ecolabel programı satışlarınızı ya da gelirinizi (hizmet işletmeleri için) ne yönde etkiledi?

- Ecolabel programı işletme kârına katkı sağladı mı?

- Program faaliyetleri yerine getirilirken, yönetim kadrosunun ve diğer çalışanların tutumlarında değişim yaşandı mı?

- “EU Eco Label” etiketi basılı ürünlerinizi alan/kullanan tüketicilerden ne gibi geri dönüşler oldu?

- Eco label’in size sağladığı avantajlar nelerdir?

- Eko etiket sertifikası alma süreci ne kadar sürdü?

- Daha önce ISO 14001 sertifikasına sahip olmanız eco label etiketi alma sürecinize nasıl etki etti?

4.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de daha önce AB Eko Etiketi sertifikasına sahip olmuş firmalar oluşturmaktadır. Türkiye’de AB Eko Etiketi sertifikasına sahip firma sayısı sınırlı olduğundan analiz kapsamında sektörel ya da bölgesel ayrıma gidilmemiştir. Bu çalışma için amaçlı örnekleme yapılmıştır. Bu örneklemin temelini, araştırmanın amaçları doğrultusunda bir evrenin temsilci bir örneği yerine, amaçlı olarak bir ya da birkaç alt kesimini örnek olarak almaktır (Sencer, 1989:386). Amaçlı (yargısal) örneklemede araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örnekleme alır.

Araştırma için hazırlanan soruların firmalara yönlendirileceği 23.07.2015 tarihinde Türkiye’de halihazırda AB Eko Etiketine sahip firma olmadığından, bu tarihten önce mezkur etiketi kullanmaya hak kazanmış firmalar tespit edilmeye çalışılmış ve analiz ancak tespit edilebilen firmalar üzerinden yürütülebilmiştir. Avrupa Birliği’nin bu konuyla

ilgili web sitesinden (<http://ec.europa.eu/ecat/>) sadece halihazırda eko etikete sahip firmalar bildirilmekte olup, geçmişe dönük eko etiket almış firma arşivlerine ilişkin bilgilere ulaşılamamaktadır. Bu nedenle araştırma yapılacak firmalar, literatür taraması sırasında ilgili web sayfasından 28.11.2013 tarihinde çekilen listeler, “Metsims Sustainability Consulting” adındaki danışmanlık hizmeti veren firmadan alınan bilgiler ve Mesut Dönmez’in kaleme aldığı 30 Ekim 2012 tarihli, “Eko Etiket” başlıklı köşe yazısı baz alınarak belirlenebilmiştir.

4.1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden tanıtıcı araştırma yöntemi seçilmiştir. Tanıtıcı araştırma yöntemi, belirli bir bilgi kümesinin ilgi duyulan bazı özelliklerini ortaya koymayı amaçlayan araştırma yöntemidir. Tanıtıcı araştırmaların amacı, durum ya da olayların genel niteliklerini belirleyebilmektir (MEB, 2006:10). Ulaşılmak istenen bilgiler hem olgusal hem de yargısal olduğundan birincil veri kaynaklarıyla görüşme yönteminin seçilmesinin yanında ikincil veri kaynaklarına da başvurulmuştur. Birincil veri kaynakları tespit edilirken (hangi firmalarla görüşüleceği belirlenirken); AB'nin ilgili web sitesinden, konuyla ilgili danışmanlık hizmeti veren bir firmadan ve ulusal bir gazetede kaleme alınmış konuyla ilgili yazıdan faydalanılmıştır. İkincil veri kaynaklarından Milli Kütüphane, üniversite kütüphaneleri ve internet belge tarama aşamasında çokça başvuru alan veri kaynakları olmuştur. Ayrıca konuya ilgili yazılmış kitaplar, bilimsel dergilerde yayımlanmış makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri incelenmiştir. Belgesel tarama süreci; belirleme, elde etme, okuma ve değerlendirme aşamalarından meydana gelmektedir.

Araştırmada çalışma amacı kapsamında uygun evren ve bu evren içerisinde örneklem seçilmiş, belirlenen örnekleme çalışmanın amacına yönelik sorulara cevap bulmak için birincil veri kaynaklarına başvurulmuştur. Örneklem olarak belirlenebilmiş işletmelerin, ilgili konudaki yetkilileriyle internet ve telefon marifetiyle iletişime geçilmiş, bu yetkililere yöneltilen sorulara karşılık alınan cevaplarla birlikte kurumsal internet sitelerinden elde edilen bilgilerle araştırma sonuca ulaştırılmıştır.

4.1.4. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma, Türkiye’de 23.07.2015 tarihinden önce AB Eko Etiketini aldıkları tespit edilen tüm işletmeleri kapsamaktadır. Ancak bunlardan bazıları global firmalara fason üretim yaptıklarından; yani sertifikaya sahip ürünlerle ilgili geri dönüşler kendilerine yapılmadığından, kazanımlar ya da kayıplardan doğrudan etkilenmediklerinden ve bir kısım işletmelerde ise eko etiketi firmaya kazandıran ekiplerin artık o firmalarda çalışmaması nedeniyle bilgi alınmadığından bu işletmeler analiz kapsamından çıkarılmıştır.

Eko etiket sertifikası ülkemiz için yeni bir gelişme olduğundan ve bu sertifikaya sahip firmaların çoğunlukla üretimlerinin küçük bir bölümünü sertifikalı ürünlere ayırdığı görüldüğünden, aslında başlangıç aşamasında olan üretim ve hizmet işletmelerimizden çok da sağlıklı bilgiler alınamamaktadır. Araştırma aşamasında en çok bu konuda sıkıntı yaşanmıştır. Araştırmanın en büyük kısıtlılığını veri toplayacak firma ve bilgi verecek birincil kaynak sayısının azlığı oluşturmuştur.

Çalışmada örnek olarak UPM-Kymmene Corporation’un çevre ile ilgili konularda sorumlu müdürü Gabriele Wende, Eczacıbaşı Holding’in Vitra markasının karodan sorumlu yetkilisi, Barut Hotels’in Kalite Müdürü, Hürsan Havlu Üretim San. Tic.

A.Ş.'nin Kalite Sistem Sorumlusu ve Unitek Gıda Tekstil Motorlu Araçlar San. Tic. A.Ş.'nin Bilgi İşlem Müdürü ile görüşülmüştür. Amaçlı örneklemede örneklerden dördü Türkiye'de alanlarında ilk çevreci tutumları sergileyen Türk firmalarıdır. UPM-Kymmene Corporation ise yenilenebilir ve geri dönüştürülebilir malzemeleri kullanarak kağıt ve kağıt ürünleri üreten 2014 yılı itibariyle 13 ülkede üretim tesisi ve 6 kıtada 45 ülkede satışı olan global bir firmadır. Türkiye'de ise 2007 yılının Ocak ayından beri satış ofisiyle faaliyette bulunmaktadır. Kurumlardan ikisi tekstil, biri karo, biri kağıt ürünleri ve bir diğeri ise otelcilik sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Kurumların farklı sektörlerde faaliyet göstermeleri ve Türkiye'de bu konuda ilk ve kimilerinin ise tek olması sınırlılık oluşturmaktadır.

4.2. Bulgular

4.2.1. UPM – Kymmene Corporation

Geçmiş 19. yüzyıla kadar uzanan ve kökleri Finlandiya'da bulunan UPM (The Biofore Company) günümüzde global olarak faaliyet göstermektedir. UPM, 2014 itibariyle; UPM Kağıt ENA (Avrupa ve Kuzey Amerika) ve UPM Plywood iş gruplarından oluşmakta, yaklaşık 20000 kişiye iş sunmakta ve 10 milyar Euro yıllık satış gerçekleştirmektedir. 14 ülkede üretim tesisi bulunup, 65 ülkede faaliyet gösteren UPM hisseleri Helsinki Borsası'nda işlem görmektedir. Kurumsal internet sitesinde hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılan firma, biyo ve orman endüstrilerinin yeni, sürdürülebilir ve inovasyona dayalı bir geleceğe doğru öncülük etmekte olduğunu ifade etmektedir. Ürünlerinin yenilenebilir hammaddeden üretilmesi ve geri dönüşümlü olması firmanın sürdürülebilir üretime yaptığı katkıyı ortaya koymaktadır.

UPM halihazırda AB eko etiketiyle beraber pek çok sertifika ve ödülün sahibidir. CDP'nin 2013 Küresel Ormanlar Raporu'nda UPM'nin malzeme endüstrisinin sektör lideri olduğu belirtilmiştir. Kuzey İklim Değişikliği Açıklaması Endeksi'nde, UPM en iyi puanlarla üst sıralarda yer almış ve iklim değişikliği sorunlarına yönelik firma anlayışı vurgulanmıştır. 2014 yılında firma, arka arkaya üçüncü yılında DJIS'da listeye girmiştir. 2014-2015 için Dow Jones Avrupa ve Dünya Sürdürülebilirlik Endeksi'nde (DJIS) UPM'in endüstri lideri olduğu belirtilmiştir. DJSI, tüm sektörlerde, sürdürülebilirlik kriterleri açısından rakiplerini geride bırakan şirketleri belirler.

Firma, kurumsal internet sitesinden gerçekleştirdiği sürdürülebilir üretimlerine ilişkin bilgiler de vermektedir. Araştırmacıların, kağıt etiketi atığında bulunan lignin serbest selüloz elyaflarının, geleneksel wpc ürünlerinde bulunan odun elyafından daha iyi renk dayanıklılığı sağlayacağını fark ettikleri ve pazardaki geleneksel wpc döşeme ürünlerine göre leke tutmama özelliği yüksek olan kapalı bir yüzeyin sağlandığı patentli bir üretim sürecinin geliştirildiği ifade edilmiştir. Yeni kompozitin hammaddesinin %60'undan fazlasının, önceden herhangi bir geri dönüşüm çözümünün olmadığı kendinden yapışkanlı etiket atığından sağlandığı belirtilerek, "UPM ProFi Deck" ürünleriyle bu konuda büyük bir başarı sağlandığı, her yıl çöp sahasına gönderilecek ya da yakılacak yüzlerce kamyon etiket atığına ikinci bir yaşam sağlandığı beyan edilmiştir.

Firmanın Çevre Yönetiminden Sorumlu Müdürüne maille sorular yönlendirilmiştir. "Eco label programına neden ihtiyaç duydunuz?" sorusuna "Programı yapmaya, sertifikayı almaya ihtiyacımız yoktu, ama ürünlerimizin yüksek çevresel performanslarını kanıtlamak için eko etiketlemeyi kullanmakta yarar gördük." yanıtını vererek aslında bu konuda ne kadar iddialı olduklarını ortaya koymuşlardır. Eko etiketleme uygulamaları için dahili

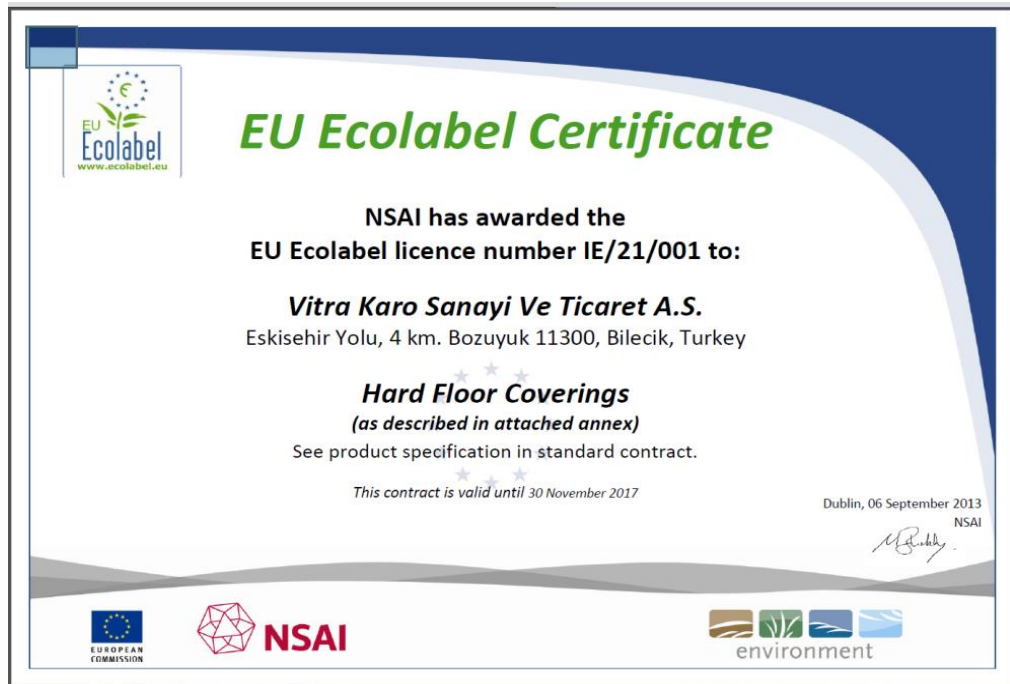
kaynaklardan yani çalışanlarından faydalandıklarını, kriterlerle ilgili anlaşılamayan, emin olunamayan durumlarda işletme dışından yardım aldıklarını belirtmiştir. Kriterleri yerine getirirken herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını, ancak uygulamaların ve onların güncellemelerinin iyi takip edilmesi gerektiğini ve ayrıca önceden ISO 14001 sertifikasına sahip olmalarının eko etiketin sistem ve süreç tanımlamalarının entegresinde önemli katkılarının olduğunu belirtmiştir. Çalışanların eko etiketleme sürecine rahat ayak uydurduklarını, bunu ise daha önceden bu kültürün işletmede var olmasına bağlayan yetkili, tüketicilerinden de olumlu dönüşler aldıklarını ifade etmiştir.

4.2.2. Vitra (Eczacıbaşı Yapı Ürünleri Grubu)

Eczacıbaşı Yapı Ürünleri Grubu markası olan Vitra, banyo gereçleri tasarım ve üretimini yapmaktadır. Seramik sağlık gereçlerinden armatürlere, karolardan küvetlere ve bunları tamamlayan aksesuarlara kadar geniş bir ürün yelpazesine sahip olan Vitra, dünyaca ünlü tasarımcılar ve mimarlar tarafından tanınan, gelirinin üçte ikisini yurtdışı pazarlarından elde eden uluslararası bir markadır. Markayı bünyesinde barındıran Eczacıbaşı Yapı Ürünleri Grubu'nun hedefi kurumsal web sitesinde "Sektörde Avrupa'nın en büyük 3 grubu arasında yer almak" olarak açıklanmıştır. "Sürdürülebilirlik" başlığı altında, doğal kaynakları koruma sorumluluğunun, konutlar ve toplu kullanım alanları için sunulan ürünlere taşındığına, kişi başına düşen su tüketiminin akıllı tasarımlarla en aza indirilmeye çalışıldığına, fabrikalarda geliştirilen geri dönüşüm sistemiyle hammadde ve enerji kullanımındaki kaybının minimuma indirilmeye çalışıldığına değinilmiştir. Yine bu başlık altında işletmenin Blue Life olarak adlandırdığı çevreci tasarımlarına ilişkin ve çevre duyarlılığı ile ilgili verilere yer verilmiştir. Kaynakların verimli kullanılmasına odaklanan firmanın, bu hedef çerçevesinde; gereksiz enerji tüketimini engelleyen

armatürler, isteğe göre 2,5 ya da 4 litre suyla yıkama yapan dünyanın en az su harcayan klozetleri, duşta harcanan suyu %60 oranında azaltan debi regülatörleri, daha az su kullandıran 6 cm derinliğindeki lavabolar ve harcanan su miktarına sınır getirerek %90'a varan tasarruf sağlayan özel seramik kartuşlar gibi birçok akıllı tasarımları bulunmaktadır.

İşletme kurumsal web sitesinde, mezkur amaçlar çerçevesinde gerçekleştirdiği yönetim, tasarım ve üretimlerine dair ödül ve sertifikalarına da yer vermiştir. 2011 yılında Eczacıbaşı Grubu'nun Vitra markası Türk seramik sektöründe “ Avrupa Birliği Eko Etiketini”ni almaya hak kazanan ilk marka olmuştur. Bu sertifikayı 2013 yılında tekrar kullanmaya hak kazanmışlar ve halihazırda bu sertifikaya sahip ürünler üretmektedirler. Aşağıda Vitra'nın sahip olduğu AB Eko Etiket Sertifikaları görülmektedir:

Vitra, sektöründe, Türkiye’de ilk, dünyada ikinci ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Belgesi’ni 1999 yılında almıştır. Dünya sektöründe ilk EN 16001 Enerji Yönetim Belgesi’ni 2010’da almaya hak kazanmakla beraber 2012 yılında sektöründe Türkiye ve Avrupa’da, ürünlerinin bütünsel çevre performansını belgeleyen Tip III Çevresel Ürün Beyanı’nı almaya hak kazanan ilk üretici olmuştur. 2013 yılında İstanbul Sanayi Odası’na verilen “Çevre ve Enerji Ödülleri”nde, Vitra ve Artema markasıyla firma “Çevre ve Sürdürülebilirlik Yönetimi” kategorisinde birinciliği elde etmiştir. 2015 yılında ise bu kez Avrupa Birliği kapsamındaki saygın sürdürülebilirlik ödüllerinden biri olarak kabul edilen Avrupa Birliği Çevre Ödülleri’nin 2015 Türkiye Programı Yönetim Kategorisi’nde birincilik ödülünün sahibi olmuşlardır.

Çalışma kapsamında Eczacıbaşı Yapı Ürünleri Grubu Vitra Markası Kalite Güvence Departmanına maille sorular yönlendirilmiştir. Sorulara verilen cevaplar AB eco etiketi almak isteyen ya da alma aşamasında olan işletmelere ışık tutacak niteliktedir. “Eco label programına neden ihtiyaç duyduunuz?” sorusunu “Vitra Karo yurtdışı pazarında da

oldukça etkindir, EU Eco-label Avrupa’da aranan ve bilinen önemli bir sertifikadır. Yeşil binalara yönelik önemli bir araç olmasının yanında, özellikle İtalya’daki rakiplerimizde bulunuyor olması nedeniyle ihtiyaç duyduk” şeklinde cevaplandırmışlardır. Etiketleme programının gerekliliklerini/şartlarını sağlayabilmek için gerekli bilgi ve desteği öncelikle çalışanlardan temin etmekle beraber danışmanlık hizmeti de aldıklarını belirtmektedirler. Program kapsamında raporlama konusunun ve sertifikanın ancak yurtdışı kaynaklardan temin edilmesinin sıkıntı oluşturduğu, programın yapısal değişiklikleri gerektirmesinden maliyet artışına neden olduğu ama firmalarının program öncesinde zaten sürdürülebilir üretim politikasını benimsediğinden bu durumdan çok da etkilenmedikleri ifade edilmektedir. Özellikle Avrupalı tüketiciler tarafından sorulan bir sertifika olması nedeniyle sertifikalı ürünlere ilişkin pozitif bir ilgiyle karşılaştıklarını, sertifikaya sahip olmalarının sosyal sorumluluk bakış açısını kuvvetlendirdiğini belirterek sürecin bir yıl sürdüğü konusunda bilgi vermektedirler. “Daha önce ISO 14001 sertifikasına sahip olmanız eco label etiketi alma sürecinizi nasıl etkiledi?” sorusunu ise “Olumlu yönde etkiledi, kriterler içinde çevre yönetimi ile ilgili kriterler var, özellikle bunlara faydası oldu, bunun dışında Eczacıbaşı Holding’in sosyal sorumluluk projelerinden sürdürülebilir kalkınma başlığı altında karbon salınımının azaltılması, su ve enerji verimliliğini artırmaya yönelik iyileştirme ve raporlama faaliyetlerinde önemli oranda fayda sağlamıştır.” şeklinde cevaplandırmışlardır.

4.2.3. Hürsan Havlu Tekstil A.Ş.

1991 yılında Denizli’de kurulan firma, 40000 m² alan üzerinde kurulu fabrikasında 800 çalışanı ile hizmet vermektedir. Firmada iplik imalatı, dokuma, örme, boyama ve ürünlerin konfeksiyonu faaliyetleri yapılmaktadır. Üretimlerinin temelini her

türlü havlu ve bornoz imalatı oluşturmakla beraber paspas, mutfak ev tekstil ürünleri, ev/plaj kıyafetleri ürünlerinin üretimini de gerçekleştirmektedir.

Firma kurumsal internet sitesinde organik pamuk ve beter cotton pamuğundan üretilmiş ürünlerin en büyük imalatçılarından biri olduğunu belirtmektedir. 18 farklı ülkeye ihracat yapan işletme BSCI, Oeko –Tex, Gots ve ISO 9001 sertifikalarına sahip olduğunu bildirirken, insan sağlığına öncelikle önem verdiklerini, doğa ve çevre dostu bir anlayışı benimsediklerini ve bu anlayışla ürettikleri ürünlerin, kullanıldığı hammadde ve malzemelerin uygunluğunu Oeko-Tex Standart 100 belgesi ile doğruladıklarını belirtmektedir. İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetimi ile Çevre Yönetim Sistemlerinin de yasal gereklerinin, entegre yönetim sistemi anlayışı çerçevesinde yerine getirildiği ifade edilmektedir.

Hâlihazırda AB eko etiketine sahip olmayan firma, geçmişte bu etikete sahip olduğundan işletmenin Kalite Sistem Sorumlusu ile irtibata geçilmiş ve çalışma kapsamında sorular yöneltilmiştir. “Eco label etiketini almaya neden ihtiyaç duydunuz?” sorusunu “Uluslararası alanda faaliyet gösteren, özellikle AB piyasasına tekstil ürünleri ihraç eden firmalar için yeşil ürün pazarında yer almak ve çevre dostu ürün talebini karşılamak nedeniyle” şeklinde cevaplayan Değirmenci, programın gerçekleşmesinde hem firma çalışanlarından hem de danışmanlardan faydalandığını ve sürecin 6 ay sürdüğünü belirtmiştir. Yerli literatürde yeterli bilgilendirici kaynağın olmaması ve denetimlerin yurtdışından gelen yabancı denetçiler tarafından gerçekleşmesi, süreci zorlaştıran temel nedenler olarak sıralanmıştır. Ancak işletmenin, öncesinde ISO 14001 sertifikasına sahip olması eko etiketleme sertifikasının alınması sürecine adaptasyonda kolaylık sağlamıştır. Sertifikalandırma sürecinde periyodik belgelendirme maliyetleri dışında, eko etiketli

ürünlerin üretiminin diğer ürünlere oranla %10-15 dolaylarında maliyetleri artırdığı tespit edilmiştir. Yetkili, ayrıca yeşil pazarlama trendinin global düzeyde yeterli seviyeyi yakalayamaması nedeniyle satışlarda önemli bir artış sağlanamadığını, satışlarda istenen düzeye ulaşamamasının da çalışanların bu alandaki motivasyonunu düşürdüğünü belirtmektedir.

4.2.4. Barut Hotels

Barut Hotels 1971 yılında Antalya’da “Cennet Hotel” ile turizm sektöründe faaliyete başlayan ve büyüyerek bu sektörde hizmet vermeye devam eden 44 yıllık bir şirkettir. 2015 yılına kadar Antalya’nın farklı yerlerinde otelleri olan firma, 2015 yılında Antalya dışındaki ilk otelini Fethiye’de faaliyete geçirmiştir. 3000’in üzerinde çalışanıyla her yıl 250.000’i aşan müşteriye hizmet vermektedir.

Kurumsal web sitesinde; insan, çevre, tabiat ve tarih seviyesiyle kazandığı dünya dostluğunu sürdürülebilir hizmet kalitesiyle geliştirdiğini belirten hizmet işletmesi, “Barut Hotels Çevre & Sürdürülebilirlik” başlığı altında konuyla ilgili faaliyetlerini ayrıntılandırmıştır. Sürdürülebilirlik adına su, elektrik, enerji, kimyasal, katı atık miktarlarının kontrol altına alınması, çevreye ve doğal kaynaklara yönelik oluşabilecek zararın en aza indirilmesinin hedeflendiği belirtilmektedir. Tüm otellerinde geri dönüşümlü malzemelerin ayrıştırıldığı ifade edilirken, 2013 yılının verileri paylaşılmıştır. Otel başına 5,3 ton kağıdın, 1,6 ton metal atığın, 2,2 ton cam atığın ve 1,5 ton plastik atığın geri kazanımı sağlanmıştır. Bu konudaki farkındalığı artırmak ve web sitesi ziyaretçileri ile müşteriler tarafından konunun daha iyi kavranması için; 1 ton kullanılmış kağıdın geri dönüşümü sonucunda 16 adet yetişmiş çam ağacının ve 85 m² ormanlık alanın tahrip edilmeyeceği, 1 ton metal atığın geri dönüştürülmesi sonucunda 1300 kg hammadde

tasarrufunun sağlanacağı, üretimde cam atıklarının kullanılması halinde yeni üretilen her bir ton cam için 315 kg karbondioksit emisyonunun engelleneceği, 1 ton plastik ambalaj atığının geri dönüşümü sonucunda 14000 KWH enerji tasarrufunun sağlanacağı gibi aydınlatıcı bilgilere de yer vermiştir.

Şirketin “Barut Sorgun Sensatori” adlı işletmesi Türkiye’nin en büyük gri su arıtma sistemi olan otelidir. Gri su arıtma sistemi ile oteldeki lavabo ve duşlardan çıkan sular toplanarak arıtılmakta ve bahçe sulamasında kullanılmaktadır. Güneş panellerinin bulunduğu otellerde, sıcak suyun bu panellerle sağlanmasıyla %5 oranında doğalgaz tasarrufu sağlanmıştır. Firmanın sürdürülebilirlik adına yaptığı diğer uygulamalardan bazıları şunlardır:

- Otel odalarında balkon kapılarının açılması halinde ısıtma/soğutma sisteminin otomatik olarak kapanması
- Kişiler odayı terk ettikten sonra elektrik enerjisinin kesilmesini sağlayan sistemin kullanılması
- Aydınlatma sistemlerinin %95’inde kompakt floresan ampuller ve ledli aydınlatma tercih edilmesi
- Oda banyo lavabolarında ve tuvaletlerde düşük debili armatürlerin kullanılması
- Müşterilerin okudukları ve elden çıkarmak istedikleri kitap, dergi ve gazeteleri çöpe atmamaları, otel içindeki kitap okuma alanlarına bırakmaları konusunda bilgilendirilmesi

- Müşterilerin şehir gezisi sırasında toplu taşıma araçlarını kullanmaları konusunda öneride bulunulması ve güzergâhlar konusunda bilgilendirme yapılması
- Dış mekân aydınlatmalarında yaz/kış saatlerine göre ayarlama yapılması
- Tedarik edilen ürünlerin %95'e yakınının yerel pazardan tedarik edilmesi
- Otel bahçelerinde zaman ayarlı damla sulama sistemlerinin kullanılması
- Otelde elektronik iletişim kanallarının tercih edilmesi
- Tüm broşür ve tanıtım ürünlerinin basımında geri dönüşümlü kâğıt kullanılması
- Otellerin içinde kullanılan tüm yangın tüpleri ve endüstriyel soğuk hava odalarında ozon tabakasına zararlı CFC (Chloreflorocarbon) gazlarının kullanılmaması

Barut Hotels'in otellerinden "Barut Cennet & Acanthus" ve "Barut Lara" 2011 yılında TUI seyahat acentesinin Türkiye'ye getirdiği misafirlerin değerlendirmesine göre çevre bilinci ve duyarlılığı gelişmiş olan otellere verilen TUI Environmental Champion ödülünü almışlardır. Avrupa Birliği'nin 2007-2013 dönemini kapsayan Hayat Boyu Öğrenme Programı (Lifelong Learning Programme-LLP) kapsamında Hollanda'da bulunan "Travelife Sustainability in tourism" danışmanlık firması tarafından sürdürülebilirlik şartını sağlayan seyahat şirketleri ve otellere verilen "Travelife Sustainability System" sertifikasını 2011 ve 2013 yıllarında yine "Barut Cennet & Acanthus" oteli almıştır. Firmanın "Sunwing Resort Spa Side Beach" oteli ise 2011 yılında AB eko etiketi olarak, Türkiye'de bu etikete sahip ilk ve tek otel olmuştur.

Çalışma kapsamında Barut Hotels Kalite Müdürüne sorular yöneltilmiştir. “Eco label programına neden ihtiyaç duyduunuz?” sorusunu “Sürdürülebilir turizm ile ilgili yaptığımız çalışmaları misafirlerimize duyurabilmek için, misafir portföyümüzün (İskandinav) tanıdığı ve saygı duyduğu bir sertifika almayı tercih ettik” şeklinde cevaplayan yetkili, etiketleme programının şartlarını sağlayabilmek için gerekli bilgi ve desteği danışmanlık hizmetiyle elde ettiklerini ifade etmiştir. Başlangıçta yatırım maliyetine katlanmışlar, ancak yapılan tasarrufla maliyet giderilmiş ve sertifika sayesinde artan tercih edilirlikle birlikte kâra katkı sağlanmıştır. On ay kadar süren program sırasında çalışanlarda gözle görülür, olumlu değişiklikler yaşanmış ve tecrübe ettikleri durumlar olmadığında yadırgar hâle gelmişlerdir.

4.2.5. Üniteks Gıda Tekstil Motorlu Araçlar San. Tic. A.Ş.

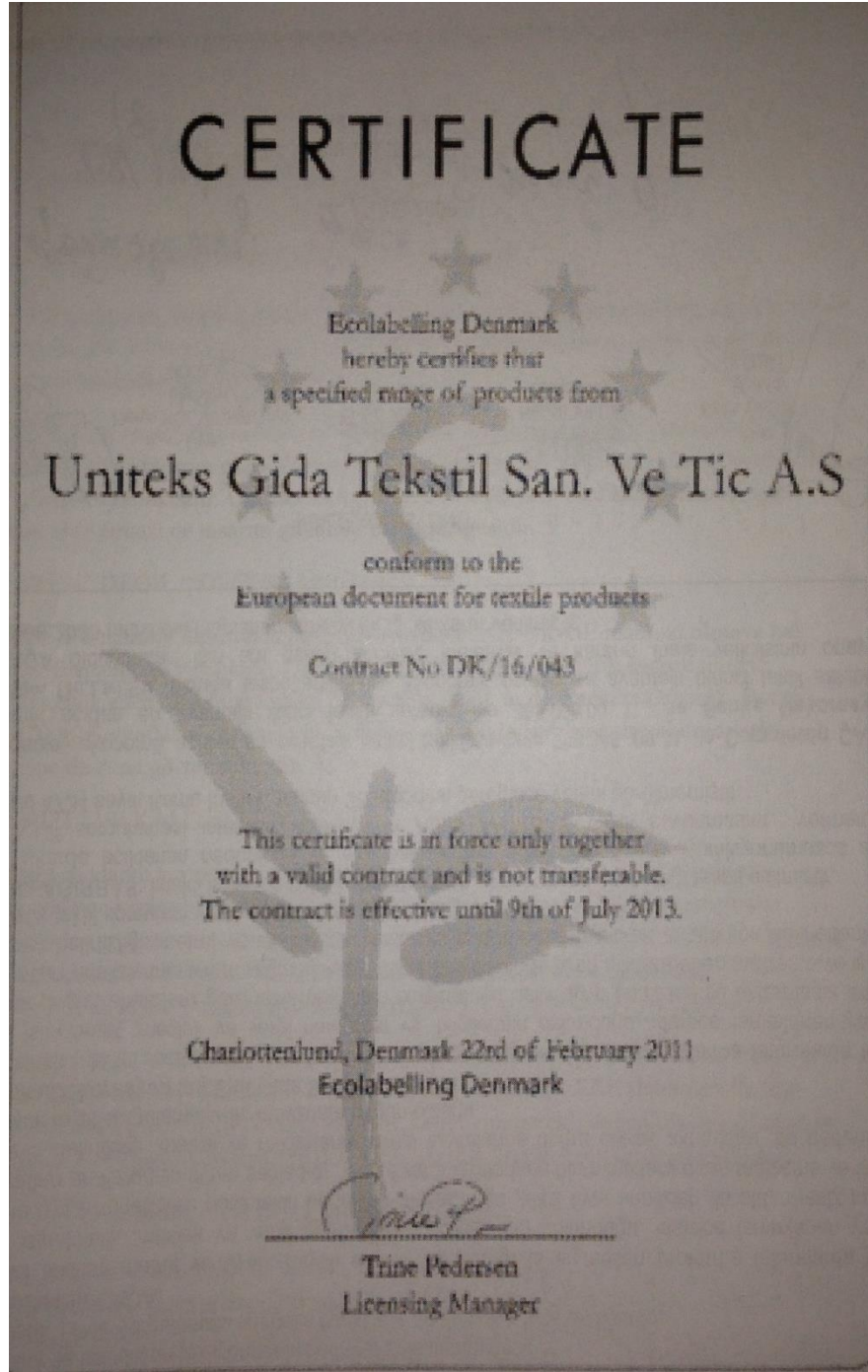
Örme konfeksiyon sektöründe Türkiye'nin ilk üç ihracatçısı arasında yer alan Üniteks, 1990 yılında İzmir'de kurulmuştur. Üniteks, Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu sıralamasında 327., en fazla ihracat yapan firmalar arasında 105. sıradadır. Firmanın Türkiye'nin farklı yerlerinde üretim ağı bulunmakla beraber, yurtdışında tasarım ve satın alma ofisleri ve Mısır'da bir üretim tesisi bulunmaktadır. 550 çalışanla yıllık 33 milyon parça tekstil ürünü üreten firmanın 2012 yılı cirosu 170 milyon dolardır. Örgüden boyaya, kesimden dikime kadar tüm üretim aşamalarında stratejik iş ortakları ile çalıştığını ve dünyanın en büyük giyim perakendecileri için üretim yaptığını beyan eden firma, bugün Avrupa'da her 25 kişiden birinin Üniteks tarafından üretilmiş ürünler giymekte olduğu bilgisini de vermektedir.

Kurumsal internet sitesinde şirket, vizyonunu, “Ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilir kalkınmaya önem veren, paydaşlarına saygılı, kendi tasarımları ile dünya

markalarına hizmet veren lider bir örme konfeksiyon firması olmaktadır.” şeklinde ifade ederek çevresel konulara duyarlı olduklarını ortaya koymuşlardır.

Türkiye Sanayi Bakanlığı tarafından hazır giyim sektöründe AR-GE merkezi olmaya hak kazanmış ilk firmalardan olan Üniteks, üretmiş olduğu giysilerde organik, beter cotton (BCI) gibi elyafları kullanarak doğaya saygılı yaklaşımlarla üretim yapmaktadır. Bu üretim anlayışını da pek çok ödülle kanıtlamıştır. 1992 yılından beri Oeko-Tex 100 sertifikasına sahip olan işletme, 2011 yılında ise EU Flower eko etiketini almaya hak kazanmıştır.

2013 yılına kadar AB eko etiketini kullanan firma halihazırda bu belgeye sahip değildir. Çalışma kapsamında, sertifikaya sahip olunduğu döneme ilişkin firma Bilgi İşlem Müdürü ile irtibata geçilerek sorular yöneltmiştir. Firmanın “HM, Zara” gibi büyük firmalara fason üretim yaptığını beyan eden Acar, “Eco label programına neden ihtiyaç duyduunuz?” sorusuna “Müşteri talepleri doğrultusunda sipariş alabilmek için” şeklinde cevap vermiştir. Programın şartlarını sağlayabilmek için çalışılan müşteri gruplarından gerekli bilgilerin alınarak bir proje ekibinin oluşturulduğu ve bu proje ekibinin gerekli olan çalışmaları gerçekleştirdiği ifade edilmiştir. Ekolojik ürün üretimiyle ilgili tüm çalışanların eğitimden geçirildiği, depoların ve sevkiyat yapısının yeniden organize edildiğini söyleyen Acar, eko etiketli ürün üretiminin işletmeye satış geliri ve kâr açısından çok da etkisinin olmadığını bunun ise eko etiketli ürünlerin iş hacminin toplam cirodaki payının düşük olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Altı ay süren sertifika süreci sonucunda, müşterilerin eko etiketli ürün üretimi talebini karşılayabilme ve ekolojik ürünlerle ilgili firma içinde farkındalık oluşturma konularında kazanım sağlandığı belirtilmektedir.

- Uniteks firmasının 2011 yılında sahip olduğu AB Ako Etiket Sertifikası

Tablo 4.1. AB Eko Etiketine Sahip Firmaların Çalışma Kapsamında Yöneltilen Sorulara Verdikleri Cevaplar

FİRMALAR	UPM	VİTRA	HÜRSAN HAVLU A.Ş.	BARUT HOTELS	UNİTEKS
SORULAR					
Ecolabel programına neden ihtiyaç duyduunuz?	Programı uygulamaya ihtiyacımız yoktu, ürünlerimizin çevresel performansını kanıtlamak için	Yurtdışı pazarında da oldukça etkin olduğumuzdan ve AB pazarında aranıyor olması ve rakiplerimizde de bulunması	Yeşil ürün pazarında yer almak ve çevre dostu ürün talebini karşılamak	Sürdürülebilir turizm ile ilgili yaptığımız çalışmalarını misafirlerimize duyurabilmek	Müşteri talepleri nedeniyle
Etiketleme programının gerekliliklerini/şartlarını sağlayabilmek için gerekli bilgi ve desteği işletme bünyesindeki çalışanlarla mı temin ettiniz yoksa dışarıdan danışmanlık hizmeti mi aldınız?	Hem firma bünyesindeki çalışanlarla, hem de danışman desteği alındı	Hem firma bünyesindeki çalışanlarla, hem de danışman desteği alındı	Hem firma bünyesindeki çalışanlarla, hem de dışarıdan destek olarak	Danışmanlık hizmeti aldık	Firma bünyesindeki çalışanlarla
Ecolabel programını uygulamak maliyetlerinizi ne yönde etkiledi?	Eko etiketleme görevlisine şahsi ücretler ödenmiştir, bunun dışında maliyetleri etkilermemiştir	Önemli maliyet artışı olmadı	%10-15 maliyet artışına neden oldu (Ürün bazında)	Yapılan çalışmaların bir kısmının yatırım maliyeti vardı fakat yapılan tasarruflarla geri dönüş sağlandı	Etkisi olmadı
Ecolabel programı satışlarınızı ya da gelirinizi (hizmet işletmeleri için) ne yönde etkiledi?	Bunu söylemek zor	Buna ilişkin kaydımsız yok	Önemli bir artış olmadı	Misafirler tarafından tercih edilirdiğimiz arttı	Etkisi olmadı
Ecolabel programı işletme kârına katkı sağladı mı?	Bunu söylemek mümkün değil	Buna ilişkin kaydımsız yok, ölçülmesi zor	Hayır	Sağladı denebilir, tercih edilirdiğimiz arttı	Etkisi olmadı

Program faaliyetleri yerine getirilirken, yönetim kadrosunun ve diğer çalışanların tutumlarında değişim yaşandı mı?		Buna ilişkin kaydırmız yok, ölçülmesi zor bir husus	İstenilen satış düzeyinin yakalanamaması nedeniyle motivasyon kaybına neden olmuştur	Olumlu önemli değişiklikler oldu	Personel eğitimden geçirildi, yeniden organizasyon yapıldı
“EU Eco Label” etiketi basılı ürünlerinizi alan/kullanan tüketicilerden ne gibi geri dönüşler oldu?	Pozitif	Algılama olumlu	Olumlu ya da olumsuz geri bildirim olmamıştır		Fason üretim yapıldığından müşteriler ile birebir temas yok
Eco label’in size sağladığı avantajlar nelerdir?		Sosyal sorumluluk bakış açısını kuvvetlendiren bir etkisi oldu	Somut bir avantajı olmamıştır	Tercih ediliirliğimiz arttı	Taleplere cevap verebilmek ve farkındalık
Eco label etiketine sahip olma sürecinin ya da etikete sahip olmanın bir dezavantajı oldu mu? Dezavantajı olduysa ayrıntılandırır mısınız?	Yok	Yok	Hayır	Yok	Olmadı
Eko etiket sertifikası alma süreci ne kadar sürdü?	Duruma göre değişir	1 yıl	6 ay	10 ay	6 ay
Daha önce ISO 14001 sertifikasına sahip olmanız eco label etiketi alma sürecinize nasıl etki etti?	Kolaylaştırıcı etkisi oldu	Olumlu yönde etkiledi, su ve enerji verimliliğini artırmaya yönelik iyileştirme ve raporlamaya önemli katkı sağlamıştır	Hazırlık sürecini kolaylaştırıcı etkisi olmuştur		

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanla birlikte tüm canlıların içinde yaşadığı ve hayatlarını idame ettirmeye çalıştığı ortam olması hasebiyle önem arz eden çevre, insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılamak uğruna bilinçsizce müdahalesiyle bozulmaya başlamıştır. Özellikle 20. yy. da dünyadaki sanayileşme, kentleşme, hızlı nüfus artışı ve buna paralel olarak gerçekleşen sınır tanımaz tüketim küresel ısınma, çevre kirliliği, doğal kaynakların azalması, pek çok hastalığın oluşması ve çevresel felaketlerin meydana gelmesine neden olmuştur. 1952 yılında Londra'da yaşanan hava kirliliğinin yaklaşık 4000 insanın ölmesine yol açması, Hindistan Bhopal'de kitlesel zehirlenmenin meydana gelmesi, Ukrayna'daki Çernobil nükleer santralinde yaşanan facia neticesinde sadece o ülkeyle sınırlı kalmayıp çevre ülkelerin de etkilenmesi ve bu ülkelerde yaşayan binlerce insanın ölmesine ya da sakat kalmasına neden olması, endüstriyel atıkların kontrolsüz bir biçimde nehirlere, göllere, denizlere bırakılması neticesinde su kaynaklarının kirletilerek yok olmasına yol açılması ve su havzalarındaki canlı hayatın tehdit edilmesi, her yıl erozyonla tonlarca toprak kaybedilmesi gibi çevresel sorunların dünyanın geleceğini tehdit ettiği endişesi nihayet oluştu ve ülkeler hem ulusal hem de küresel olarak konuyu ele alıp neler yapılabileceği ile ilgili çalıştaylar düzenleyerek bağlayıcı anlaşmalar yapmaya başlamışlardır.

Küresel boyuttaki gelişmelere baktığımızda, BM ilk olarak bu sorunun tanımlanması ve sorunlar için çözüm arayışı çerçevesinde Stockholm'de, Rio'da ve Johannesburg'da olmak üzere bir dizi konferans düzenlemiş ve bu konferanslar neticesinde bir takım bildirimler yayınlanmış olup bazı ülkelerin taraf olduğu anlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca konferanslar sayesinde, çevre sorunlarının artık küresel boyut kazandığı,

ulusal/yerel çabaların tek başına yeterli olmadığı ve sürdürülebilir kalkınmanın merkez alındığı ortak bir çevre politikasının oluşturulması gerektiği anlaşılmıştır.

Çevre temelli çalışmaların en önemli dayanak noktası sürdürülebilir gelişme düşüncesidir. Çevrenin kendini yenileme kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında gelecek kuşakları da düşünen, çevre konusunun ekonomik ve sosyal gelişmenin planlanmasında mutlaka değerlendirme kapsamına alındığı bir sürdürülebilir gelişme düşüncesi oluşturulmalıdır. AB’de 1999’da yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ile bu düşünce Avrupa Topluluğu amaçlarından biri haline gelmiştir. AB’nin çevre politikasının oluşmasında en önemli katkı çevre eylem programlarına aittir. Kirliliğin kaynağında önlenmesi, bir devletin diğerinin çevresine zarar vermesinin önüne geçilmesi ve çevre bilincinin oluşturulması gibi ilkeleri içinde barındıran dördüncü çevre eylem programından bu yana çevre konusunda çok ciddi çalışmalar yapılmıştır. Pek çok AB ülkesinde yeşil partilerin var olması, çevreyle ilgili birçok yasal düzenlemenin bulunması ve ulusal eko etiketleme faaliyetleri bu çalışmalar adına güzel örneklerdir.

Türkiye de tabî olarak küresel ve bölgesel gelişmelerden etkilenmiş, ancak gelişmiş ülke standartlarını yakalayacak atılımlar gerçekleştirememiştir. 1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında ilk kez sürdürülebilir kalkınma kavramı yer almıştır. Türkiye 1992 yılında Rio de Jenario’da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı sonucu ortaya çıkan “Rio Bildirgesi”, “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” ve “Orman Varlığının Korunmasına İlişkin Bildiri”yi imzalamıştır. 2009’da Kyoto Protokolü’nün imzalanmış olması ve önemli projelerde Çevresel Etki Değerlendirme raporunun talep edilir olması ise umut vaad eden gelişmelerdir.

Diğer taraftan, özellikle gelişmiş ülkelerdeki tüketicilerin ve sivil toplum örgütlerinin çevresel konulara olan duyarlılığı ve bunun sonucunda oluşan çevre bilinci, tüketicileri “çevre dostu” ürünleri tercih etmeye yöneltmiştir. Tüketici tercihlerini etkileyen bu hassasiyet firmaların üretim tekniklerini değiştirmelerine neden olmakla beraber onları, rekabet avantajı elde etmelerini ve pazar paylarını artırmalarını sağlayacak çevre dostu ürünler üretmeye zorlamıştır.

Küresel pazarda var olmak isteyen firmalar üretimlerini çevreci uygulamalar eşliğinde sürdürmek zorundadırlar. Ancak üretim proseslerinde çevreye dost teknolojiler kullananlar ve ürünlerinin çevreye en az zararı verdiğini belgeleyenler gelecek yıllarda daha avantajlı olacaklardır. Bu noktada sürdürülebilirlik adına yapılan çevreci çalışmaların ve ürünlerin belgelendirilmesinde ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi ve AB Eko Etiketleri önemli pazarlama araçları/ekonomik araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre koruma faaliyetleri adına yapılan çalışmaların belirli bir sistem içerisinde izlenmesi işletmelere, pratiklik, hız ve doğru bilgilere gerektiği zaman ulaşma olanağı sağlayacaktır. ÇYS’yi uygulayarak alınacak ISO 14001 ÇYS Belgesi işletmenin çevreci imajını belgeleyen bir araçtır. Bu belgeye sahip olan kuruluşlar ürünlerini üretirken, atıklarını yönetirken ve üretim proseslerini oluştururken çevreci yaklaşımlar içerisinde olup, sertifikaya sahip olmak için gerekli ilkelere uymak zorundadırlar. Bu kuruluşlar aynı zamanda elemanlarına ve birlikte iş yaptıkları tedarikçi kuruluşlara çevreci yaklaşımlarından elde ettikleri kazanımlar hakkında bilgi vermeli, onların bilinçlenmesine yardımcı olmalıdır. Kuruluşlarca ÇYS Belgesinin alınması ve bu sayının her geçen gün artması gelecek nesillere sağlıklı bir çevre bırakmak açısından önemlidir.

Sürdürülebilirliğin sağlanmasına yardımcı olan bir diğer pazarlama aracı ise AB Eko Etiket sertifikasıdır. Eko etiket, kısaca bir ürünün ya da hizmetin çevreye duyarlılığı bakımından diğerlerine göre olumlu farkını ortaya koyan belgedir.

Avrupa Birliği direktiflerinde ISO 14001 Standardına ve AB Eko Etiket sertifikasına sahip olunması yönünde teşvik edici düzenlemeler vardır. Ancak Türkiye’de işletmelerin bu sertifikalara sahip olmalarını teşvik eden somut düzenlemeler bulunmamaktadır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın konuya ilişkin çeşitli yasal, eğitsel ve ekonomik araçların geliştirilmesinde öncü olması, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin benimsendiği günümüzde hem tüketiciler ve üreticiler hem de onların çevreleri açısından faydalı olacaktır. Bu konuda işletmeler için teşvikler çıkarılması, bu teşvikler yapılırken de bu sertifikalara sahip olma sürecinin firmalara maliyeti iyi analiz edilmeli, maliyet hususunun uygulamanın önünde bir engel olmasını bertaraf edecek çözümler bulunmalıdır. Bu konuda, bu sertifikalara sahip olan işletmelerden alınan vergilerde indirim yapılması gibi prim kesintilerinin azaltılması, sistemin kurulmasıyla ilgili gerekli teknolojilerin temininde işletmelere cüzi ya da sıfır faizli veya uzun vadeli krediler verilmesi çözüm önerisi olarak sunulabilir. Bu sayede sertifika alınması için gerekli şartları sağlamak için belirli maliyetlere katlanan firmalar rakiplerine karşı korunmuş olurlar.

Firmalar bu sertifikalara sahip olma sürecinde hammadde ve enerjiyi etkin kullanarak işletme maliyetlerinin azalmasını sağlar. Çevre Yönetim Sistemi ve AB Eko Etiket sertifikası çevreye olan etkiyi en aza indirmeye çalışırken, atıkların geri dönüştürülmesini, yeni ürünler için hammadde olarak kullanılmasını destekler. Bu şekilde çevre korumaya olan katkılarıyla sürdürülebilir bir çevrenin ve küresel bir pasaport olmaya

başlamalarıyla sürdürülebilir ticaretin sağlanmasında kullanılan araçlar olarak stratejik öneme sahiptirler.

Çalışma kapsamında, ülkemizde genel itibariyle eko etiketlerle ilgili literatür eksikliği tespit edilmiştir. Bu açık, işletmelerin, konuyla ilgili danışmanlık hizmeti verenlerin, bu sertifikaya sahip firmaların ve akreditasyon hizmeti veren kuruluşların bir araya gelerek çalıştaylar düzenlemeleri ve ilgili bakanlıkla dayanışma halinde olmaları ile giderilebilir. Bu alandaki çalışmalardan veri bankaları oluşturulmalı ve ilgililerin kolayca erişimi temin edilmelidir.

Çalışma sırasında eko etiketleme konusunda yetişmiş eleman, yani konuya vâkıf, firmaları tetikleyici, eğitilmiş çalışan eksikliği dikkat çekmiştir. Bu konuda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca AB'ye uyum çerçevesinde ve ülkede sürdürülebilirliğin temini için konuyla ilgili donanımlı elemanlar yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca konuyla ilgili mühendislik fakültelerinin çevre mühendisliği bölümü öğrencileri ile iktisadi ve idari bilimler fakültelerinin konuyla ilgili yüksek lisans çalışmaları bu yönde olan öğrencilerin eğitim programları ihtiyaca binaen düzenlenmelidir.

Çalışmayla tespit edilen bir diğer husus ise araştırmanın evreni içerisinde olan ancak ürettikleri ürünler bizzat kendilerine ait olmayan, yani yabancı firmalar adına fason üretim yapan işletmelerin kendi üretimlerinde bu sertifikaları kullanmama sebeplerinin, hitap ettikleri tüketicilerin tüketimlerinde çevreci ürün tercih etmelerini tetikleyici kültüre sahip olmamalarıdır. Çevrecilik her şeyden önce bir kültürdür. Bazen bu olguların kültür olarak yerleştirilmesi tabandan yukarıya doğru değil; yukarıdan tabana öğretilmesi, benimsetilmesi şeklinde olmalıdır. Bu nedenle işletmelerin sosyal sorumluluk bilinciyle üretim yapıp, tüketiciyi bilinçlendirmesi gerekir. Çalışmayla ISO 14001 Çevre Yönetim

Sertifikasını ve AB Eko Etiketini bilen işletme yetkilisinin çok az olduğu tespit edilmişken, hâlihazırda Türkiye'deki tüketicilerde bu bilincin var olmasını beklemek mümkün değildir. Bu nedenle hem kamu kurumları hem de özel sektörün önde gelenleri konuyla ilgili görsel, yazılı ve sosyal tüm mecraları kullanarak bilinçli tüketicilerin oluşmasına katkıda bulunmalıdır.

İşletme sahipleri Çevre Yönetim Sistemi uygulamalarını ve AB Eko Etiketini sertifikasına sahip olmayı maliyeti artırıcı ve kâr marjını düşürücü etkenler olarak değerlendirmektedirler. Ancak uzun vadede bu sertifikalara sahip olmanın uluslararası pazarda söz sahibi olmak isteyen firmalar için rekabet gücü sağladığı anlatılmalıdır. Ayrıca tüketicilere sağlıklı yaşamın bir maliyeti olduğu ve bu maliyete çevreci ürünleri tercih ederek yapacakları katkının, onların şu anki yaşamlarında ve gelecek kuşaklara bırakacakları çevre koşullarında geri dönülemez felaketlere maruz kalmaktan kurtaracağı anlatılabilir. Eğer bu bilinç ve kültür oluşturulabilirse, çevreci yatırımlar nedeniyle oluşan maliyetler fiyatlara yansıtılabilir ve bilinçlenen halk örgütlenerek işletmeler üzerinde baskı kurabilirler. Bu baskı işletmelerin çevre dostu ürünler üretmeye yönelmelerini mecbur kılar. Bu nedenle ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi ve AB Eko Etiketini uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır. Çünkü bu uygulamalarla daha az hammaddeyle üretim yapıldığından daha az atık oluşacak, bu sayede de kaynak kullanımında verimlilik ve finansal tasarruf sağlanmış olacaktır.

ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi ve AB Eko Etiketini uygulamalarının hayata geçirilmesi hususunda işletme üst yönetimine büyük görevler düşmektedir. Çevresel sorumluluk bilinci işletmenin tüm elemanlarınca bir kültür olarak yerleştirilmeli, başlangıç

için yerel çevresel yönetim programları ve etiketlemeler oluşturularak uluslararası uygulamalara hazırlık yapılmalıdır.

Bu noktada şimdiki ve gelecek kuşaklar için yaşanabilir bir çevrenin sürdürülebilmesini sağlamak adına sivil toplum örgütleri, hangi konumda olursa olsun tüm insanlar, ulusal hükümetler, yerel yönetimler, bölgesel ve küresel oluşumlar sorumluluk almalı, çevre politikaları ve eylemleri konusunda harekete geçmelidir. Uluslararası kuruluşlar tarafından gelişmekte olan ülkelere bu konuda mali, teknolojik ve uzman iş gücü bakımından destek verilmesi son derece önemlidir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Çevre Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü'nün tüm birimlerinin etkin olarak sahada gerek üretim ve hizmet işletmeleriyle gerekse tüketicilerle sıklıkla temas kurması, faaliyetlerinin daha proaktif hale getirilmesi gerekmektedir. Özellikle şuan AB Eko Etiketleri konusunda herhangi bir etkinliği olmayan Çevre Yönetim Sistemi ve Çevre Etiketleri Şube Müdürlüğü'nün aktifliği artırılarak sahanın bilgi talebine cevap verir hâle getirilmelidir.

Son tahlilde değişen dünyada çevreye önem vermeyen, çevreci ürün ve üretim yöntemlerini tercih etmeyen işletmelerin ticari sürdürülebilirliklerini sağlayamayacağı aşikârdır. ISO 14001 ve AB Eko Etiketleme çalışmalarından fayda göreceklere sadece tüketiciler ve işletmeler değil, tüm toplumdur.

KAYNAKÇA

AB Eko Etiketleri ve İnşaat Sektörü Eğitim Bilgi Notu

<http://ab.immib.org.tr/web/eklenti/Eko-Etiket-insaat-web.pdf>, Erişim Tarihi: 29.11.2014

Ağça, B. (2002). Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg). Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi. Sayı:7.

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/Yayinlar/DisisleriBakanligiYayinlari/EkonomikSorunlarDergisi/Sayi7/SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ZİRVESİ.htm, Erişim Tarihi: 14.03.2014

Akatay, A., Aslan, Ş., (2008). Yeşil Yönetim ve İşletmeleri ISO 14001 Sertifikası Almaya Yönelten Faktörler. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt:10. Sayı:1.

<http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt10.say%C4%B11/10.1%20akatay%20aslan.pdf>, Erişim Tarihi:01.02.2014

Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre, Güney Kalkınma Ajansı.

<http://geka.org.tr/yukleme/dosya/f6574f6e6b0a8d70a27bfbde52c53a47.pdf>, Erişim tarihi:14.03.2014

Alagöz, (Başaran) S. Yeşil Pazarlama ve Eko Etiketleme. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi. Ocak-2007. Sayı:11.

http://www.academia.edu/5427145/AKADEMİK_BAKIŞ_YEŞİL_PAZARLAMA_VE_EKO_ETİKETLEME, Erişim Tarihi: 17.03.2014

Alıca, S. S. (2008). Türkiye’de Çevre Yönetimi. Ankara Barosu Dergisi. Yıl:66. Sayı:1. Kış 2008, ss. 241-251.

<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2008-1/14.pdf>, Erişim Tarihi: 09.03.2015

Ar, A. A. (2009). Yeşil Pazarlamadan Kaynaklanan Kazanımlar ve Türk Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü İşleme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı.
Doktora Tezi.

Arat, Z. (2000). Çevre Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi. Türkiye’de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu.

Arıyörük, M. Y. (1998). Çevre Şuurunun Gelişmediği Durumlarda Standardın Yarar Sağlaması Düşük İhtimaldir. İşveren Dergisi. No:7.

Atalar, E. (2009). Eko Etiketlemenin Sürdürülebilir Turizmdeki Yeri. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi. Ankara.

Ayvaz, Z. Eko Etiketler. Ekoloji Magazin Dergisi. Sayı:31. Temmuz-Eylül 2011.

[http://www.ekolojimagazin.com/?s=magazin&id=608,](http://www.ekolojimagazin.com/?s=magazin&id=608)

Erişim

Tarihi:02.02.2015

Babacan, Ö. B. (2010). Mermer İşleme Tesisinde ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Uygulaması. Cumhuriyet Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Baş, M. E. (2011). Çevre Yönetim Sisteminin Emniyet Teşkilatında Uygulanabilirliği. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Baykal, T. Küreselleşme ve Başlıca Çevre Kirlilikleri. Mevzuat Dergisi. Yıl:13. Sayı:148. Nisan 2010.

[http://mevzuatdergisi.com/2010/04a/04.htm,](http://mevzuatdergisi.com/2010/04a/04.htm) Erişim Tarihi: 05.05.2014

Bektaş, H. (2005). Madencilikte Çevre Yönetim Sistemi Uygulaması: TS EN ISO 14001. Madencilik ve Çevre Sempozyumu. Ankara. s.43-49.

Beyhan, E. Sürdürülebilir Kalkınma-Çevre ve Yerel Yönetimler. Yerel Siyaset Dergisi. Sayı:35. Kasım 2013. s.12-17.

www.yerelsiyaset.com/pdf/.../4.pdf, Erişim Tarihi: 06.05.2014

Bozlağan, R. (2004). Sürdürülebilir Gelişme Kavramı Üzerine Yapılan Tartışmalara Bir Bakış. Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt:18. Sayı:3-4.

Bozlağan, R. (2007). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. 1011-1028.

<http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/39.pdf>, Erişim Tarihi:07.05.2014

Bruyninckx, H. (2013). Environment, health and economy all in one. 2013/2 of the EEA newsletter. December 2013.

<http://www.eea.europa.eu/articles/environment-health-and-economy-all>, Erişim Tarihi: 07.05.2014

Budak, S. (2000). Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası: Avrupa Topluluğu'nun Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyum Sorunu. Buke Yayınları. İstanbul.

Bulut, M. (2011). Çevrenin Korunması Açısından Yeşil Ürün Geliştirme Stratejisi ve Malatya'daki İşletmelerin Yeşil Ürün Geliştirme Stratejisine Bakış Açılarının İncelenmesi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Büyükgüngör, H. (2006). Çevre Kirliliği ve Çevre Yönetimi. Toprak İşveren Dergisi, Sayı:72, s.s. 9-17.

Büyükoşoğlu, B. (2010). Çevresel Düzenlemelerin Rekabet Üzerine Etkileri. Rekabet Dergisi. 11(1). Sayfa: 37-107.

Cebeci, M. (2014). Entegre Demir-Çelik Tesisinde ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Uygulaması. Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Enerji Sistemleri Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Çelik, H. (2007). Çevre Etiketine Doğru: Avrupa Birliği Eko-Etiket Planı. Ölçüm ve Denetim Dairesi Başkanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü. http://www.lab_cevreorman.gov.tr/ekoetiket/eko_etiket_bilgi.doc, Erişim Tarihi: 21.06.2014

Çokgezen, J. (2007). Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt:23. Sayı:2. s.91-115.

Demirkan, O. (2002)/Ocak-Şubat. Dünya Çevre Günü Rio Zirvesi ve Rio+10 Johannesburg Zirvesine Doğrusu. http://www.e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/tebhaberler/ocak_subat02/9.pdf, Erişim Tarihi: 11.07.2014

Dönmez, M. (2012, 30 Ekim). Eko Etiket. Milliyet Gazetesi.

Duru, B. (2007). Avrupa Birliği Çevre Politikası. (Der.) Erhan, Ç., Senemoğlu, D. Ankara Birliği Politikaları'nın içinde (ss.1-17). İmaj Yayınevi. Ankara.

Ekici, U. (2010). Avrupa Birliği Kapsamında, ISO 14001 (Çevre Yönetim Sistemi) Değerlendirme Standardı ve Türkiye'deki Durum (Bir Alan Araştırması). Ege Üniversitesi Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Ekmekçiler, Ü.S., Yücel, M. Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım; Temiz Üretim Sistemi, Eko Etiket, Yeşil Pazarlama. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. Güz-2008. Cilt:7. Sayı:26. Sayfa:320-333.

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000068202/5000063266>,
Erişim Tarihi: 12.12.2013

Emrealp, S. (2005). Türkiye Yerel Gündem 21 Programı. Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler Elkitabı. IULA-EMME (UCLG-MEWA) Yayını. İstanbul.

Erdem, İ. (2006). Management Approaches For Industrial Waste With Respect To ISO 14000. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Ergün, Ö. Avrupa Birliği Çevre Etiketleri. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi. (1999-Eylül).

Erhan, S. B. (2012). Çevre Duyarlılığı Ekseninde İletişim Boyutuyla Yeşil Pazarlama. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtımı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Erim, R. (2000). Çevre ile İlgili Hukuksal Düzenlemeler. Türkiye’de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını. 2000/Ekim. s.177-193.

Ertuğrul, İ., Şavlı, A. (2013). ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi ve Bakır Mamulleri Sanayine Uyarlanması. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt:3. Sayı:2. ss.223-238.

Eyduran, M. G. (2014). Kent Yönetimine Katılımın Bir Aracı Olarak Yerel Gündem 21 ve Türkiye’deki Örnek Uygulamaları. Gazi Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Ferhatoğlu, E. Avrupa Birliği'nde Ortak evre Politikası çerçevesinde evre Vergileri. e-yaklaşım. Sayı:3. Ekim 2003.

Global Ecolabelling Network (GEN), "Introduction to Ecolabelling", Global Ecolabelling Network (GEN) Information Paper, July 2004.

http://www.gen.gr.jp/pdf/pub_pdf01.pdf Erişim Tarihi: 02.02.2015

Göbenez, Y. (2001). evre Standartları. Makine & Metal Dergisi. Sayı 117.

Guerra, J. L. 2003 June. Labels that tell stories:building bridges between producers and consumers. Ecolabelling public Symposium at WTO. Sayfa:1-11.

http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/symp03_larson_e.pdf, Erişim Tarihi: 30.12.2014

Gücek, A., Ardıç, İ. (2003). ISO 14000 evre Yönetim Sisteminin Genel Bir İncelemesi. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği evre Mühendisleri Odası. V. Ulusal evre Mühendisliği Kongresi. s.523-531.

Güçtekin, M. (2011). Sosyal Sorumluluk Bağlamında İşletmelerde Yeşil Pazarlama ve Yeşil İçerikli Reklamlar. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Gül, E., Ekinci, A. Çevresel Düzenlemelerin Dış Ticaret ve Rekabet Gücü Üzerine Etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 7. ss. 89-100. 2002.

http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/7/89-100.pdf, Erişim Tarihi:18.08.2014

Gül, E. (2003). GATT/WTO erevesinde Uluslar arası Ticaret ve evre İlişkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı:9. ss. 1-20.

http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/9/1-20.pdf, Erişim Tarihi:18.08.2014

Gül, Z. (2007). İşletmelerde Üretim ve Çevreyi Bütünleştirmede ISO 14000 Yaklaşımı: Bir Alan Araştırması. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

İstanbul Sanayi Odası-Çevre Şubesi. Kobi'ler İçin Çevre Yönetim Sistemi Rehberi. Yayın No: 2002-7. Çevre Şube Yayın No:2002-1. İstanbul.

İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği. (2014). Sürdürülebilirlik İçin Eko Etiketler. İstanbul.

<http://skdturkiye.org/ekoetiketrehberi.pdf>, Erişim Tarihi:06.05.2015

İriç, E. (2012). Perakende Sektöründe Yeşil Pazarlamanın Önemi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

İTKİB ar&ge ve Mevzuat Şubesi İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği. Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe Ekoloji ve Ekolojik Etiketler. Mart 2005.

Kacur, L. L. (2008). Yeşil Pazarlama ve Kayseri'deki İşletmeler Üzerine Bir Uygulama. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Kanalan, F. (2006). Bir Temizlik Maddeleri Üretim Tesisi İçin Deming Modeli ve ISO 14000 ÇYS Uygulaması. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Karabiber, İ. M. (2010). Endüstrilerde ISO-9001:2008 Kalite ve ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemlerinin Getirdiği Fayda ve Kazanımlar. İstanbul

Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Karaca, N. Çevre Maliyetleri Yönetimi ve İşletmelere Bakan Yönü. cevre.clubfatih.edu.tr/webyeni/konfreweb/2008_pdf/sayfa246.pdf, Erişim Tarihi: 26.09.2014

Karaer, F., Pusat, T. (2002). ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Standardının Otomotiv Yan Sanayiine Uygulanması. Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi. Cilt:7. Sayı:1. ss. 11-20.

Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Yıl:13. Sayı:20. ss:19-33.

Kılıç, A. (1999). Çevrecilik Yönelimli Pazarlama Stratejisi Kararları ve Bir Sektör Uygulaması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Kından, A. (2006). Bir Eko Etiket Olarak Mavi Bayrak'ın Türkiye Kıyı Turizminde Bir Pazarlama Unsuru Olabilirliğinin Araştırılması. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Kıran, İ. (2009). İklim Değişikliği; Karbon Ticareti ve Kyoto, Ambalaj Bülteni Dergisi. Mayıs-Haziran Sayısı. ss:44-46.

Kıvılcım, İ. (2014). İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı) Değerlendirme Notu. http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/able_7nci_cevre_eylem_programi_basladi.pdf, Erişim Tarihi:20.09.2014

Koçel, T. (1998). İşletme Yöneticiliği. 6. Baskı. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. s.167. İstanbul.

Korul, V. (2003). Havaalanı Çevre Yönetim Sistemi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:3. Sayı:1. s.99-120.

Kulkarni, P. Use Of Ecolabels In Promoting Exports From Developing Countries To Developed Countries: Lessons From The Indian Leather Footwear Industry. FEEM Working Paper. No:15.2005. Ocak 2005.

Küçük, E. (2009). Yeşil Pazarlama Etkinlikleri Açısından Yeni Ürün Geliştirme. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Melser, D., Robertson, P. E. (2005). Eco-labelling and the Trade-Environment Debate. University of New South Wales. Australia. Sayfa: 49-62.

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=648755, Erişim Tarihi: 02.03.2014

Mındıkoğlu, B., Duygu, A. E. (2009). ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi (ÇYS) Standardı: Türkiye'deki Bazı İşletmelerin Karşılaştıkları Problem ve Zorluklar Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi. Cilt:1. Sayı:2. Sayfa:93-109.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/47/1155/13595.pdf>, Erişim Tarihi: 01.03.2015

Moussis, N. (2004). AB Politikalarına Giriş Rehberi. Mega Yayını. İstanbul.

Nemli, E. Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı:23-24 (Ekim 2000-Mart 2001). s.211-224.

<http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/17htm.>, Erişim tarihi: 01.02.2014

Önal, S., Cılız, N. K. Turist Konaklama Servisleri İçin Eko Etiketleme Çalışmaları: Bozcaada Sürdürülebilir Belde Olma Yolunda.

http://www.ekolojikenerji.com.tr/images/makale/Bozcaada_SuVeCevre_3.pdf

Erişim Tarihi: 12.02.2014

Özdemir, N. Unikom Fabrikası'nda ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Uygulamaları. 3. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi. 25-26 Kasım 1999. İzmir.

www.cmo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php, Erişim Tarihi: 10.11.2014

Özdoğan, E., Korkmaz, A., Seventekin, N. Eko-Teks ve AB Çevre Etiketleri. Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi. Nisan-Haziran 2005. Yıl:15. Sayı:2. Sayfa:148-152.

Özmehmet, E. (2012). Dünya'da ve Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. E-Journal of Yasar University. Cilt:3. No:12. ss.1-21.

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/jyasar/article/view/5000066037/5000061543>,

Erişim Tarihi: 20.03.2015

Öztürk, O. (2006). Industrial Waste Management System Applications According To ISO 14000. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Pallemaerts, M. (1993) Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?. Çeviren Bülent Duru. ss: 613-632.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/480/5594.pdf>, Erişim Tarihi: 03.02.2014

Salihoğlu, G., Acar, V., Salihoğlu, N. K. (2003) Bursa Endüstrisinde ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Uygulamaları. Çevre Mühendisleri Odası. Çevre Bilim & Teknoloji Dergisi. Cilt:1. Sayı:4. ss.26-35.

http://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/d85003ce3f382d5_ek.pdf?dergi=701,
Erişim Tarihi: 18.03.2015

Sarıkaya, H. Z. (2004). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları. SKKD. Cilt 14. Sayı:1. s.1-10.

Sencer, M. (1989).Toplumbilimlerinde Yöntem. Beta Basım.

Sencar, P. (2007). Türkiye’de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Serdaraoğlu, S. (2003). Avrupa Bütünleşmesine Katkıda Bulunan Bir Faktör Olarak Çevre Politikası. Dünden Bugüne AB. Der: Dedeoğlu, B. Boyut Kitapları. İstanbul.

Sipahi, E.B. (2010). Küresel Çevre Sorunlarına Kolektif Çözüm Arayışları ve Yönetişim. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:24. ss:331-344.

Şimşek, M. (1996). ISO 14000 Çevre Yönetim Standartları Dünya Sanayinin Gündeminde. Makine Magazin Dergisi.

Taç, H. K. (2006). İşletmelerin TS-ISO 14000 Standartlarını Uygulama Kararlarına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Tarınc, A. (2012). Otel İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamalarına İlişkin Yönetici ve İşgören Tutumlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Tavmergen, M. (1998). ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemleri Uygulama Aşamaları ve Uygulayanlara Sağladığı Faydalar. DTM Dış Ticaret Dergisi. Sayı:9. ss. 143-149.

T.C. Çevre Bakanlığı. (2000). Ulusal Gündem-21. TC. Çevre Bakanlığı Çevre Eğitimi Yayın Dairesi Başkanlığı. Ankara.

T.C. Çevre Bakanlığı. (2002). Çevre El Kitabı. T.C. Çevre Bakanlığı Çevre Eğitimi Yayın Dairesi Başkanlığı. Ankara.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2006). MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi). Araştırma Teknikleri. Ankara.

www.mku.edu.tr/getblogtile.php?keyid=184, Erişim Tarihi:01.01.2015

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi. Sayı:2. ss.57-73.

Topçu, F. H. (2012). Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi: Müzakere'den Uygulamaya, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi. Cilt:20. Sayı:1. ss:57-97.

Torunoğlu, E. (2013). Küreselleşme ve Çevre Sorunları: Dünya'ya ve Türkiye'ye Bir Bakış. Uluslararası Türk Dünyası Çevre Sorunları Sempozyumu. 25-26 Kasım 2013, Eskişehir.

Tuncuoğlu, M. (2009). Kurumsal İtibar Yönetiminde Yeşil Pazarlamanın Yeri ve Önemi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Turhan, D. (2010). ISO 14001'in Türkiye'deki Uygulamaları, Uygulamadaki Zorluklar ve Belirsizliklerin Ortaya Konulması. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Türkiye Bilimler Akademisi. (2002). Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Öncelikleri – Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg) İçin TÜBA'nın Görüşü. Türkiye Bilimler Akademisi Yayını.

Türkiye Çevre Vakfı. (2001). AB'de ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı. TÇV Yayını. Ankara.

Türk Standartları Enstitüsü (TSE). (1997). TS-ISO 14004/Mart 1997 Çevre Yönetimi- Çevre Yönetim Sistemleri-Prensip, Sistemler ve Destekleyici Teknikler İçin Genel Kılavuz. Ankara.

Türk Standartları Enstitüsü (TSE). TS EN ISO 14001, Çevre Yönetim Sistemleri-Özellikler ve Kullanım Kılavuzu. Nisan 1997. Ankara.

Türkiye Çevre Vakfı Yayını. (2001). Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı. TÇV Yayın No:149. Ankara.

Tüzün, T., Bektaş, H. Çevre Yönetim Sistemi. Standart, Türk Standartları Enstitü Yayını. Yıl:35. Özel Sayı. Ekim 1996. ss.27-28.

Usta, R. (2001). Çevre ve Çevre Yönetim Standartları. Standart: Ekonomik ve Teknik Dergi. Sayı:474. s.22-28.

Üçüncü, O. (2009). Turizmde Çevre Etiketleri Olarak Mavi Bayrak. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Üstünay, M. (2008). İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları Çerçevesinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları ve Kimya Sektörüne Yönelik Bir İnceleme. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Vur, N. (2006). İlaç Sanayinde ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Uygulanmasıyla Atık Minimizasyonu. Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

WCED. (1987). Our Common Future. Oxford University Press. New York.

Yalçınkaya, A., Durmaz, V., Adiller, L. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İçin Yeni Ölçümleme: Üçlü Performans. Uluslararası 9. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri. 23-25 Haziran 2011, Saraybosna-Bosna Hersek. ss:3320-3323.
https://www.academia.edu/4503476/SURDURULEBILIR_KALKINMA_VE_KURUMSAL_SURDURULEBILIRLIK_ICIN_YENI_OLCUMLEME_UCLU_PERFORMANS, Erişim Tarihi: 17.07.2014

Yılmaz, R. F. (2011). Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye İçin Yöntem Geliştirilmesi, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.

Yıldırım, U., Budak, S. (2005) Avrupa Birliği Çevre Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Arıkan H.; Kar M., Ed., Seçkin Yayınları, Ankara, ss. 469-500.

Yıldırım, U., Budak, S. (2005) Son Gelişmeler Işığında Avrupa Birliği Çevre Politikası'nda Değişimler Türkiye'nin Politik Yaklaşımı. Marmara Avrupa Araştırma Dergisi. Cilt:13, ss. 177-215.
http://kamuyonetimi.ksu.edu.tr/kategori_resimler/upload/KSU_UPLOAD13_140590.pdf, Erişim Tarihi:20.03.2015

Yılmaz, (Öztürk) E. (2003). Sanayi İşletmeleri Açısından Çevre ve Yeşil Pazarlama (Green Marketing). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Yüksel, M. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye’de Çevre Politikaları. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Yüksel, E. (2009). Yeşil Pazarlamanın Modern Pazarlamadaki Yeri ve Küresel Bazda Değerlendirilmesi: Uygulama Örnekleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Pazarlama Programı Yüksek Lisans Tezi.

Yüksel, H. (2003). İşletmelerin Çevreye Duyarlı Üretim Faaliyetlerinin Ampirik Bir Çalışma İle Değerlendirilmesi. Endüstri Mühendisliği Dergisi. Cilt:14. Sayı:2 (Haziran).

http://www.mmo.org.tr/endutrimuhendisligi/2003_2/cevreye_duyarli.htm,

Erişim Tarihi: 15.08.2014

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=92&l=1>, Erişim tarihi: 03.02.2014

- <http://arsivbelge.com/yaz.php?sc=153>, Erişim Tarihi: 03.04.2015

- <http://www.avrupapatent.com/marka.php?tescili=iso14001cevreyonetim> sistemi, Erişim Tarihi: 11.10.2014

- <http://www.baruthotels.com/tr>, Erişim Tarihi: 23.06.2015

- <http://www.bcs.gov.tr/>, Erişim tarihi: 05.02.2014

- <http://belgelendirme.ctr.com.tr/iso-14001in-tarihsel-gelistimi-html>, Erişim Tarihi: 13.05.2015

- [biyokam.gazi.edu.tr.](http://biyokam.gazi.edu.tr/), Erişim Tarihi: 24.05.2015

- http://www.cem.gov.tr/erozyon/AnaSayfa/resimliHaber/12-07-24/Rio_20_B%C4%B0RLE%C5%9EM%C4%B0%C5%9E_M%C4%B0LLETLER_S%C3%9CRD%C3%9CR%C3%9CLEB%C4%B0L%C4%B0R_KALKINMA_KONFERANSI_%C4%B0STED%C4%B0%C4%9E%C4%B0M%C4%B0Z_GEL ECEK_BA%C5%9ELIKLI_SONU%C3%87_B%C4%B0LD%C4%B0RGES %C4%B0.aspx?sflang=tr, Erişim tarihi: 16.05.2014

- <http://www.cevko.org.tr/cevko/Ic-Sayfa/Cevko/Haberler/Rio-20-Zirvesi-20-22-Haziranda-Brezilyada-Gercekle.aspx>, Erişim tarihi:15.05.2014
- <http://www.cevreonline.com/Avrupa/TRkyoto.htm>, Erişim Tarihi:12.04.2014
- http://www.cevreonline.com/cevreci/eko_etiket.htm, Erişim tarihi:01.02.2014
- <http://www.contrastegitim.com/kitaplik-iso-14000-14001-cevre-yonetim-sistemi-nedir.htm>, Erişim tarihi: 12.11.2014
- <http://did.cevreorman.gov.tr/did/Files/ULUSLARARASI%20%C3%87EVRE%20MEVZUATI.pdf>, Erişim tarihi: 03.02.2014
- https://dosya.sakarya.edu.tr/Dokumanlar/2013/019/128790288_tky_h/2.pdf, Erişim Tarihi: 01.08.2014
- http://www.dsi.gov.tr/docs/iklim-degisikligi/iklim_degisikligi_cerceve_sozlesmesi_ve_turkiye.pdf?sfvrsn=2, Erişim Tarihi: 14.01.2016
- <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/>, Erişim Tarihi: 25.04.2015
- http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/faq/faq_en.htm, Erişim Tarihi: 11.05.2015
- <http://ec.europa.eu/environment/newprg/proposal.htm>, Erişim tarihi: 25.04.2015
- <http://ec.europa.eu/ecat/>, Erişim Tarihi: 10.05.2015
- <http://www.eko-etiket.org>, Erişim Tarihi: 03.07.2014
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/kalkinmaplani.pdf>, Erişim Tarihi: 21.04.2014
- www.esinkap.net/egitim_sunumlari/Cevre_Yonetim_Sistemi.ppt, Erişim Tarihi: 18.09.2014
- <http://www.greenbeings.com.au>, Erişim Tarihi: 05.01.2015
- <http://www.geocities.com/akircali/kalite/guvence/guvence.html>, Erişim Tarihi: 22.08.2014
- www.hursan.com.tr, Erişim Tarihi: 23.06.2015
- <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/kurumsal/Birimler/RuhsatveDenetim/Documents/faaliyetler/ozetkanunlar/Çevre%20%20Kanunu-2872.doc>, Erişim Tarihi: 14.01.2016
- http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/REC_unfccc.pdf, Erişim tarihi: 04.02.2014

- <http://www.isokalitebelgesi.com/iso-14001-belgesi-iso14000-nedir-nasil-alinir-cevre-yonetim-sistemi-danismanlik>, Erişim Tarihi:07.11.2014
- <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalkınma%20Planı.pdf>, Erişim Tarihi: 28.06.2014
- <http://www.kalitekontrol.net/iso-14000-ve-cevre-yonetim-sistemleri.html>, Erişim Tarihi: 17.09.2014
- <http://www.milliparklar.gov.tr/biosempozyum/c.htm>, Erişim Tarihi: 19.03.2015
- <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 04.02.2014
- <http://ne-demek.net/anlam%C4%B1/Roma-Kul%C3%BCb%C3%BC-ne-demek.html>, Erişim Tarihi:18.03.2015
- www.rec.org.tr/dyn_files/20/5926-III-EKO-ETIKET.pdf, Erişim Tarihi: 29.11.2014
- <http://www.sesric.org/imgs/news/image/675-s2-undp.pdf>, Erişim tarihi:16.05.2014
- http://www.standartkalite.com/iso14001_nedir.htm, Erişim Tarihi: 08.07.2014
- http://www.tepav.org.tr/upload/files/1269868647r3226.AB_Cevre_Muzkerelerinde_Turkiye.pdf, Erişim tarihi:17.04.2014
- <http://tseizmir.8m.com/sorucev.htm>, Erişim Tarihi: 03.04.2015
- http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php, Erişim tarihi: 07.03.2014
- http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/3145.php, Erişim Tarihi: 02.02.2014
- <http://www.uniteks.com.tr/tr/>, Erişim Tarihi: 23.06.2015
- <http://www.upm.com/Pages/default.aspx>, Erişim Tarihi: 23.06.2015
- www.vitra.com.tr, Erişim Tarihi: 23.06.2015
- www.yapi.com.tr/Haberler/eko-etiketlemeye-giris_96638.html, Erişim Tarihi: 28.11.2014